STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05844

R' [REB] ABO

Zalman Yizhak Anokhi

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ז. י. אנכי.

ר' אַבָּא.

אילוסטרירט דורך

ב. קראטקא.

פערלאג
„וועלט-ביבליאטעק".

ווארשא.
תרע"א

Типографій ,,Гацефира'' Панская 40

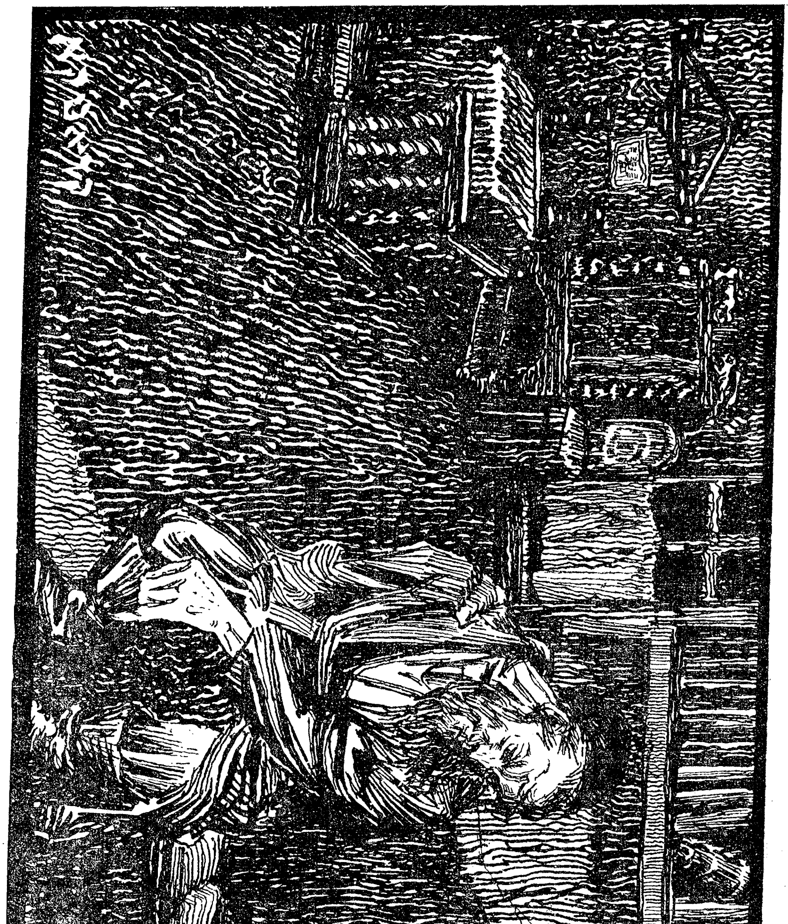

אינהאלט:

לאה	5
אַמאָליגע יאָהרען	15
אמאָליגע יודען	25
רב בער	37
אַמאָליגער בטחון	51
מען פאָהרט צום רבי׳ן	59
אַמאָליגע שמחות	71
עס איז אַ שרפה	89

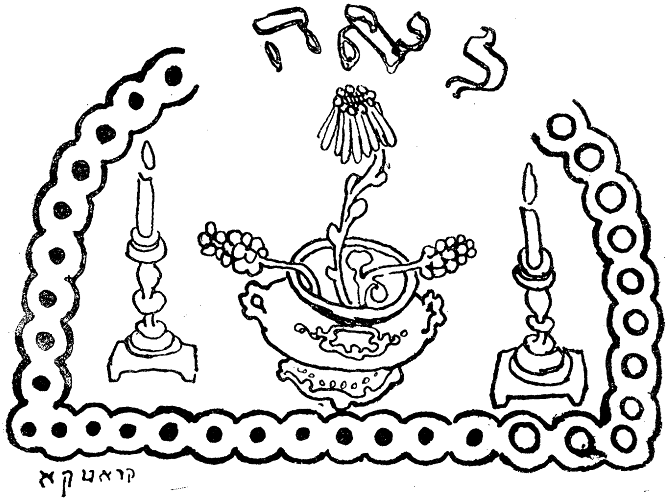
קראטקא

לאה.

האַ ?... וואָס זאָגסטו ?... לאַנג געזעהן זיך... יאָ... לאַנג... לאַנג... זעהר לאַנג געזעהן זיך... אודאי אַ יאָהר צעהן, אויב איך האָב קיין טעות נישט... יאָ... הוי=אוי=אוי...

— וואָס זאָגסטו ?... האַ ?... וואָס מאַכט זי ?... וואָס מאַכט זי ?... אוי=אוי=אוי — פרעג ניט... פרעג ניט... ווער עס לעבט — לעבט, און ווער ניט — ניט... אונז צו לאַנגע יאָהר !...

— הוי=אוי=אוי, חאָטש גוט אַז מען האָט פאַרוועמען דאָס האַרץ אויסצודערצעהלען... ניט אַמאָליגער רב אבא — גאָר ניט אַמאָליגער !... ווער און וואָס בין איך איצטער ?... אַ בּן=שבעים... אַ עבר=בּטל'ניק... אוים בּעל=הבּית, אָהן אַ דעה און אָהן אַ פּריסטאַניצע... אָפּט... אָפּט מאָל טרעפט אַז דאָ... דאָ אין בּית=המדרש, וואו מיר זיצען איצט, דאָ אויף דעם בּיינקעל בּלייב איך נעכטיגען אויך... ניט אַמאָליגער רב אבא — גאָר ניט אַמאָליגער !.. וואָסי ?... דו האָסט ניט געהערט ?... מען האָט נאָך דיר ניט דערצעהלט ?... איך האָב דאָך אַלץ אַוועק געגעבען איהם, מיין זוהן. און איך אַליין געפין זיך דאָך איצטער בּיי איהם... בּיי מיין זוהן... הוי=אוי=אוי... עס איז דאָך לשון הרע... רייד אויף אַנ'אייגענעם זוהן... פאָרט אַנ'אייגען קינד... אָבער בּיטער, בּרודער, בּיטער !... ער האָט אַלץ פערפּלוטעוועט, פון אַלץ האָט ער געמאַכט תחת חרב. היינט מכּה מיר אַליין... איך האָב צו איהם גאָר נישט !... נעבעך פער'צרות'דיג, פערפאָרעמט... אָבער פאַר דיר מאָג מען דאָך זאָגען... וואָס דו זאָלסט ניט טהון — איז ניט אַזוי... ווי דו

זאָלסט ניט שטעהן און זיצען — איז אַלץ נישט... און וואָס דו זאָלסט ניט ריידען — איז אַלץ נאַריש... אַנ׳איבעריגער, אַ ניט נוצליכער פאַר אַלעמען... הוי=אוי=אוי... ביטער... ביטער...

און זינד זי איז געשטאָרבען הער איך אַז זי שלעפּט מיך צו זיך... צו זיך... הוי=אוי=אוי, ניט אַמאָליגער רב אבא — גאָר=ניט אַמאָליגער!...

האַ? וואָס זאָגסטו?...

— איך געדיינק נאָך ווי איצטער, אַמאָל... אַמאָל... אַז רב אבא איז נאָך געווען רב אבא... אַז איך בין נאָך געווען איך... אַז זי האָט נאָך געלעבט... אַמאָל... אַמאָל... וואָסי? — איך האָב דאַן געוואוסט פון וואָס?... איך האָב עפּעס געוואוסט פון שלעכטעס?... צי איך האָב דאַמאָלסט גע׳דאגה׳ט מכח וואָס?... דער בית המדרש, משניות, די גמרא און די מעמדות, און ווידער דער בית המדרש, משניות, די גמרא און די מעמדות, און אָבער דער בית המדרש, משניות, די גמרא און די מעמדות, און וואָס נאָך?... און איך פרעג ביי דיר, וואָס האָב איך געדאַרפט נאָך וויסען?... וואָרום וואָס האָט מיר גע=פעהלט?... וואָסי?.. די בעלת=שפע׳תה איז דאָך זי געווען... סיי מיט דעם גוי, סיי אין שפּאַכלער, סיי אין שטוב, זי... זי... אַלעם זי... איהרע בריה׳שאַפט, איהרע צדקות, היינט איהרע גוטסקייט!... וואָסי? — און וויפיעל יתומות האָט זי חתונה גע=מאַכט... און וויפיעל אָרימע לייט האָט זי דעם לעבען דערהאַל=טען?... עס פלעגט טרעפען איך זעה זי האַלט שוין אַ קליין טיכעל אין האַנד און געהט.

— וואוהין, לאה, וואוהין איז דאָס? פלעג איך פרעגען.

— אָט, אבא, פלעגט זי שמייכלען — וואָס האָט דאָס צו דיר? מיש זיך ניט אבא אין מיינע געשעפטען. דו קענסט לייב׳ל זעלדעס? — נו האָט זי אַ טאָכטער און די וואָך איז ביי איהר חתונה. אָדער — דו קענסט זלאַטע סאָסיעס? — זי איז קראַנק און זי מוז האָבען אַ ציעג...

— אָט אַזוי שטענדיג, שטענדיג... איהרע צדקות!... איהרע גוטסקייט!... האַ?... וואָס זאָגסטו?...

— און אַמאָל... אַז איך בין נאָך געווען איך... הוי—אוי—אוי... הערסטו דאָך אַ מענש... אַ מ ע נ ש זאָג איך

דיר, — איז אַ נאַר... איך האָב דאַמאָלסט אַליין ניט געוואוסט ווי גוט מיר איז... איך געדיינק... זומער... איך פלעג אויפשטעהן... — זומער האָב איך געהאַט אַ טבע אויפשטעהן מיט'ן פאַסטוך גלייַך — איז כ'פלעג אויפשטעהן... פלעג אָבגיסען נעגעל־וואַסער. פלעג אַרויסגעהן אין עס־צימער. אין צימער איז ליכטיג, ריין, צוגעקליבען. זאָג איך זיך מיר ברכות הויך, אויפ'ן קול. אָבגעזאָגט ברכות פלעג איך זיך מיר אָנשטעלען דעם סאַמאָוואַר. ביז וואַנען דער סאַמאָוואַר וועט פאַרטיג ווערען פלעג איך זיך מיר אַרוים אויפ'ן גאַניק. נעבען גאַניק איז זיך אַ גרויסער פלאַץ מיט גרינע גראָז בעוואַקסען. און אַי די שטוב אַי דער גאַנצער פלאַץ אַרום דאָס שטוב — איז עס דיינע... אייגענע... שטעהסטו זיך אַזוי אויפ'ן גאַניק אַ ווײַלע און קוקסט... געהסטו דערנאָך אין שטוב אַריין טהיי טרינקען. און אַמאָל — אַ זיסע גלאָז טהיי, אַמאָל — מיט מילך — אַ בהמה איז ביי אונז תמיד געווען און אַ שאַרפע! — ווי איך האָב געוואָלט, ווי עס האָט זיך מיר געגלוסט. — וואָסי?... און דערנאָך אַ פּאָר פרקים משניות, מעמדות. אַמאָל — אַ שטיקעל גמרא אויך. אַ זייגער האַלב אַכט, אַכט, פלעג איך זיך מיר אונטערוואַרעמען דעם סאַמאָוואַר פאַר איהר... פון איהרטוועגען... זאָל זי אויך האָבען אַ גלעזעל וואַרעמס, ווען זי וועט אויפשטעהן... און איך פלעג זיך מיר אַוועקגעהן אין שוהל אַריין. און וואָסי?... מען האָט זיך ווען געשטעלט אין שוהל זאָגען איזהו אָהן מיר? אָהן רב אבא'ן?... וואָסי?... און איך פלעג קומען אין שוהל „רב אבא, רב אבא איז געקומען" פלעגען אַלע ווערען צופריעדען. פלעג איך זיך מיר אָבזאָגען מה טובו, איזהו און אַמאָל אַליין ביים עמוד ביז ברכו, אַמאָל, אַנ'אַנדערען געשיקט — רב אבא איז געווען רב אבא!... נאָכ'ן דאַוונען פלעג איך מיר קומען אַהיים און עס פלעגט שוין זיין אָנגעגרייט קאַרטאָפעל. אַמאָל מיט פוטער, מיט סמעטענע, אַמאָל מיט הערינג... וואָסי?... זי פלעגט מיר זשאַלעווען, צי עס איז חלילה ניט געווען. וואָסי?... און דערנאָכדעם — ווייַטער אין בית המדרש, ווייַטער אַ בלאַט גמרא... דערנאָך מיטאָג. און אַ גלעזעל וואַרעמס נאָך מיטאָג — אַ „הליאָך" איז תמיד אין אויווען געשטאַנען! — און פאַר'ן שלאָף, אַלע ביינאַכט, אַלע ביינאַכט אַ גלעזעל מילך, אַמאָל — צוויי גלאָז

מילך. ווארום וואס? ... זי האט געזשאלעוועט, צי עס איז חלילה ניט געווען? ... און וואס האט מיר געפעלט, און מכח וואס האב איך געדארפט דאגה'נען דאן? ... הא? ... וואס? ... וואס זאגסטו? ...

און ווער האט דאס געקענט קלערען, אז איך ... איך ... איך דער בעל מיחוש, דער שלאפער — איך האב אלע מאל, נאך פון די יונגע יאהרען אן געהאט א מיחוש; עפעס די קאפ... דער זייט ... — איז איך ... איך וועל בלייבען לעבען און זי ... זי ...

איך געדיינק נאך ווי איצטער ... אט ווי נעכטען וואלט דאס געטראפען ... עפעס מיט א טאג פריהער האב איך זיך געפיהלט ניט אין גאנצען. עפעס ניט ביי זיך. עפעס די ביינער ברעכען, די קאפ, און דערהויפט דאס הארץ ... דאס הארץ ... עפעס אט, אט עס פאלט ארויס. א הארץ ... א הארץ — איז א זייגער ... איך האב געפיהלט עפעס אין הארצען טיאך, טיאך, טיאך, אט, אט איך חלעש ... אט, אט און דער ארט וואו עס ליעגט דאס הארץ וועט ווערען פוסט ... פוסט ... איך געדריינק איך בין יענעם טאג צו מנחה און מעריב אויך ניט געגאנגען ... און זי:

— אבא, אבא וואס איז דיר? וואס טהוט דיר וועה? נעהם, נעהם עפעס אין מויל, אבא, אגלעזעל ווארעמס מיט מאלינעס, א גלאז מילך, אפשר א הון קוילען? ... אבא ... אבא אהער, אבא אהין ... אבא ... אבא ...

איהרע גוטסקייט!

— עט, מאך איך — גארנישט עס וועט אריבערגעהן. עפעס די הארץ אט, אט זי געהט אויס.

און זי:

— ניין, אבא, מען דארף ניט פערלאזען. אבא, אבא נעהם עפעס אין מויל ...

איהרע גוטסקייט ... איהרע גוטסקייט! ... הוי — אוי — אוי — אוי ...

אין אווענד איך האב זיך אנגעטרונקען מיט טהיי מיט מאלינעס און האב זיך געלעגט אברוהען. זי האט מיך ווארעם איינגעדעקט נאר עפעס עס האט זיך ניט איינגעשלאפען. און זי זיצט

נעבען מיר און טרעט ניט אָפּ פון בעטעל.

לאה, זאָג איך איהר, גײה, גײה טהו װאָס אין שטוב. ניט זײַ אַזױ צוטראָגען... גאָרניש... ס׳װעט איבערגעהן... גאָרניש... װײס איך, אָט די האַרץ, די האַרץ עפּעס װי זי פּאַלט אַרױס...

און זי — נײן. טרעט ניט אָפּ פון מיר.

— װאָס דאגה׳סט זי אַזױ מכח מיר, שמײכעלט זי זיך — איך בין דאָך עפּעס אַ געזונדטע.

אין מיט׳ן בין איך זיך אַנדרעמעלט געװאָרען. אײַנגעשלאָפען. און איך חאַפּ זיך אױף — ס׳איז שױן געװען היבשער טאָג. — ערשט זי, לאה, זיצט נעבען מיר. איך געדײנק... איך האָב זיך אפילו אָנגעבײזערט אױף איהר:

— ס׳טײַטש, מאַך איך — לאה, אַ גאַנצע נאַכט ביסטו געזעסען נעבען מיר, איך בין דען אַזאַ חולה מסוכן?

— אָט, זאָגט זי מיט איהר שמײכעל — און פון װאַנען װײסטו אַז איך בין געזעסען אַ גאַנצע נאַכט? גאָר אַ נײַעס... איך װײס... אַזױ... הער, און װאָס מאַכסטו הײַנט?

איך האָב זיך דוקא געפיהלט עפּעס װי בעסער. איך האָב זיך אָבגעגאָסען נעגעל־װאַסער, בין מיר אױפגעשטאַנען, אָבגעזאָגט ברכות, אָבגעטרונקען טהײ און אַ פּאָר גלאָז מילך אױסגעטרונקען אױך אַ פּאָר אײער סמיאַטקע אױסגעזופּט. איך האָב אפילו ניט געװאָלט... פאַר׳ן דאַװענען... נאָר זי... נו, און אַהין אַהער און בין זיך מיר אַװעק אין שוהל דאַװענען. זי האָט אפילו בײַ מיר געפרעגט; אפשר װעל איך ניט געהן אין שוהל װאָרום פאָרט אַ קצת חולה נאָר איך האָב זיך אױסגעלאַכט און בין מיר אַװעק.

אַ נאַרעשקײַט געדענקט זיך. יענעם טאָג איז געװען עפּעס אַן׳אורח אין שוהל אַ בעל יאָהר־צײַט... בכלל געדײַנק איך יענעם טאָג משונה פונקטליך... אַלץ, אַלץ, איטליכע קלײניגקײַט אפילו און עפּעס װי אָט, אָט... אָט האָט דאָס געפּאַסירט, אַלץ אַזױ קלאָר, געדײַנקט זיך מיר... איך געדײַנק אַז איך בין אַרױס פון טהיר זאָגט זי מיר מיט אַ המצאה:

— מיט דער רעכטער פוס.

איהרע המצאות!...

יאָ בין איך געקומען אין שוהל און האָב זיך אָנגעהויבען צו ווערטלען זיך מיט דעם אורח. איך האָב אַנדערש ניט געוואָלט לאָזען איהם צום עמוד וואו ער זאָל ניט צו זאָגען אַ גאַנצע קוואָרט משקה און ער האָט אַלץ געהאַמפּערט זיך מיט מיר. לסוף זאָגט ער.

— אָבער זאָל זיין ניט ווי איהר און ניט ווי איך — איך גיב צוויי קוואָרט און דוקא בחיר.

מ... אַ חכם און אַ גביר עצום!

נו, מען האָט זיך געשטעלט דאַווענען. און אין מיטען דאַווענען, אַרום תחנון איך הער — עפּעס אַ ראָזרוך אין שוהל. נאָר וואָס קערט דאָס אָן צו מיר? שטעה איך זיך מיר אומגעקעהרט מיט דעם פּנים צום וואַנד און הער זיך צו חזרת הש״ץ. ערשט מען געהט צו צו מיר.

— רב אבא, לאה רופט אייך...

מיר איז פּלוצים פינסטער געוואָרען אין די אויגען איך בין גאָר מבוהל געוואָרען און אין האַרצען ביי מיר האָט זיך ווי עפּעס אָבגעריסען... אין מיטען דאַווענען... ס׳טייטש, לאה וועט שיקען רופען מיר אין מיטען דאַווענען אַ היים... לאה... מיר אין מיטען דאַווענען... חאַפּ איך דאָך שוין מסתמא אויף גיך אַראָב פון זיך דעם טלית מיט׳ן של ראש, און מיט׳ן של יד אויפ׳ן האַנד לויף איך ווי אַ משוגע׳נער אַהיים. איך קום צו צום שטוב — גאַנצע רעדלעך מיט מענשען שטעהן אַרום; שכנים, בעקאַנטע, גוטע פריינד און אַלע אומעדיג מיט פערדראָסיגע פּנים׳ער צוטראָגענע. איך פרעג: „וואָס איז דאָס?... האָט רחמנות זאָגט, וואָס האָט דאָס געטראָפען!״ מען שווייגט... „געוואַלד, בעט איך זיך, האָט רחמנות זאָגט, וואָס, וואָס איז דאָס?״ אַלע שווייגען און קוקען אויף מיר מיט רחמנות, לויף איך דאָך אַריין אין שטוב ערשט — וואָס זאָל זיין?... זי ליעגט שוין אויפ׳ן בעטעל, דער פּנים איהרער איז בלאַס ווי ביי אַ טויטען און זי איז שוין אַביסעל ניט ביי־זיך. איך האָב זיך אַ קעהר געטהון צום רופא וואָס איז געשטאַנען נעבען בעטעל און ער האָט אויף מיר אַ בליק געטהון ווי איינער זאָגט: איהר זעהט דאָך. און וואָס זאָל זיין?... איך האָב באַלד, תיכף, תיכף פערשטאַנען. איך האָב זיך אַוועקגעשטעלט נעבען בעטעל און שטעה און טרע־

רען גיסען זיך ... איך שטעה און איך וויין און וויין ... אין דערינען האָט זי זיך ווי אויפגעכאַפּט זיך עפּעס ווי פון אַ שווערען שלאָף. האָט אַ לאַנגען בליק געגעבען אויף מיר.

— אבא, מאַכט זי מיט אַ שוואַכער שטימע קוים וואָס מען האָט געהערט.

— וואָס? פרעג איך.

— אבא, וואָס וויינסטו? פרעגט זי.

— ניין, ענטפער איך, איך וויין ניט, און טרעהרען חליפען ביי מיר אין האַלז.

— ניין, זאָגט זי, אבא, דו וויינסט.

— איך וויין ניט, זאָג איך נאָכאַמאָל און טרעהרען גיסען זיך, גיסען זיך פון די אויגען.

— אבא, אבא.. מאַכט זי, אבא, דו וויינסט...

דאָ האָב איך שוין ניט געקענט... ניט געקענט איינהאַלטען זיך און איך האָב זיך פונאַנדערגעכליפּעט אויפ'ן קול... ביטער... ביטער... האַ?... וואָס קוקסטו אַזוי אויף מיר?... איך וויין... איך וויין איצט אויך... פערציג יאָהר, ברודער... פערציג יאָהר געלעבט צוזאַמען... אַ וואָרט אויף אַ וואָרט ניט פערביטען... פערציג יאָהר... פערציג יאָהר...

„ווי אַזוי, זאָג איך איהר, זאָל איך ניט וויינען... לאה...

— אבא, מאַכט זי, אבא אַ מענש דאַרף אַלע מאָל זיין אַ מענש, מען דאַרף זיך שטאַרקען... מן הסתם וויל ער אַזוי... אבא...

זי... זי האָט מיך געטרייסט — אַ מאַנסבילשער קאָפּ!

אין מיטען איז זי ווייטער עפּעס ווי ניט ביי-זיך געוואָרען. ניין!... שטאַרבען איז זי געשטאָרבען ביים זינען, מיט אַ דעת. וואָלט איך אַזוי שטאַרבען מיט אַזאַ דעת ווי זי...

אין אַ ווייַלע אַרום האָט זי זיך ווידער אויפגעכאַפּט.

— אבא, מאַכט זי צו מיר אומעטיג, איך וועל עפּעס האָבען פון דיין לערנען און דאַווענען אויף יענער וועלט?...

— לאה, האָב איך זיך פונאַנדערגעוויינט, עס איז דאָך אין גאַנצען דיינע, אין גאַנצען דיינע... דו... דו האָסט דאָך מיך מפרנס געווען... דו... דו... אַלץ דו... אין גאַנצען דיינע...

רב אבא:

דערנאָך האָט זי געבעטען, אַז איך זאָל מיט איהר זאָגען ווידוי, און דוקא איך זאָל מיט איהר זאָגען ווידוי האָט זי געוואָלט. דוקא איך — און ניט קיין אַנדערער... דוקא איך...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— דוקא איך!...

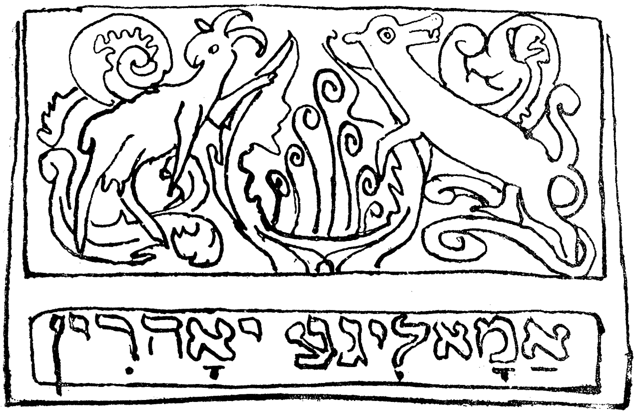

ג קראטקא

אַמאָליגע יאָהרען.

— און בכלל... עס איז ניט דאָס... ניט אַמאָליגע יאָהרען!... איך רעד שוין ניט וועגען זיך, וועגען מיין לעבען גופא, וועגען דעם, ווער בין איך אַמאָל געוועזען און ווער בין איך איצטער. איך רעד בכלל... — ניט אַמאָליגער לעבען און ניט אַמאָליגע מענשען... גאָרניט דאָס — אָבער לגמרי ניט!... אוי=אוי=אוי...

וואָס זאָל איך דיר זאָגען?... דו ביסט דאָך נאָך אַ יונגערמאַן, וואָרום וויפיעל ביסטו אַלט? אַרום ארבעים דאַכט מיר? האַ?... יאָ?... הייסט עס אַנטקעגען מיר ביסטו נאָך גאָר אַ יונגערמאַנטשיק, אָבער איך... איך געדיינק נאָך גאָר אַמאָליגע מענשען — אַנ׳אַנדער דור געוועזען, אַנ׳אַנדער דור!... דאַן, אַמאָל, איז טאַקע געוועזען אַ דור פון מענשען מיט גרויסע קעפּ, מיט הייסע הערצער, מיט אמונה טאַקע און בטחון און מיט אַ סך עבודה... מ׳מע...ע — אַנ׳אַנדער דור, אָבער לגמרי אַנ׳אַנדער דור!...

האַ, וואָס זאָגסטו?...

אָט למשל רב ישראל... שוין דאָ, גאָר דאָ אין די לעצטע יאָהרען. און אי איך אי דו, אי דאָס גאַנצע שטעדטעל, אַלע, אַלע האָבען דאָך איהם געקענט. נו?... און ווער איז געוועזען רב ישראל? דאַכט זיך מעהר נישט ווי אַ יוד אַ סוחר, אַ יוד אַ קרעמער. נו — אַ גרויסער קרעמער, דער צו אַ גרויסער עשיר אויך. אָבער... און ער איז דאָך געוועזען בראשו ורובו, דאַכט זיך, אַריינגעטהון אין קראָם, אין געשעפט. און מען פלעגט דאָך דערצעהלען אויף איהם, אַז אפילו אַ גראָשען=זאַך פלעגט ער

ניט דערלאָזען, אַז עס זאָל אַוועקגעהן לאיבוד בנוגע צום געשעפט. ניין! — בנוגע צו אַ דבר צדקה איז דוקא געווען ביד רחבה און וואָס הייסט ביד רחבה, ממש הויפענס, הויפענס געלד געשאָטען, וואו מען האָט נאָר בעדאַרפט. און איך פרעג ביי דיר, אדרבה, וואו חאַפּט מען איצט נאָך אַזאַ יודען?... עס איז דאָך ממש אַ פערגעניגען צו דערמאָנען זיך וועגען אַזעלכע יודען... און איך געדיינק נאָך איהם, רב ישראל'ן פון דער יוגענד אָן, ווארום מיר זענען דאָך אָנגעקומען ביידע פאַר איידימס אַהער אין איין צייט, און עפּעס תיכף זענען מיר געוואָרען אוהבים נאמנים.

איך געדיינק נאָך ווי איצטער... איך בין דאָך דענסטמאָל אָנגעקומען אַהער פאַר אַנ'איידעם צו מיין שווער, צו רב מאָטע־לען, הייסט דאָס. אַ מיטעלער בעל־הבית, נאָר אַ בר־אורין און זעהר אַנ'אָנגענומענער אין שטעדטיל און ער, רב ישראל, איז דאָך אָנגעקומען צו רב לייב'ן. רב לייב איז דאָך דאַמאָלסט געווען דער גרויסער נגיד און דער גרויסער למדן און מיט דעם גרויסען שם אויף דער וועלט פאַר זיין אָרענטליכקייט און זיין גרויס קלוג־שאַפט, מ... — ער איז געווען אַ מדינה־חכם!... אמת, אפילו, זיינע געשעפטען אויף קלאָר האָט קיינער ניט געוואוסט, זיין געלד האָט קיינער ניט געצעהלט, מען פלעגט מעהר ניט וויסען, אַז ער פאָהרט אַלע יאָהר אין ניזשנע... נאָר די פיהרונג, דער פאַראַד!... יאָ... היינט פערשטעהט מען דאָך, אַז רב לייב'ס איידעם בעדאַרף זיין אַי אַ למדן, אַי אַ גרויסער חכם, אַי... — מיט אַלע מעלות! און כך הוה — רב ישראל איז טאַקע דאָס געווען... און אַז ער איז אָנגעקומען אַהער האָט ממש דאָס גאַנצע ״שטעדטעל גע־״יִש'ט... איך געדיינק נאָך ווי איצ־טער... דער רב אונזערער, ר' בער עליו השלום, ער איז דאָך געווען דער גרויסער עהרליכער יוד, נאָר אין דער יוגענד איז ער קיין גרויסער למדן ניט געווען. דערנאָכדעם ערשט, אויף די על־טערע יאָהרען, אַז ער איז געזעסען יום ולילה און האָט געלערענט האָט ער געקראָגען זיין גרויסען שם אויף דער וועלט... יאָ... איז האָט ער זיך אַביסעל דערשראָקען פאַר רב ישראל'ן. נו... קען מען זאָגען?... פאָרט אַ יונגערמאַנטשיק און אַזאַ גרויסער למדן און ער אַ רב... ע... מאַכט דאָך ניט אוים!... איז רב ישראל, דעם אַנדערען שבת נאָך דער חתונה. אין שוהל נאָכ'ן

דאַוועגען אין דער פריה, צוגעגאַנגען צום רב — וואָרום ער האָט תיכף פערשטאַנען די מעשה — און מאַכט צו איהם אַזוי, בדרך הלצה:

— רבי, איך פערשטעה ניט?... רייכער מאָג איך זיין פאַר אייך און... גאָר אַ נייס! — אַ רב איז אַ רב און אַ גביר׳ס אַנ׳איידעם איז אַ גביר׳ס אַנ׳איידעם...

ס׳מאַכט דאָך ניט אויס, דער רב איז דאָך געווען גאָרניט קיין נאַר... און דערצו דער גרויסער ערליכער יוד און אַ חסיד אויך — מאַכט ער:

— אויב אַזוי, רעכען איך טאַקע היינט געהן אויף ברכה צום גביר׳ס איידעם, און האָבען זיךביידע פונאַנדער געלאַכט...

אַמאָליגע יאָהרען!...

יאָ.. איז וואָס האָב איך דיר געוואָלט דערצעהלען?.. יאָ!... מכח דעם... ס׳איז אפילו אַ נאַרעשקייט, נאָר איך געדיינק דאָס נאָך ווי איצטער... און ווען מיר פלעגען זיך טרעפען, איך מיט רב ישראל׳ן, פלעגען מיר זיך דערמאָנען אָן דעם... דאָס האָט געטראָפען אַ יאָהר אָנדערטהאַלבען נאָך אונזערע חתונות. מיר זענען נאָך דאַן געווען יונגעלייט, און וואָס הייסט יונגעלייט? — איצט אין די צייטען וואָלטען מיר נאָך געהייסען יונגע יונגלעך... חע—חע—חע—וואָרום סך הכל בין איך דאַמאָלסט אַלט געווען אַרום נייַנצעהן־צוואַנציג יאָהר, און ער, רב ישראל, אויך קרוב אין די יאָהרען... איז פאַרנאַכט בין מנחה למעריב פלעגען מיר זיך ביידע דורכגעהן שפּאַצירען חוצ׳ן שטעדטעל, אָט דאָ ניט וויַיט. דעם פריצ׳ס וואַלד איז נאָך דאַן געווען ניט קיין אויסגעהאַקטער... דער טאָהל דערביי איז נאָך דאַן געווען אַ טיעפערער און דאָס טייכעל איז נאָך ניט געווען פערוואַקסען ווי איצטער... ס׳איז געווען אַ פערגעניגען ממש צו שפּאַצירען דאָרטען! דו ווייסט דאָך? מען פלעגט דאָך אָנפאָהרען צו אונז די גבירים פון גאַנצען געגענד אויף זומער. יאָ... איז בין מנחה למעריב פלעגען מיר זיך שפּאַצירען אַ חוצ׳ן שטעדטעל. מען חזר׳ט זיך אַ מאמר חסידיש אַמאָל איך, אַמאָל ער, און מען געהט זיך אַרום... איינמאָל, מיר געהן שוין צוריק אין שטעדטעל, און טאַקע שוין גאָרניט וויַיט פון שטעדטעל, ערשט מיר האָבען דערהערט עפּעס גראָבע קולות... עפּעס אַ שיכור׳ן געזאַנג. מיר געהן אָב נאָך אַ

פאַר טריט — ערשט וואָס זאָל זײַן ? אַ פּאָר שיכּור׳ע פּויערים געהן פון שטעדטעל אנטקעגען אונז און מען שרײַט , מען זינגט אָט עפּעס פון זײַערע ניגונים אַ מין זײַערער אַ ניגון ווי „דעווקאַ״... וואָס זאָל זײַן ? — אַ פּויער אַ שיכּור ! ... נו , הײַנט וואָס טהוט מען ? אַ גוי איז דאָס , שיכּור איז דאָס אויך , נו , איז פגיעתן רעה ... רב ישראל האָט , אפילו , געוואָלט געהן ווײַטער :

— גאָר , מאַכט ער , קום — מיר זענען דאָך געווען אויף „דו״ — ממה נפשך , מיר וועלען זעהן .

נאָר איך האָב עפּעס פּחד געהאַט :

— וואָס הײַסט , מאַך איך , מיר וועלען זעהן ? מיר וועלען טאַקע הערען אויך ...

רב ישראל האָט זיך פונאַנדערגעלאַכט .

— נו , זאָגט ער , וועלען מיר זײַ זאָגען דעם פּסוק : רשע למה תכה רעך ? ...

— אָבער זײַ פערשטעהן דאָך ניט קײַן לשון קודש , שטעה איך און המצאה זיך און טרײַסעל זיך פאַר שרעק .

— נו , מאַכט ער , וועל איך זײַ זאָגען אויף פּראָסט יוריש : דו , חמור אײַנער , גענוג אַז דו לעבסט אויף דער וועלט , אַז דו טרעטסט מיט דײַנע גראָבע לאַפּטשעס די כּנפי השכינה — שלאָגסטו זיך נאָך ...

הקיצור , אַ המצאה אהער , אַ המצאה אהין , עס איז ניט גוט . נו , איז געבליבען , אַז מען זאָל אַרויפּחאַפּען זיך אויף אַ בוים און וואַרטען ביז די פּויערים וועלען פאַרבײַגעהן . געהן אין וואַלד אַרײַן איז שוין געווען שפּעטלעך און יונג איז מען געווען , חסידים איז מען — שטיפער , מילא איז געבליבען אַזוי צו טהון . נו , איז מען אַרויפגעקראָכען אויף אַ בוים , פריהער איך , נאָכדעם ער , און מען זיצט אויף אַ צווײַג פון׳ם בוים ... זיצט מען ... און מען חזר׳ט שטילערהײַט אַ מאמר פון רב׳ן ... דערווײַל איז שוין גע- וואָרען שפּעטלעך ; דער הימעל האָט אויסגעשטערנט , די לבנה האָט זיך שוין אויך בעוויזען צווישען זײַ , אין דער גאַנצער געגענד אַרום איז געווען שטיל , עס האָט זיך מעהר ניט געהערט דאָס טײַכעל דערבײַ און די זשאַבעס , וואָס ווי אין פּרק שירה ווערט געבראַכט , זאָגען זײַ אַלע זומער פאַרנאַכט שירה ... און אין האַרצען קלעמט עפּעס ... קלעמט ... דאַכט זיך וואָס

וואָס? דער ריח פון די גראָזען איז טאַקע מחיה נפשות, און עס איז, דאַכט זיך, אַזאַ פערגעניגען... אַזאַ פערגעניגען — זומער פּאַרנאַכט חוץ'ן שטאָדט!... נאָר... מעריב-צייט.. תּפלה בציבור... ע... מען איז דאָך אַ יוד... און אַז עס קומט די צייט פון דאַווענען איז... מאַהנט דאָך... עס מאַהנט... — דאַווענען-צייט!.. יאָ... זיצט מען זיך... און אין גאַנצען אַרום איז שטיל... די נאַכט קומט שוין אָן... אין מיטען קעהרט זיך צו מיר אום רב ישראל מיט אַ טרויעריגען פּנים:

— אבא, דו הערסט?

איך הער זיך צו גוט, נאָר איך ווייס ניט וואָס ער מיינט

— וואָס זאָל איך הערען? מאַך איך שטיל.

— הער זיך צו גוט, מאַכט ער, פון דאָרטען, וואו דער בית המדרש איז... וואו די פייערלעך זעהען זיך...

— יאָ, זאָג איך, איך הער... מען דאַווענט אין שול מעריב, „שמע ישראל“ זאָגט מען...

— און דעם פויער'ס געזאַנגען הערסטו אויך?...

— איך הער, האָב איך געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ...

— אבא, מאַכט ער מיט התלהבות, וואָס פאַר אַ סבלן ער כביכול איז... אבא... איך קען ניט איינרוהען... יודען דאַווענען און דער שיכור'ער געזאַנג... „שמע ישראל“ און... אבא.. און ער ליידט דאָס... ער איז דאָס סובל... אבא... און פון גרויס התלהבות, ווען ניט איך, וואָלט ער אַראָבגעפאַלען פון בוים... קוים, קוים, וואָס איך האָב איהם צוגעהאַלטען...

יאָ... אַמאָליגע יאָהרען!... עפּעס, אַז איך דערמאָן זיך אין יענע יאָהרען, וואָלט איך מכה זיי געערעדט און געערעדט, דערצעהלט און דערצעהלט, טאָג און נאַכט... און מיר וואָלט קיינמאָל ניט מיאוס געוואָרען.. עפּעס מען פערגעסט זיך דאַמאָלסט אָן אַלץ, וואָס מען זעהט איצטער פאַר די אויגען... אוי-אוי-אוי — אַמאָליגע יאָהרען!... נאָר ניט דאָס בין איך אויסען צו דערצעהלען דיר... איך וויל דיר זאָגען אַנטקעגען רב ישראל'ן... יאָ... זענען דאָך ביי רב ישראל'ן געווען אַלערליי צייטען אין זיין לעבען; גוטע און שלעכטע, און וויי‫טער שלעכטע און גוטע... עס איז דאָך אויך געווען די צייט, ווען זיין שווער רב לייב איז מיט אַמאָל אויס תּקיף געוואָרען, און ער, רב

ישראל , האָט געמוזט אַרייַנמישען זיך אין געשעפט , און לסוף איז ער דאָך טאַקע אַרייַן אין געשעפט בראשו ורובו . ער האָט דאָך געמאַכט די קראָם און האָט דאָך אָנגעהויבען זעהר מצליח צו זייַן , ביז וואַנען ער איז עולה געוואָרען צו זייַנע גרויסע עשירות . . . און אַחוץ דער קראָם האָט ער דאָך געהאַט נאָך גרויסע עסקים ; ער פלעגט דאָך אַרומפאָהרען אין מרחקים ; אין סמאָלענסק , אין וויטעבסק , אין חאַרקאָוו , אין מאָסקווע , און אויך אין אויסלאַנד . . . וואָסי ? — עפּעס אַ קלייַניגקייַט זייַנע געשעפטען ! . . . יאָ . . . און פונדעסטוועגען איז רב ישראל געווען רב ישראל . . . דאַכט זיך אַז דו זעהסט רב ישראל'ן אין גאַס , געהענדיג מיט אַ סוחר אָדער מיט אַ סרסור . . . אָדער ווען דו זעהסט ווען ער שטעהט אין זייַן קראָם . . . און מען פלעגט זאָגען אויף איהם , אַז אין געשעפטזאַכען איז דאָס געווען איין בריה , איין קלוגער , און אַזוי איבערגעגעבען צו זיי . . . און דאָך . . .

איינמאָל . . . שבת=צונאַכט — שבת=צונאַכט פלעג איך אַלע מאָל אַרייַנגעהן פערברייַנגען צו רב ישראל'ן . מען זיצט , מען טרינקט אַ גלעזעל וואַרעמס , מען רעדט מכח דעם רב'ן , מכח אַ מאמר חסידיש , אָדער אַמאָל אַזוי , גלאַט געשמועסט ; וועלטזאַכען . דאָס איז געווען אָט , דאָ ניט לאַנג , אין זייַנע לעצטע יאָהרען . בין איך געקומען צו רב ישראל'ן , איך בין זיך אַרייַן אין שטוב , אַרייַן צו איהם אין זאַל — ער האָט דאָך געוואוינט אין גרויס עשירות — און איך האָב איהם ניט געפונען . איך קוק זיך אַרום ערשט דערביי אין אַ צימער . די טהיר פון צימער איז געווען אַביסעל אָפען , ער זיצט און איז פערטיעפט אין די גרויסע ביכער פון זייַן געשעפט . נו , טומלען איהם אַ קאָפּ , ווען ער איז פערנומען ? -- האָב איך זיך גענומען אַ ספר און האָב מיר מעיין געווען . אין דערינען איז זיך אַרייַן זייַן פלונית'טע , רב לייב'ס טאָכטער . זי איז דאָך אויך געווען די גרויסע עהרליכע יודענע און זעהר אַ קלוגע . און מיר האָבען זיך אַביסעל דורכגעשמועסט . נאָכדעם איז זי אַוועק . דער קאָפּ האָט עפּעס מיר וועה געטהון , און איך האָב עפּעס געפוילט זיך קוקען ווייַטער אין ספר . זיץ איך אַזוי און קוק זיך אויף רב ישראל'ן . און ער האָט דאָך געהאַט אַ מאָדנעם הדרת פּנים : זייַן גרויסער שטערן , אויף וועלכען עס איז געלעגען דער „צלם אלהים“ , הייַנט זייַן גאַנצער פּנים . . . יאָ . . .

זיץ איך אַזוי און קוק אויף איהם, ווי ער זיצט אין זיין זייַדענער יאַרמעלקע — אין שטוב פלעגט ער שטענדיג אומגעהן אין אַ זייַדענע יאַרמעלקע, וועלכע ער האָט אַליין געבראַכט פון אויסלאַנד — און איז פערטיפט אין די חשבונות. אין מיטען, עפּעס גאָר, דאַכט זיך, כלאחר יד האָט ער אַרויסגענומען זיין זילבערנע שמעק-טאַבאַק-פּושקע צו נעהמען אַ שמעק טאַבאַק און האָט זיך עפּעס שטאַרק פערקוקט אויף דער פּושקע. קוק איך אויף איהם און ער קוקט אויף דער פּושקע. און ער קוקט און קוקט אויף איהר און זיין שטערן ווערט עפּעס שטאַרק פערטיפט אין מחשבות. און אַט אַזוי קוקענדיג אויף דער פּושקע, האָט ער אין דערינען אָנגעהויבען צו חזר'ן דעם רב'נס אַ מאמר, וועלכען, מיט אַ קלייַנער צייט פריהער, האָט ביי אונז אין שטעדטעל איבערנע'חזר'ט דער „בעל משפיע", וועלכער איז דורכגעפאָהרען. דער מאמר איז טאַקע זעהר אַ טיפער. עס רעדט זיך מכח דעם, וואָס אין שמע ישראל רופען אָן די יודען דעם „הויה" כביכול בשם „אחד" און דאָס וואָס די גמרא זאָגט, אַז חותמו של הקב"ה איז „אמת" און עס ווערט אַרומגעקלערט דאָרטען, אַז וויבאַלד נאָר אמת מוז זיין אחד און אחד איז שוין אמת... איז... ע... זיצט ער זיך אַזוי און דרעהט די פּושקע און דרעהט זיך און קוקט אַזוי מאָדנע אויף איהר און חזר'ט זיך פערטיפטערהייד דעם מאמר און זיין פּנים ווערט אַלץ פון מינוט צו מינוט מעהר פערטיפט, מעהר פול מיט התלהבות פון שמחה אַט ווי עפּעס אַ נייַע מחשבה איז אַרייַנגעפאַלען ביי איהם אין מוח אַריין... און פּלוצים פערטיפען זיך מאָדנע זיינע אויגען און ער הויבט אָן טענה'ן צו זיך אַליין:

— רב ישראל, געוויס אַזוי... אמת... אמת... אמת — מוז זיין איינער!... ווארום... אַט, למשל, אַט די פּושקע... אַז איך זאָל וועלען זאָגען „שקר" קען איך דאָך זאָגען, אַז די פּושקע איז אַ צוויי קאַנטיגע, אַ דריי קאַנטיגע, אַ פינף קאַנטיגע, אַ צעהן קאַנטיגע, אַ הונדערט קאַנטיגע, אַ... אַ... אַ... טויזענד קאַנטיגע — נישטאָ קיין גבול און קיין סוף צום שקר!... און „אמת" — אַ פיער קאַנטיגע... אמת — איז איינער... אחד... אחד... איין אמת... ד' אחד!...

און ער האָט זיך אויפגעהויבען פון טיש, און האָט אַוועקגעלאָזען די ביכער מיט די חשבונות מיט דעם גאַנצען האַק און

פּאַק, און האָט אָנגעהויבּען צוּ זינגען און איז זיך אַוועק אַליין אַ טענצעל איבּער׳ן צימער, און וואָס הייסט אַ טענצעל ?... אָט ווי אַ גרויסער חסיד קען ... און מיט מורא׳דיגע התלהבות... איך אָג דיר, אַז ווען דאָס וואָלט געזעהען אַ מתנגד, זאָג איך דיר, אָדער אַזוי רבּ ישראל׳ס אַ בּעקאַנטער סוחר צוּ אַ סרסור זיינער, וואָלט ער ניט געגלויבּט, וואָס די אויגען זיינע זעהען. אָדער ער וואָלט קלערען, אַז רבּ ישראל איז משוגע געוואָרען, ס׳טייטש רבּ ישראל דער פּקח; רבּ ישראל דער סוחר, רבּ ישראל דער קרע־מער... און אין מיטען דערינען ?!... און איך זאָג דיר וואָס הייסט מיט התלהבות... ער טאַנצט... טאַנצט... און זינגט און טענה׳ט צוּ זיך מלא שמחה:

— רבּ ישראל, לעבּעדיגער!... רבּ ישראל, א אמת — איז איינער!... איין אמת... איין אמת... ד׳ אחד...!...
לעבּעדיגער, רבּ ישראל... לעבּעדיגער!!...

— — — — — — — — — — — — — — — —

-- אמאָליגע יאָהרען!...

ב קואטקא
אַמאָליגע ייִדען

אַמָאליגֶע יוּדֶען.

וואָס זאָל איך דיר זאָגען ? — איך רייד מיט דיר, איך דערצעהל דיר פון אַמאָל, פון אַמאָליגע יאָהרען און עפּעס עס קלעמט, עס קלעמט מיר דאָס האַרץ . . .

אַז איך דערמאָהן זיך אויף אַמאָל . . . אַמאָל . . . ווערט דאָך מיר אַזוי היימליך, פרעהליך און וואַרים. וואַרים ווערט דאָך מיר אין האַרצען. אָבער איך פרעג בּיי דיר: וואו נעהמט מען איצט אַנ'אַמאָליגען יודען ? וואו ? . . . וואו זענען עס איצט אָט די אַמאָליגע יודען מיט די שענע, לאַנגע בערד און פּיאות, מיט דער התלהבות אין זייערע פּנים'ער, מיט דעם היץ, מיט'ן בּרען, מיט דעם פייער אין האַרצען, מיט דעם גרויסען בטול־היש בּיי זיך, סיי דאָס גאַנצע חומר'דיגע לעבען און מיט דעם גרויסען בטחון און אמונה . . . וואו ? . . . אַז איך טהו ווען אַ טראַכט וועגען אַ איצטיגען יודען, איז אַ שוידער לויפט דורך איבער מיינע בּיינער . . . איך זאָג דיר, ממש אַ שוידער, אַ פראָסט. עפּעס אַזוי קאַלט, אַזוי קאַלט . . . אוי—אוי—אוי . . .

אמת. דאָס עצם לעבען, אין גשמיות הייסט עס, איז דעמאָלט אויך געווען ניט קיין אַי—אַי. וואָס זאָל זיין ? — דאגת פּרנסה. הייסט דער עול הגלות גופא. וואָרום וואָסי ? מען איז דאָך אין גלות . . . טאַקע אין פינסטערן און ביטערן גלות . . . הייסט די גזרות רעות . . . דאָ אַ גירוש, דאָ אַ בלבול, דאָ גלאַט פון העלער הויט הויבּט אויף עשו זיין גרויסע, גראָבּע, האָריגע האַנד . . . יאָ . . . אמת . . . אָבער עס איז דאָך געווען מעהר כח אין זיך . . . מעהר פייער אין האַרצען . . . און דאָס גשמיות'דיגע, חומר'דיגע לעבען האָט מען דאַן געקענט מבטל זיין. און וואָס

הייסט מבטל זיין ? — טאַקע מבטל געווען ממש בתכלית הביטול... וואָס זאָל זיין ? אַז מען לעבט, דאַרף מען אָבקומען... אָבער דער עיקר איז — אַ גאָט האָבען מיר. און יודען זענען מיר... חע־חע־חע... אודאי אַזוי: אַ גאָט האָבען מיר און יודען זענען מיר!...

וואָס דאַרפסטו אַ סך? אָט לאָמיר נעהמען איינעם פון די אַמאָליגע יודען. אָט, למשל, רב מאָטע. — שוין אונז צו לאַנגע יאָהר — דו האָסט דאָך איהם געקענט ווען ער איז שוין געווען אין די עלטערע יאָהרען. איך האָב דאָך אָבער איהם געקענט ווען ער איז נאָך אַ יונגערמאַנטשיק געווען. יונגערמאַנווייז האָט ער דאָך געוואוינט אויפ׳ן ישוב. גאָט דאָ אַ וויאָרסט פיער פון דאַנען. זיין פאָטער איז דאָך דאַן רייך געווען. האָט ער איהם אַ קרעטשים גענומען און האָט איהם דאָרט בעזעצט. נאָכדעם ערשט, אין עטליכע יאָהר אַרום, ווען זיין פאָטער האָט אָנגעהויבען אַראָב פון מעמד און איהם אַליין איז אויך זעהר ניט געגאַנגען, האָט ער זיך בעזעצט ביי אונז אין שטעדטעל. און ביי איהם, ביי רב מאָטען הייסט עס, איז דאָך געווען אַלערליי צייטען: גוטע און שלעכטע און וויי טער גוטע און וויי טער שלעכטע. און טאַקע גאָר, גאָר גוטע און גאָר, גאָר שלעכטע. און פונדעסטוועגען איז זיך רב מאָטע אַלע מאָל געווען רב מאָטע — רב מאָטע!...

איך געדענק נאָך אָט ווי היינט וואָלט עס געטראָפען. איינמאָל, דאָס איז געווען ווען ער האָט נאָך אויפ׳ן ישוב געוואוינט, האָט ער געקויפט תבואה. פּלוצלונג זענען די מקחים פון תבואה אַראָבגעפאַלען אָבער אַזוי, אַז ער האָט געהאַלטען בדיל־הדל צו ווערען. האָט פון דעם דאָס גאַנצע שטעדטיל גע׳רעש׳ט. אין עס האָט טאַקע אַלעמען זעהר פערדראָסען. בכלל, אַז אַ יודען געהט ניט — פערדריסט עס. היינט בפרט רב מאָטען! ס׳טייטש, רב מאָטע, אַ דערביי־איגער ישוב׳ניק, אַזאַ יוד און אַזאַ נדבן. וואָרום אַז ער פלעגט קומען צו אונז אין שטעדטיל, איז וואו נאָר מען האָט געדאַרפט: אַ הכנסת כלה, לחם אביונים, אַזוי אַנ׳אָרימען יודען אָדער פאַר׳ן בית המדרש, מען דאַרף האָבען אויף ווינטער האָלץ — אומעטום די גרויסע, די שענע נדבות. ממש אַנ׳אָפענע האנד! — אַלעמען האָט עס דאַן אָנגעריהרט. בעגעגען איך איהם דאַן אין גאָס. ער איז עפּים גראָד דעמאָלט ביי אונז אין שטעדטיל

געווען. ווילט זיך מיר טרייסטען איהם. געה איך צו איהם צו און זאָג איהם:

— רב מאָטע, ניט זייט אַזוי צוטראָגען. אין לעבען טרעפט אַלץ.

שטעהט ער אַזוי און קוקט אויף מיר

— עס — זאָג איך — אייער פאָטער איז דאָך רייך, וועט ער אייך צו־העלפען.

טהוט ער אַשמייכעל. נעהמט מיך אָן ביים לאַץ און מאַכט צו מיר:

— רב אבא, ניט זייט אונרוהיג. נישקשה. איך אַליין זאָרג גאָרניט. איהר זאָגט דאָך, איך האָב אַ רייכען טאַטען. הייסט מה דאָך, אַז איך האָב צוויי רייכע טאַטעס...

קוק איך דאָך אויף איהם און וואונדער זיך. וואָס הייסט צוויי?

— רב אבא, — מאַכט ער, — וואָס קוקט איהר מיך אַזוי אָן? — אודאי צוויי... און דער טאַטע אין הימעל... דער רבונו של עולם... נישקשה, ער קען צו־העלפען... ער קען... ער קען...

— אגב — מאַכט ער ווייטער — אויב „ער" וויל ניט העלפען, דאַרף מען ניט. איך האָב זיך מיינס אָבגעטהון. מען דאַרף מפרנס זיין אַ ווייב און קינדער — האָב איך פון מיין זייט אַלץ געטהון צוליעב דעם. האָב תבואה אויך געקויפט. דאָס איבעריגע איז שוין שייך צו איהם... צו איהם... און אין זיינע הנהגות מיש איך זיך ניט... ניין...

אַמאָליגע יודען!...

יאָ, איז וועגען רב מאָטען. רב מאָטע איז דאָך געווען אין זיינע יונגע יאָהרען אַ גרויסער למדן, אַ בקי אין ש״ס און פוסקים און איז דאָך געווען דער פייערדיגער חסיד. אַליין איז ער געווען אַ הויכער מיט אַ שוואַרץ פערוואַקסען פנים. אַ פנים מיט באָרד און פיאות. און מיט אַ פאַר שוואַרצע, פערטראָגענע אויגען. און תמיד איז ער דאָך געווען פערקלערט, פערטראַכט ווי ניט אויף דער וועלט. וועגען זיין פערטראַכטקייט דערצעהלט מען דאָך גאַנצע מעשות.

מען דערצעהלט דאָך אויף איהם, אַז איינמאָל, ווען ער

האָט נאָך אויפ'ן ישוב געוואוינט, דאַן ווען רב מאָטע איז נאָך אויפ'ן ישוב געזעסען, האָט ער דאָך נאָך זעהר אַ סך געלערנט. און דערהויפּט לערנען איז ביי איהם דאַן געווען אין דער־פריה. איז איינמאָל, אַ זומער אין דער־פריה, איז ער זיך אַזוי ווי אַלע מאָל אויפגעשטאַנען זעהר פריה און האָט זיך געזעצט לערנען. און אַז מען זיצט זיך און מען לערנט, זומער אין דער־פריה, ביי זיך אין שטוב. איז מען דאָך אָנגעטהון נור אין ארבע כנפות, אויפ'ן קאָפּ די שלאָף־יאַרמולקע, דורך אין פּעדערן, נאָך אין די שיך און זאָקען און מען זיצט און מען לערנט. אין מיטען דערינען האָט איהם עפּעס אַ פּויער אַ רוף געטהון פון שטוב אַרויס — ער האָט געבראַכט אַ וואָגען תבואה צו פאַרקויפען. האָט ער פערמאַכט די גמרא, האָט אינווייניג, אין דער גמרא, אַריינגעלעגט זיין טיכעל, עס זאָל זיך ניט פערמישען וואו ער האַלט און איז אַרויס אָנקוקען די תבואה. מיט דעם פּויער איז ער עפּעס ניט מושוה געוואָרען אין מקח. דער פּויער איז זיך אָוועקגעפאָהרען ווייטער און ער איז זיך געבליבען שטעהן נעבען זיין שטוב. און אָט אַזוי שטעהענדיג נעבען שטוב, האָט ער זיך מיט אַמאָל דערמאָהנט, אַז ער דאַרף וואָס נויטיג מעין זיין אין אַ ספר און דער ספר איז דוקא ביי איהם נישטאָ. איז וואָס זאָל זיין? איז ער זיך אַזוי אַוועק, אָט ווי ער שטעהט, גלייך אין שטעדטיל, אַ וויאָרסט פיער, אין בית המדרש אַריין, איינקוקען זיך אין ספר. ביי אונז אין שטעדטיל האָט מען זיך פערוואונדערט. עס איז דאָך זומער, אין שטעדטיל שטעהט מען דאָך אויף פריה. אויפ'ן גאַס איז וואַרים, ליכטיג. און זומער האָט דאָך אין זיך אַ טבע, אַז עפּעס עס שלעפּט, עס ציהט אין דרויסען, אין גאַס אַרויס. וואָרום עס איז דאָך רעכט, אַז דו זאָלסט זיך זומער אַ גאַנצען פריה־מאָרגען אָבשטעהן זיך אויפ'ן גאַניק, אָדער אַ פּאָר־נאַכט אַדורכגעהן זיך חוצ'ן שטעדטיל אויך. היינט דער אַמאָליגער וואַלד ביים שטעדטיל. דאָס טייכעל. איז עֶעֶנט מען זיך אויף די טהיר און מען שטעהט אויפ'ן גאַניק, אָדער עֶען עפענט אויף אַ פענסטער, מען שטעלט אַרויס דעם קאָפּ און מען קוקט זיך... ערשט מען זעהט, עס געהט זיך אַזוי רב מאָטע איבער'ן גאַס, כמעט אַ היילער. נאָר אין ארבע כנפות, מיט דער שלאָף־יאַרמולקע אויפ'ן קאָפּ און נאָך אין שיך. ער געהט זיך אַזוי, זעהר פערטראַכט, גלייך אין בית המדרש אַריין.

מען קומט אין שוהל צום דאַוונען, מען געפינט רב מאָטע שטעהט זיך נעבען אַלמער ספרים פערטיעפט אין אַ ספר.

— רב מאָטע, — מאַכט מען צו איהם — רב מאָטע, וואָס איז מיט אייך?

טהוט ער זיך אַזוי קאַלטבלוטיג אַ קוק אויף אַלעמען און וואונדערט זיך:

— וואָסי? — זאָגט ער — וואָס זאָל זיין? איך האָב געדאַרפט וואָס מעיין זיין אין אַ ספר. ביי זיך האָב איך איהם ניט, בין איך אַהער געקומען.

— אָבער — מאַכט מען צו איהם — זעהט ווי איהר זענט אָנגעטהון.

דאַן האָט ער זיך ערשט געחאַפּט וואָס מיט איהם איז. גאָרנישט, ס׳מאַכט ניט אוים. מען האָט תיכף געקראָגען פאַר איהם אַ סורדוק, אַ היטעל און אַ פּאָר שטיוועל.

גאָר ניט דאָס בין איך אויסען צו דערצעהלען דיר. דערהויפּט וויל איך דיר דערצעהלען ווי אַזוי אַנ׳אַמאָליגער יוד האָט געהאַט בכח מבטל צו זיין דעם חומר, הייסט עס דאָס גשמיות׳דיגע לעבען. אַמאָליגע יאָהרען, זאָג איך דיר, האָט מען עס געקענט זעהן אויף יעדען טריט און שריט, וואָרום וואָסי? עס איז עפּעס אַ נייעס געווען צו זעהען ווי אַ יוד, למשל, לויפט זיך האַסטיג אין גאַס. דאָס היטעל אויפ׳ן קאָפּ איז ביי איהם פערדרעהט. דער קאָפּ איז צוטראָגען, צודולט, פערהאַוועט. ער לויפט פאַרביי אַ בית־המדרש און טראַכט דולט זיך דערביי נור פון דאגת פרנסה וועגען, פון וואָס צו פערדינען וואו, וואָרום טאַקע? עפּעס אַ קליינינקייט דאגת פרנסה!... און אין מיטען דערינען דערהערט ער פון בית־המדרש אַ קול וואָס לערנט און ער שטעלט זיך אָב ער געהט שוין נישט ווייטער... וואָרום טאַקע, אַז מען געהט ווען פאַרביי אַ בית־המדרש און דו דערהערסט פון בית־המדרש ווי מען לערנט דאָרטען, ווערט דאָך דיר טאַקע דאַן אַזוי וואַרים אויפ׳ן האַרצען, אַזוי גוט, ממש אַ מחיה נפשות... נו, און ער פערגעהט שוין אויך אין בית־המדרש אַריין. פערגעסט אַלע דאגות, אַלע צרות. גלייכט אוים דאָס היטעל אויפ׳ן קאָפּ, וואַשט די הענד און לערנט אָב אַ בלאַט גמרא, אָדער צוויי־דריי... וואָס זאָל זיין? — אַ נייעס איז עס דאַן געווען? אָבער

איך וויל דיר דערציילן א מעשה וועגן אַט דעמזעלבינגן רב מאַטען.

געווען איז עס שענע עטליכע יאָהר נאָכדעם, ווי רב מאַטע האָט זיך בעזעצט ביי אונז אין שטעדטיל. די געשעפטען זענען געגאַנגען דאַן ביי איהם ניט אי-אַי. אויף דער חוונה איז קוים געווען. געהאַנדעלט האָט ער דאַן מיט תבואה, מיט פעלכלעך, די ווייב האָט א קראַם געמאַכט און ער איז שטענדיג געווען פערהאָרעוועט, פערדרעהט, פערהאַוועט אין פערדינען וואָס. האָט שוין נעבעך געמוזט דאָס לערנען אויך אַוועקלאָזען. אויף דער עלטער, ווען עס איז איהם אַוועקגעגאַנגען ניט שלעכט, האָט ער זיך דאָך ווייטער פאַר'ן לערנען גענומען און איז טאַקע יום ולילה געזעסען און געלערנט. נאָר דאַן נעבעך האָט ער געמוזט דאָס לערנען אַוועקלאָזען און האָט גע'מסחר'ט.

איינמאָל, דאָס האָט געטראָפען א פאָר טעג נאָך סוכות, איז געווען אַ יריד ניט ווייט פון אונז, א וויאָרסט צוואַנציג פון דאַנען אָט דאָ אין יאַנאָוו. נו, א יריד — פאָהרען יודען אויפ'ן יריד. פאָהרט ר' מאַטע אויך. גענומען מיט זיך א וואָגען תבואה, פעלכלעך אויף פערקויפען און איז זיך אַוועקגעפאָהרען אויפ'ן יריד. און אַט אַזוי ווי ער איז זיך אויפ'ן יריד, אין מאַרק, אין רעכטען מיטען „הו-האַ", ווכט קונים אויף די תבואה, אויף די פעלכלעך, קויפט אַליין ביי פויערים פעלכלעך, איז ער זיך אַזוי מישב און טהוט א טראַכט: „זעה, וואָס טהוט זיך עס מיט מיר?... און וואָס איז עס אַזוינס?"...

דו פערשטעהסט? — אַמאָליגע יודען! וואָס זאָל זיין? מען איז זיך גאַנצע עטליכע יאָהר נאָכאַנאַנד פערהאַוועט אין לעבען, אין דאגות הפרנסה, אין „הו-האַ". און מען קומט זיך, אין מיטען, צופאָהרען אויף אַ יריד. מען קוקט פאַר זיך, אַז עס איז עפּעס א גאַנצע שטאָדט יודען פערנומען מיט א יריד, מיט א „הו-האַ". אַ גאַנצע שטאָדט פוהרען שטעהען מיט די האַליאָבלעס אין דער הויך. עס איז עפּעס א מאָדנער געפּילדער, געשריי און א מאָדנער מיש-מאַש פון אַלץ אינאיינעם: יודען, גויים להבדיל, בהמות, ציגען, פערד, פעלכליך, חזיר-האָהר — עס איז א יריד. און עס טהוט עפּעס ביטער א ציה אין האַרצען און א מחשבה לויפט דורך אין מוח: „זעה וואָס איז דאָס?... אָט דאָס

איז דער תכלית פון לעבן?... צוליעב דעם האָט דאָס גאָט יו־דען בעשאַפען... און זיין גאַנצע מעשי בראשית?"... פער־שטעהסט?... דו פערשטעהסט?... און אין אַזאַ צייט דער־מאָהנט זיך אַ חסיד אָן רב'ן. און וואָס זאָל זיין? עס ווערט מיאוס און מיאוס דאַן אַלץ וואָס דו זעהסט פאַר זיך און עס ווילט זיך אַוועק צום רב'ן.

און אַז ר' מאָטע וויל וואָס און בפרט אַ דבר מצוה — טהוט ער. שיקט ער שוין אָב די פוהר, וועלכע האָט געבראַכט די תבואה מיט די פעלכלעך, אַהיים, שיקט אָב מיט'ן פויער דער ווייב די עטליכע רובל, וואָס ער האָט דאָ געלייזט, און אַליין פאָהרט ער שוין ניט אַהיים, אַי די ווייב, די קינדער? נאָר וואָס זאָל זיין? וואָס הייסט ווייב, קינדער, ע' אַליין, די גאַנצע וועלט, אַז אַ מענש פערטראַכט זיך וועגען תכלית פון לעבען... און נאָך אַזאַ ווי רב מאָטע!...

איז ער זיך גלייך פון יריד אוועק צום רב'ן. געווען איז ער אַליין אַ קאָידענאָווער חסיד. מיר אַלע ביי אונז אין שטעדטעל הייסט עס זענען דאָך חב"ד. ער איז געווען אַ קאָידענאָווער חסיד. און קאָידענאָוו פון דאַנען איז דאָך אַ פאָלג מיך אַ גאַנג, אַ היבשער מהלך, בפרט נאָך אַמאָל, ווען קיין באַהן איז נאָך ניט געווען. און קיין געלד איז ביי איהם, ביי זיך, אויך נישטאָ. נאָר איז וואָס? געהט ער זיך צו־פוס ביז וואַנען די פיס האָבען כוח. נאָכדעם שטעלט מען זיך אָב אויף אַ ישוב קנעלען ביז מען דער־שלעפט זיך צום רבי'ן.

און דאָ אין דער־היים דערווייל, פערשטעהט זיך: די ווייב איז אויס מענש. אין שטעדטעל איז מען צוטראָגען; ס'טייטש, וואו האָט עפּעס ר' מאָטע געקענט נעלם ווערען? וואו? נאָר וואָס טהוט מען? קיין באַהן איז דאָך דעמאָלט ניט געווען. קיין טעלע־גראַף אודאי נישט. איז מען זיך אין שטעדטיל זעהר צוטראָגען און זיין ווייב האָט גרוים עגמת נפש און וויינט נעבעך.

הקיצור, וואָס זאָל איך דיר אַ סך מאריך זיין, ערשט אין אַ יאָהר אַרום. חול המועד סוכות, ביי־טאָג. עס איז זיך דאַן געווען אַ וואַרימער, אַ שענער סוכות, איז זיך יום־טוב'דיג. מאַנס־בילען, ווייבער זיצען זיך אויף די גאַנקעס, אויף די פריזבעס און מען שמועסט. קינדער, שפּילען אין ניס. איך און נאָך עטליכע

אונזערע זענען זיך געזעסען אין סוכה ביי ר׳ חיים דעם מיהלנער, אויפ׳ן סוף שטעדטיל און מען האט זיך פערבראכט. מען איז זיך גלייך פון שוהל פערגאנגען צו איהם. מען האט אביסעל משקה גענומען און מען פערבייסט — יום־טוב! ערשט, ווי מיר זיצען אזוי אין סוכה, האבען מיר דערהערט פון שליאך־צו עפעס א יו־דיש געזאנג. געהט מען ארוים זעהן, ווער איז עס? ערשט אזוי ווי דער שליאך געהט בארג אראב, געהט ווער, א יוד א גאנץ הויכער פון בארג מיט א טלית און תפילין אונטער׳ן ארעם אביסעל מבושמ׳דיג און זינגט זיך. נאך א ווייל, מיר האבען דערקענט — ר׳ מאטע! ס׳ווייזט אויס געהענדיג צו־פוס איז ער זיך פערגאנגען אין א קרעטשים אבדאוונען, און עס איז דאך יום־טוב האט מען איהם מכבד געווען מיט א ביסעל משקה. געהט ער זיך אזוי פרעהליך און זינגט.

הויבט זיך דאך אן:

— שלום עליכם.

— עליכם שלום.

מען פרעהט זיך, און מען פרעגט ביי איהם:

— ס׳טייטש, ר׳ מאטע, ר׳ מאטע, וואו זענט איהר דאס געלם געווארען?

— ביים רבי׳ן — מאכט ער פרעהליך — ביים רבי׳ן גע־ווען אין קאידענאוו.

— איהר זענט דאך אבער — טענה׳ן מיר — געפאהרען דאן אויף א יריד, אויף א יריד.

לאכט ער:

— אייך ליענט אלץ אין קאפ יריד... יריד... וואס? איהר וואלט וועלען איך זאל שטענדיג זיין אויפ׳ן יריד... אויפ׳ן יריד...

— אמת — מאכט ער — איך בין טאקע דאן געפאהרען אויפ׳ן יריד. אבער אין מיטען יריד האב איך זיך געחאפט אז מען דארף פון זיך אביסעל אראבווארפען די נארישקייט... איך בין שוין צו־פיעל פערנארישט געווארען, צו־פיעל פער׳חומר׳ט... בין איך צום רבי׳ן אוועק.

— אבער א גאנץ יאהר? — פרעגען מיר — א גאנץ יאהר ביים רבי׳ן געווען?

— עֶט — זאָגט עֶר — איהר זעֶנט עֶפּעֶס גאָר געֶוואָרעֶן אמת׳עֶ מתנגדים. וואָס הייסט אַ גאַנץ יאָהר? איך בין דאָך אַוועֶק ווי איך שטעֶה און געֶה, אָהן אַ קאָפּיקעֶ געֶלד. און אַזאַ מהלך. נו, האָב איך אַ זמן געֶקנעֶלט אויפ׳ן ישוב געֶהעֶנדיג אַהין און נאָך אַ זמן געֶהעֶנדיג צוריק.

— אָבעֶר — מאַכט עֶר — געֶוועֶן פּסח ביים רבי׳ן, געֶ-וועֶן. איך האָב זיך גאָר מחיה געֶוועֶן... און געֶבראַכט טאַקעֶ אַ נייעֶם ניגון... אַ נייעֶם ניגון...

און זינגט און זינגט — — —

אַט אַזוי, אַט אַזוי האָט זיך אַנ׳אַמאָליגעֶר יוד געֶקעֶנט אויפחאַפּעֶן פון זיין חומר.

אַמאָליגעֶ יודעֶן!...

ר̤ב בע׳ר
ג. קראטקא

רֶבּ בֶּער.

אַמאָל... אַמאָל... איך דערצעהל און דערצעהל, און עס נעהמט זיך גאָר ניט אויס... וואָס זאָל איך דיר זאָגען? — איך וואָלט געקענט טעג און נעכט, אָבער ממש גאַנצע טעג אין גאַנצע נעכט זיצען און דערצעהלען פון אַמאָל... און עס איז טאַקע פאַרהאַן פון וואָס צו דערצעהלען... פאַרהאַן... פאַרהאַן... האַ?... וואָס?... ניט אַזוי?...

אָט איך דערמאָהן זיך אָן ר' בער'ן, אָן זיין הדרת פנים — ער איז דאָך געווען אַ הויכער, מיט אַ גרויסען שטערען און מיט אַ ליכטיגען פנים — זיין יראה, זיין תורה, זיין איבערגעגעבענקייט צום רב'ן, צו די חסידים און אַזוי וואַרים ווערט מיר אויפ'ן האַרצען... אַזוי וואַרים... אָט גלייך ווי איך זעה איהם איצט פאר זיך, און מיר געהען זיך איצט ביידע אַ רעדעל אין אַ פרעהליכען חסיד'ישען יום-טוב... אַזוי היימליך ווערט מיר!... עפּעס גאָר אַנ'אַנדער וועלט איז דאַן געווען!... אַנדערש... אַנדערש,... אַנדערש האָבען דאַן יודען געלערענט, אַנדערש האָט מען געדאַווענט, אַנדערש האָט מען געלעבט, אַנדערש געגלויבט... וואָס זאָל זיין? — יודען זענען דאַן געווען — יודען!... מען איז געווען יודען!... און גאָר ניט לאַנג איז דאָך דאָס געווען... איך געדיינק דאָס נאָך, אָט אין מיינע יאָהרען... גאָר ניט לאַנג... גאָר ניט לאַנג... עה—הע—הע!... גאָר ניט לאַנג...

יאָ. איז וועגען ר' בער'ן.

ר' בער איז דאָך אין זיינע יונגע יאָהרען, הייסט דאָס, באַלד נאָך זיין חתונה, יונגערמאַנוויז איז ער דאָך געזעסען

אויפ'ן ישוב. אָנגעקומען איז ער דאָך פאַר אַ איידעם צו איינ'עם אַ רייכען אַרענדאַר אין אונזער געגענד; די ווייב ר' בער'ס איז געווען אַ גרויסע בריה, האָט איהם זיין שווער געדונגען אַ קרעטשמע ניט ווייט פון אונז, אַ וויאָרסט פינף. זעקס פון דאַנען אויף סטראַשעליער וועג, אָט וואו איצט שטעהט דאָרטען אַן אַלטע, איינגעפאַלענע חורבה, און ער האָט דאָרט געוואָהנט. וועגען מאָנאָפאָל איז דאָך נאָך דאַמאָלס קיינעם אפילו אויפ'ן זינען ניט אַרויף, קיין אַקציז איז דאָך דאַמאָלסט נאָך אויך ניט געווען; האָט מען זיך געהאַנדעלט מיט בראַנפען און איבערהויפט מיט תבואה, וועלכע מען פלעגט קויפען ביי די אַרימיגע פויערים.

ס'פערשטעהט זיך, אַז אין מסחור איז דער עיקר האָט זיך מתעסק געווען זיין ווייב. אָט, למשל, איינקויפען די תבואה ביי די פויערים, פערקויפען זיי בראַנפען — דאָס איז געווען איהר עסק. ער, ר' בער, פלעגט מעהר נישט דאַרפען שמועסען מיט די תבואה-סוחרים, וועלכע פלעגען אָנפאָהרען צו זיי אין קרעטשמע אַ פּאָר מאָל אין יאָהר אָבצוקויפען די אָנגעקליבענע תבואה, און דערצו פלעגט ער אויך פאָהרען איין מאָל, אָדער צוויי אַ וואָך אין דערבייאיגען ברויז נאָך אַ פאַס בראַנפען. די איבריגע צייט האָט ער געדאַווענט, געלערענט און מתעסק געווען זיך אין הכנסת אורחים. וואָרום עס פערשטעהט זיך, אַז ר' בער האַלט אַ קרעטשמע, איז דאָרט שטענדיג פול און ניט פון גוים, נאָר פון יודען. דאָס אַ אָרימאַן. דאָס אַ מחבר, אַ בעל משפיע אָדער אַזוי אַ דורכגעהער אָדער אַ דורכפאָהרער. וואָרים וואָס? — ר' בער וועט נעהמען פון אַ יודען געלד פאַר עסען און פאַר שלאָפען?... אין ווער רעדט נאָך, אויב דאָס איז געווען אַ בן תורה, איז דאָך ממש גאַנצע וואָכען צייט אָב זיין ביי איהם, און ער וועט נאָך אַלץ בעטען, מען זאָל אַזוי גיך, ניט אָבפאָהרען. און עס איז טאַקי ביי איהם שטענדיג פול געווען. ביי נאַכט פלעגט אַמאָל טרעפען, אַז עס איז ממש ניט געווען וואו צו זיצען פון איינגשאַפט. דער וואַלד דאַן אַרום אונז איז נאָך ניט געווען אויסגעהאַקט. און פאָהרענדיג פון זיין קרעטשמע צו אונז, האָט מען געדאַרפט דורכפאָהרען אַ גרויסען, געדיכטען וואַלד. עס איז געווען אַ סכנה צו פאָהרען ביי נאַכט. מען האָט טאַקי אַמאָל אַרום אונזער געגענד אַ הרוג געפונען. און מען

האָט עפּעס דערצעהלט מעשיות וועגען אַ מכשף, וועלכער דרעהט זיך אַרום בּיי נאַכט אין וואַלד; איז פאָהרענדיג פון סטראַשעליע, פלעגט מען בּלייבּען נעכטיגען בּיי ר׳ בּער׳ן אין קרעטשמע. און אַלעמען פלעגט מען דאָך געבּען עסען, טרינקען און אויף וואָס צו שלאָפען און אַלץ אָהן געלד... אָהן געלד... פאַרהאַן דאָך זיינער אַ ווערטעל: „דאָס וואָס אַ איד מוז האָבּען אין וועג, פלעגט ער זאָגען, עסען, טרינקען, אויף וואָס צו שלאָפען און אַ יודישען ספר, אין וואָס מען צו זיין, פאַר דעם נעהם איך קיין געלד ניט... אָט זעהט איהר, פאַר משקה... אָט, אַז אַ יוד וויל טרונקען בּראַנפען... בּראַנפען — איז מיין פרנסה״.

זיינע הכנסת אורחים!

הײנט זײן לערנען! ווען ער האָט נאָר געהאַט אַ לעדיגע מינוט, איז ער געזעסען און געלערענט. אויך אין וועג פלעגט ער קיינמאָל ניט פאָהרען אָהן אַ ספר מיט זיך. אפילו, ווען ער פלעגט פאָהרען אין בּרויז, פלעגט ער שטענדיג נעהמען מיט זיך אַ גמרא. תמיד מיט אַ גמרא! וואָרום ווי דען? ערשטענס: ווי פאָהרט דאָס אַ יוד אין וועג און אָהן אַ ספר מיט זיך?... טאָמער פערווילט זיך אין מיטען איינקוקען וואָס, מעין זיין אין עפּעס אַ ענין?... אַגב האָט ער דאָך געהאַט אַ אַלע־טאָגעדיגען שעור גמרא. אַלע טאָג פלעגט ער מוזען לערנען דריי שעה נאָכאַנאַנד. און דעם דאָזיגען שעור האָט ער געהיט, ווי די אויגען פון קאָפּ. עס האָט געמאָגט דונערען און בּליצען — זיינע דריי שעה אַ טאָג האָט ער געמוזט לערנען... ניט אַנדערש... וואָרים וואָס?... עס איז עפּעס געוועזען בּיי ר׳ בּער׳ן אַ העכערע זאַך, אַ בּילכערע זאַך, ווי דיענען גאָט, ראַוועגען און לערנען און זיין אַ יוד?... דאָס איז דאָך געוועזען בּיי איהם זיין גאַנצער לעבּען... זיין אַ יוד... זיין אַ יוד!...

מען דערצעהלט דאָך אויף איהם אַז איינמאָל זענען געקומען צו איהם די תבואה־סוחרים גראַדע אין דער צייט, ווען ער האָט געלערענט זיין שעור. די וויבּ זיינע האָט נאָך דאַן ניט געוואוסט, אַז ווען ער, ר׳ בּער, לערענט זיין שעור, וועט ער איהם בּשום אופן ניט מפסיק זיין, אָט עס מאָג זיך איהם געהן אפילו אין לעבּען. אויך האָבּען דאַמאָלסט אָנגעהוי־

בּען צו פאַלען די מקחים און מען האָט געמוזט פערקויפען די תבואה וואָס ניכער. אגב, איז בּכלל — אַ אידענע!... וואָס זאָל זיין?... יאָ!... איז שיקט זי די סוחרים צו איהם, צו ר׳ בּער׳ן אין צימער אַריין. זיי געהען אַריין אין זיין צימער און זאָגען איהם: גוט מאָרגען! ענטפערט ער זיי ניט. ער זיצט און לערענט און ענטפערט זיי ניט. מיינען זיי, ער הערט ניט, זאָגען זיי איהם נאָך אַ מאָל גוט מאָרגען, העכער ווי פריהער. ער ענטפערט ווידער ניט און טהוט זיך זיינס: זיצט און לערענט. וואונדערען זיי זיך, און ווערען שוין טאַקי אַ בּיסעל אין צאָרען.

— מיר זענען געקומען אָבּקויפען אייערע תבואה — מאַכען זיי צו איהם שוין עטוואָס כּעס׳דיג.

ער האָט אפילו ניט אַ קוק געגעבען אין זייער זייט און האָט אָנגעהויבּען צו לערנען נאָך מיט אַ העכערען, מיט אַ געשמאַקערען קול, ווי פריהער.

— פון אייערע עקשנות וועט איהר בּדיל־אַ־דל ווערען — האָבּען זיי מיט כּעס געשריען צו איהם — תבואה פאַלט. מאָרגען וועלען מיר שוין ניט וועלען קויפען בּיי אייך. איהר ענטפער׳ט צי ניט?

און ער זיצט זיך און טהוט זיינס: זיצט און לערענט. זיי זענען אַרויס פון זיין צימער אויפגעקאָכטע פון כּעס.

— סטייטש — מאַכען זיי צו איהר — מיר זענען געקומען צו איהם קויפען תבואה. ער וויל ניט פערקויפען? — זאָג, אַז ניט. אָבּער ענטפערען דאַרף מען דאָך?! — ס׳איז גאָר קיין מענש ניט!

וואָס זאָל זיין? — עפּעס אַ פּאָר דייטשישע סוחרים. זיי זעהען אַזוינס אַ ערשטען מאָל.

זיין לערנען!

יאָ... איז וואָס האָבּ איך דיר געוואָלט דערצעהלען?.. וועגען דעם, הייסט דאָס, אַז ר׳ בּער איז אויף זיינע יונגע יאָהרען געזעסען אויפ׳ן ישוב. נאָכדעם האָט ער זיך דאָך אַריבּערגעקליבּען צו אונז אין שטעטעל און איז געוואָרען אַ היגער תושב. נאָר... ניט דאָס בּין איך אויסען צו דערצעהלען... דער עיקר איז וועגען דעם, מיט וואָס פאַר אַ היץ, מיט וואָס

פֿאַר אַ בר״ען ר׳ בער איז געווען אַ חסיד.

אומגעפֿאָהרען איז דאָך ר׳בער צו ר׳ מענדעלען, צום צמח צדק הייסט דאָס. און געווען איז ער דאָך אין איהם אַ פֿערקאָל־טער, אַ פֿערבּרענטער, איבּערגעגעבּען צו איהם און געגלויבּט אין איהם מיט זיין גאַנצען לייבּ און לעבּען, אָט טאַקי אָט אַזוי ווי ר׳ בער האָט געקענט גלויבּען אין אַ צדיק הדור... און צוריק געדעדט, וואָס עפּעס דוקא ר׳ בער?... וואָרום ווער האָט דאָס ניט געגלויבּט אין צמח צדק?... עס איז דען אַ מענשישער כח אויסצודערצעהלען וועגען דעם צמח צדק׳ס גרויס־קייט?... און עס האָט דען געטראָפֿען חאָטש איין מאָל, אַז דער, וואָס האָט איהם נאָר געזעהן, זאָל ניט ווערען זיינער אַ פֿערקאָלטער, אַ פֿערבּרענטער מיט לייבּ און מיט לעבּען?.. מאַכט דאָך ניט אויס!.. יאָ... איז ר׳ בער אַרומגעפֿאָהרען צום צמה צדק.

און דאַרף איך דיר דען דערצעהלען וועגען דעם גרויסען חורבּן, וואָס עס איז געווען, ווען דער צמה צדק איז נפֿטר געוואָרען?.. אַלע, אַלע יודען האָבּען דאָך דאַן דערפֿיהלט די גרויסע אבידה, און עס איז דאָך בּיי אַלעמען מיט אַ מאָל פֿינסטער געוואָרען אין די אויגען, אין די הערצער און אין די מחות... עס איז דאָך דאַן ממש געוואָרען חושך ואפֿילה... אָט גלייך ווי די זון זאָל פֿינסטער ווערען אין מיטען העלען טאָג... וואָס זאָל זיין?.. — מען האָט דערפֿיהלט, אַז די וועלט איז מיט אַ מאָל פֿינסטער געוואָרען... פֿינסטער... פֿינסטער... און וואו מען האָט זיך נאָר דערפֿון דערוואוסט, איז מען דאָך געזעסען שבעה און עס איז געווען אַ גרויסער קלאָג. נאָר דו האָסט געדאַרפֿט זעהן, וואָס עס האָט זיך אָבּ־געטהון דאַן מיט ר׳ בערן!.. ער איז ממש אַ אויסמענשיגער געוואָרען... אָבּער ממש אויס מענש... אויס מענש...

איך געדיינק נאָך ווי איצטער, אָט גלייך ווי נעכטען האָט דאָס געטראָפֿען. דער צמה צדק איז דאָך נפֿטר געוואָרען י״ג ניסן. נאָר בּיי אונז אין שטעטעל האָט מען זיך דערוואוסט פֿון דעם ערשט עטליכע טעג נאָך פּסח. קיין באַהן איז דאָך נאָך דאַן ניט געווען, אויך האָט אין יענעם פֿאַר פּסח אָבּגעריסען זיך אַ הרעבּליע נעבּען אונז און מיר זענען געווען דאַן אָבּגעזונדערט פֿון

דער גאַנצער וועלט. איז האָבען מיר זיך דערוואוסט פון דעם עטליכע טעג נאָך פסח. עס איז געווען נאָך מעריב. מיר זע־נען זיך איבערגעבליבען עטליכע פון אונז אין שול. עס איז דאָך נאָך פסח, באלד נאָך יום טוב, און אַ היים צו אײַלען זיך איז ניטאָ צוליב וואָס, איז מען זיך פערבליבען אין שול, מען האָט שוין אפילו אויסגעלאָשען אַלע לאָמפען און אין שול איז שוין פינסטער, נאָר עס איז אַנגענעהם צו זײַן דאָרטען... איז מען זיך אַלע אין אײַן רעדעל, ווער עס זיצט, ווער עס שטעהט בײַם עמוד, וואו עס ברענט דער נר תמיד, און מען שמועסט זיך. און געוועהנליך, ווי חסידים שמועסען צווישען זיך, שמועסט מען מן הסתם וועגען אײגענע זאַכען; וועגען אַ מופת פון אַ צדיק, וועגען זײַערען אַ טיפען וואָרט — מען שמועסט! ערשט עס לויפט אַרײַן אײנער, זײַן פּנים איז בלאַס, ווי לײַ־ווענד, און דערצעהלט אונז די בשורה רעה: „ער" איז נפטר געוואָרען.

בײַ אונז אַלעמען האָט זיך וואָס אָבגעריסען אין האַרצען און פינסטער געוואָרען אין די אויגען. און ר' בער האָט זיך אַ כרײַסעל געגעבען, אַט אַזוי ווי אַ דונער האָט איהם געטראָפען, און ער האָט זיך געהאַפּט מיט בײַדע הענד פאַר'ן קאָפּ.

— האַ?.. וואָס?.. — האָט ער גענומען שרײַען ניט מיט זײַן קול — ער... דער ליבאַוויטשער... רבי מענדעלע...

— אַט איז מען געקומען פון ליבאַוויטש. י"ג ניסן איז ער נפטר געוואָרען...

— עס קען ניט זײַן... עס קען ניט זײַן... — האָט ר' בער געשריען און האָט ניט געוואָלט גלויבען — אויף ווע־מען האָט ער אונז געלאָזען?!.. נײַן!.. ער לעבט!.. דער רבי... דער רבי... נײַן... נײַן!..

נאָר דער, וואָס האָט דערצעהלט, איז געווען אַ איש מהימן. מען האָט איהם געמוזט גלויבען.

ר' בער האָט מיט אַ וועהטאַגדיגען געשרײַ פון האַרצען געריסען קריעה, איז אַנידערגעפאַלען אויף דער ערד און האָט גענומען ווײנען אויפ'ן קול ווי אַ קלײן קינד. און אַזוי ביטער... אַזוי ביטער... אונז האָט זיך געדוכט, אַז אָט, אַט און אונ־

וערע הערצער ווערען צוריסען פון וועהטאג... מיר האבען תיכף אלע געריסען קריעה, האבען זיך געזעצט שבעה און האבען זיך פאנאנדערגעוויינט, ווי קליינע קינדער... ווי עלענדע יתומים... און ר׳ בער איז געלעגען אויף דער ערד, זיין גרויסער קערפער האט זיך משונה איינגעקארצעט, אט ווי פון גרויסע וועהטאגען אין הארצען, האט איינגעטוליעט זיין פנים אין די הענד און האט געוויינט אויפ׳ן קול און ביטער געשריען:

— דער ליבאוויטשער... דער רבי... אויף וועמען האט ער אונז געלאזען?!.. דער רבי... דער רבי...

וואס זאל זיין? — א מאל... א מאל... דאן, אז עס איז געווען א צדיק הדור, האבען טאקי אלע געפיהלט איהם... איז טאקי אלעמען ליכטיג געווען אין די אויגען... און אז ער איז געשטארבען, האבען אלע דערפיהלט, אז זיי איז פינסטער געווארען... פינסטער אין די הערצער... אין די מחות... — א מאל...

יא... איז מיר אלע און דער עיקר ר׳ בער האט זיך ניט געקאנט בערוהיגען אויף דער אבירה... דערצו האט געדריקט אין הארצען: ווי לעבט מען איצט?.. ווי לעבט מען אהן א צדיק הדור?.. ווי אזוי?.. ווארום פאהרען צו וועמען נאך דעם צמח צדק, נאך דעם ווי מען האט זוכה געווען צו זעהן איהם, האט קיינעם אפילו אויפ׳ן זינען ניט געקענט ארויף... נאך אזא ליכטיגקייט, ווי ער, צו וועמען האט מען זיך דען געקאנט ווענדען?.. און מען האט זיך געפיהלט אזוי פערלוירען... ניט גוט... ניט גוט...

און ר׳ בער׳ס עגמת נפש, זיין הארץ-וועהטאג האט מען ניט געקענט אריבערטראגען. ממש, די הארץ פלעגט צוגעהן, קוקענדיג אויף איהם. זיין פנים איז חושך געווארען, ווי די ערד, ער האט ניט געוואוסט, אויף וואס פאר א וועלט ער איז, און איז ארומגעגאנגען תמיד א פערטראגענער, א צוטומעלטער, א פערצאגטער.

איינמאל געהט ער צו מיר צו, נאך מנחה אין בית המדרש און מאכט צו מיר

— אבא!

— וואס? — פרעג איך.

— ניט גוט... ניט גוט... מאַכט ער.

— וואָס ווילט איהר, ר׳ בער? — פרעג איך איהם.

— אבא... ניט גוט,,, ניט גוט... האָט ער אָנגע־הויבען צו קלאָגען זיך פאַר מיר — דער לערנען איז קיין לער־נען ניט, דער דאַווגען איז קיין דאַווגען ניט און דער לעבען איז קיין לעבען ניט... ניטאָ רב מענדעלע... איך וועל דאָס ניט אַריבערטראָגען... ניטאָ דער רבי... און צו וועמען פאָהרט מען איצט?... וועה?... וועה?... און וועמען גלויבט מען?.. אַזוי... איז קיינעם ניט גלויבענדיג... אַליין... אַליין... איז שווער צו לעבען... נישט... ניט גוט... דו פיהלסט זיך אַזוי עלענד... עלענד... ווי אַ יתום... ווי קינדער אָהן אַ פאָטער... שלעכט... שלעכט...

טרעהרען האָבען זיך געוויזען אין זיינע אויגען. און טאקי אַזוי... עפּעס אַז דו ווייסט, אַז עס איז פאַרהאַן ווער... אַז עס איז פאַרהאַן, ווער עס דאגה׳ט טאָג און נאַכט פאַר׳ן כלל ישראל פאַר אַלעמען... פאַר דיר אויך אפילו... און אַז עס איז אַ עת צרה, האָט מען צו וועמען צו ווענדען זיך... און ווען אַז עס ציהט, עס נאָגט דיין הארץ, פאָהרסט דו צו איהם... דו זעהסט זיין ליכטיגען פנים, הערסט, וואָס ער זאָגט, דו זעהסט זיינע גרויסקייט. דו ווערסט דאַן מוטיגער ביי זיך, לעבעדיגער און הייסער אין תורה, אין אמונה. אין אין לעבען... און אָהן דעם איז אַזוי שווער... אַזוי שווער צו לעבען... די יודישע צרות... די גזרות רעות... דער גלות... שווער צו לעבען אַליין... און מיר האָבען זיך טאַקי דערפיהלט ווי יתומים... ווי יתומים...

עס פלעגט טרעפען, מיר פלעגען זיך בלייבען אונזערע אַלע שפּעט אין בית המדרש נאָך מעריב. אין בית המדרש פלעגט זיין פינסטער, נאָר ביים עמוד פלעגט ברענען טונקעל דער נר תמיד. געווען איז דאָך עס זומער, און אין שטעדטיל פלעגען שוין אַלע שלאָפען. און מיר פלעגען זיך זיצען צוזאַמען אין דעם פינסטערען בית המדרש נאָהענט איינער נעבען דעם צווייטען. מען האָט זיך ממש אָט ווי געטוליעט איינס צום צווייטען. עפּעס מען האָט זיך געפיהלט אַזוי פעריתומ׳ט... און עס האָט זיך אַזוי געוואָלט זיין צוזאַמען... איינס נעבען דעם צווי־

טען... און מיר האבען געפיהלט, אז מיר אלע, וואס זיצען איצט אין פינסטערען בית המדרש, זענען אזוי עלענד... עלענד... מען פלעגט זיצען און מען פלעגט דערצעהלען א מעשה פון צמח צדק, זיינעם א מופת, אדער מען פלעגט דערמאנען זיינעם א ווארט. און אין מיטען פלעגט רב בער א פרעג טהון מיט אזא ביטערען הארץ וועהטאג:

— און אין וועמען זאל מען איצט גלויבען?... צו וועמען פאהרט מען?... נאך איהם... נאך איהם... צו וועמען?... אזוי לעבען קאן מען ניט... צו וועמען פאהרט מען?!...

ביי אונז אלעמען פלעגט זיך טרעהרען שטעלען אין די אויגען... מיר פלעגען אלע פיהלען אז אט, אט, און מיר פערכליפען זיך, ווי קליינע קינדער. מיר פלעגען אנהויבען שטיל און טרויעריג צו זינגען דעם צמח צדק׳ס א געליבטען ניגון. פלעגען זיך פערטיפען אין איהם און עלענדע פער׳יתומ׳טע פלעגען מיר זיך צוגעהן א היים.

און אט אזוי איז געגאנגען א טאג נאך א טאג, א וואך נאך א וואך, אויפ׳ן הארצען איז אלץ געווארען שווערער און שווערער און עס האט געצויגען, געשלעפט צו וועמען צו פאהרען, אין וועמען צו גלויבען... און רב בער איז געווארען אין פנים אזוי, אז מען האט איהם ניט געקאנט דערקאנען. ער איז אין גאנצען געווארען א שאטען פון א מענשען, און זיינע אויגען זיינען איינגעפאלען טיעף אין זיך, דער פנים בלאס—מען זעהט, אז איהם איז דער לעבען ניט ניחא... דער מענש געהט אוים, געהט אוים ווי א ברענענדיגע ליכט...

אין דעראינען האט זיך גענומען הערען וועגען ר׳ לייב קאפיסטער. מען האט אנגעהויבען צו דערצעהלען וועגען זיינע התלהבות ביי חסידות זאגען, מען האט דערצעהלט וועגען זיינע גרויסקייט. נאר... נאכ׳ן צמח צדק האט דען ביי עמיצען געקענט ארויף אויף דער דעה פאהרען צו וועמען עס איז אנ׳אנדערען?... און ר׳ לייב קאפיסטער האט אלץ אנגעהויבען נתעלה און נתעלה צו ווערען.

איינמאל א אין דערפריה, מען חאפט זיך, עס איז ניטא אין בית־המדרש צום דאווענען ר׳ בער! מיינט מען, ער איז

ניט געזונד. געהט מען נאָכ'ן דאַווענען איהם מבקר-חולה זיין. מען קומט צו איהם, ערשט ער איז ניטאָ אין דער היים. פרעגט מען ביי זיין ווייב: וואו איז ר' בער? זאָגט זי אַז זי ווייסט ניט. ער איז, זאָגט זי אויפגעשטאַנען היינט זעהר פריה, האָט גענומען דעם טלית און תפילין, אַ גמרא און אַ לאַבען ברויט, האָט זיך מיט איהר צוזעגענט און איז אַוועק. פרעגען מיר ביי איהר: אפשר אין אַ געשעפט זאַך? זאָגט זי אַז ניט. פרעגען מיר: טאָ וואוהין זשע פאָרט? זאָגט זי אַז זי ווייס ניט, זי ווייס ניט. זי האָט געפרעגט ביי איהם פאַר וואָס עפּעס צו פוס, האָט ער איהר געזאָגט, אַז ער האָט מורא, טאָמער וועלען די בעלי-עגלות אויסזאָגען, וואוהין ער פאָהרט דאָס. האָט זי זיך געבעטען ביי איהם אויסזאָגען חאָטש איהר, וואוהין ער געהט דאָס. האָט ער געזאָגט, אַז ער קען איהר דאָס איצט ניט אויסזאָגען. קיינער דאַרף דערווייל ניט וויסען, וואוהין ער געהט... קיינער... אונז אַלעמען איז עפּעס די זאַך קשה געוואָרען... עפּעס מאָדנע... וואָס?.. וואו?.. וואוהין האָט דאָס עפּעס געקענט ר' בער אַוועקגען צו פוס?.. וואוהין?.. מען ווייס ניט...

הקיצור, מען וואַרט אַ טאָג, צוויי טעג, אַ וואָך, צוויי וואָכען, און ר' בער איז ניטאָ. זיין ווייב און מיר אַלע זענען געוואָרען זעהר אונרוהיג, סטייטש?.. וואו איז דאָס ר' בער?.. ווער ווייס, וואָס מיט איהם האָט זיך געטראָפען?.. מען האָט גענומען נאָכפרעגען זיך ביי דעם, ביי יענעם, צו האָט ווער ניט געזעהן, צו האָט ווער ניט געהערט וועגען איהם — קיינער ווייס ניט. ניטאָ ר' בער. עס האָט זיך אפילו עפּעס אָנגעהויבען צו הערען, אַז מען האָט איהם געזעהן אין ליובאַוויטש. נור ווער וועט דאָס גלויבען?.. נאָכ'ן צמח צדק, צו וועמען וועט אַהין ר' בער פאָהרען?.. צו וועמען?.. מיר האָבען זיך אַלע דערשראָקען. וואו? וואו האָט דאָס געקענט נעלם ווערען ר' בער?.. זיין ווייב האָט אָנגעהויבען אומצוגעהן צו אונז נאָך עצות, וואָס זאָל זי טהון, ווי זוכט מען איהם, און זי האָט געוויינט און געקלאָגט — ניטאָ ר' בער... נאָר וואָס זאָל איך דיר אַ סך מאריך זיין, ערשט אויף דער פיערטער וואָך נאָך זיין אַוועקגעהן דאָס איז געווען פרשה עקב, דינסטאָג, איז ער גע-

קומען אַ היים.

און אַז מיר האָבען איהם דערזעהן אין דער פריה אין בית המדרש, זענען מיר אַלע פרעהליך געוואָרען. פאַראַן ר׳ בער. ער לעבט. און עפּעס פון דער צייט אָן, וואָס מיר האָבען איהם ניט געזעהן, האָט ער זיך איינגעאַנצען אומגעביטען. זיין פּנים איז עפּעס געוואָרען ווידער אַזוי מונטער, לעבעדיג, אַזוי ליכטיג און שעהן, אָט אַזוי ווי איידער דער צמח צדק איז נפטר געוואָרען. זיין דאַווענען איז עפּעס געוועזען מיט אַזאַ התלהבות — גאָר אַן׳אַנדער מענש געוואָרען! .. ער האָט זיך עפּעס ווי פון דאָס ניי אָבגעלעבט... און נאָכ׳ן דאַווענען זענען מיר צו איהם אַלע צוגעלאָפען:

— ר׳ בער, ר׳ בער — האָבען מיר אַלע געשריען — וואו זענט איהר דאָס געוועזען?.. וואו?... ר׳ בער!

ער האָט פרעהליך אַ קוק געגעבען אויף אונז, האָט זיך אַ ביסעל, ווי פערשעהמט, און האָט געזאָגט:

איך בין געוועזען ביי ר׳ לייב׳ן... געוועזען ביי איהם אין ליבאַוויטש און מיטגעפאָהרען נאָך איהם אין קאָפּיסט...

— ביי ר׳ לייב׳ן?.. — זענען מיר אַלע פערוואונדערט געוואָרען — ביי ר׳ לייב׳ן?!..

— יודען... — האָט ער פרעהליך געזאָגט צו אונז — יאָ... איך בין געוועזען ביי ר׳ לייב׳ן... געפאָהרען בין איך צו איהם מעהר ניט ווי אַ קוק צו טהון וואָס איז דאָס אַזוינס און ווער איז ער... ניט פאָהרען האָב איך ניט נעקענט... איך האָב לעבען ניט געקענט... מיך האָט געצויגען... געצויגען... נאָר איצט... איצט — בין איך זיינער... זיינער... ער איז ווערט... ער איז ווערט...

— סטייטש?! — האָבען מיר אַלע גענומען פרעגען פערוואונדערט — אָבער נאָך איהם... נאָך ר׳ מענדעלען...

ר׳ בער האָט אַ טיפען זיפץ געטהון, האָט געקוקט אויף אונז אַ ווייַלע מיט טרויעריגע אויגען. גאָלדעם האָבען זייַנע אויגען ווידער אָנגעהויבען פרעהליך צו בלישטשען און האָט געזאָגט צו אונז מיט התלהבות:

— אָבער הערט... הערט... איך בין זייַנער... רב לייב׳ס... און ער איז ווערט... ער איז ווערט... איהר

וואָלט הערען זײַן חסידות זאָגען, איהר וואָלט זעהען דאַן זײַן צופלאַקערטען פּנים... און איהר וואָלט זעהען מיט אײַערע אויגען דאָס וואָס איך האָבּ געזעהען פון איהם... איהר וואָלט געזעהען זײַנע גרויסקײַט!.. אַז איך זאָל אײַך דערצעהלען דאָס, וואָס איך האָבּ געזעהען פון איהם, וועט איהר מיר געווים ניט גלויבּען. איהר וועט ניט גלויבּען... נו, למשל, אַז איך זאָל אײַך דערצעהלען אַז איך האָבּ געזעהען צום בײַשפּיל אַ רעשעטע פול מיט וואַסער און די וואַסער גיסט זיך פון איהר ניט אַרויס... איהר וועט מיר גלויבּען?.. נו, און איך האָבּ אַזוינס מעשים, אַזוינס גרויסקײַט אַלײן מיט מײַנע אויגען געזעהען פון איהם... איך האָבּ אַלײן געזעהען... איך האָבּ אַלײן געזעהען... איך האָבּ אַלײן געזעהען...

נו, און וואָס זאָל זײַן?... — אויף דעם קומענדיגען שבת זענען שוין אַלע אונזערע געווען אין קאָפּוסט בײַ רבּ לײבּ'ן...

אָט אַזאַ איז געווען רבּ בּער... — אַמאָליגע יורען...

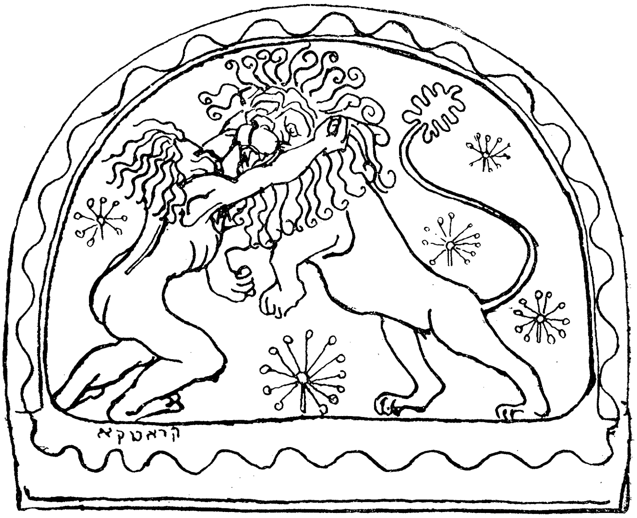
קראטקא

אַמאָליגער בטחון.

דערצעהלען דערצעהלט מען עס אויף די עולמ׳שע. מילא די חסידים, וועגען זייער אמונה, וועגען זייער בטחון איז דאך ניטא וואס צו ריידען. ביי זיי, ביי די חסידים איז דאך אלץ מיט א ברען, מיט א היץ, מיט א פייער... די מעשה דערצעהלט מען אויף די מתנגדים, אויף ר׳ משה און ר׳ אהרן שקלאָווער.

ר׳ משה און ר׳ אהרן האָבען געוואָהנט אין שקלאָוו. געווען איז עס אמאָל־אַמאָל, ווען שקלאָוו איז נאָך געווען שקלאָוו. שקלאָוו איז דאך דאן געווען דער גרויסער מקום תורה און גע־פּאַקט איז דאך דאן שקלאָוו געווען מיט לומדים, מופלגים און גאונים. האָט א שטאָדט א רב געזוכט, איז מען געפאָהרען קיין שקלאָוו; האָט א רב א האַרבע שאלה, א טיעפען ענין געהאַט, האָט ער געשריבען א שאלה־ותשובה צו די שקלאָווער גאונים — א מאָליגע שקלאָוו! און ר׳ משה און ר׳ אהרן זענען דאַמאָלסט אין שקלאָוו געווען פון די מפורסמים. געווען זענען זיי ביידע שקלאָ־ווער בעלי־בתים און זעהר רייכע בעלי־בתים, גבירים. ס׳פער־שטעהט זיך ניט איין שטאָדט וואָלט געוואָלט האָבען די זכיה צו האָבען ביי זיך פאַר א רב ר׳ משה שקלאָווער אָדער ר׳ אהרן שקלאָווער, נאָר זיי וועלען מאַכען דאָס לערנען פאַר „א קרדום לחפור בה״? איז מען זיך געווען מסחור־מענשען, הייסט דאָס, אליין איז מען טאַקי געזעסען יום ולילה און מען האָט געלערנט, און וואָס הייסט יום ולילה? טאַקי ממש ניט אָבגעטראָטען פון דער גמרא, נאָר די ווייבער זייערע האָבען זיך מתעסק געווען אין מסחור — א מאָליגע יאָהרען! יאָ. איז דערצעהלט מען עס אויף ר׳ משה׳ן און ר׳ אהרנ׳ען.

איינמאָל איז זיי אויסגעקומען צו פאָהרען קיין מאָהילעוו. אין מאָהילעוו זענען דאָך דאַן אויך געוועזן די גרויסע מופלגים, די גרויסע גאונים, און גערופען האָבען די מאָהילעווער צו זיך ר' משה'ן מיט ר' אהרנ'ען וועגען אַ האַרבער דין תורה אָדער אַזוי וועגען אַ שווערער שאלה ותשובה, צוליעב וועלכע מען האָט געמוזט זיין אויפ'ן אָרט. געווען איז עס ווינטער.

איז דינגט מען אַ פוהר, פאַר זיי זאַלבענאַנד אויף צו פאָהרען אין מאָהילעוו. עס זענען אפילו דאָ בעלי עגלות, וועלכע פאָהרען אַלע טאָג פון שקלאָוו אין מאָהילעוו, פון מאָהילעוו אין שקלאָוו, נאָר ביי די בעלי=עגלות איז דאָך געפּאַקט פוהרען מיט מאַנסביל און ווייבער אינאיינעם און ר' משה מיט ר' אהרנ'ען וועלען דאָך ניט פאָהרען צוזאַמען אין איין פוהר מיט ווייבער. דינגט מען פאַר זיך אַליין אַ פוהר און ביי נאַכט נאָך מעריב איז מען אַוועקגעפאָהרען אין מאָהילעוו. פחד האָבען צו פאָהרען ביי נאַכט איז איבעריג ניט געווען פאַר וואָס. עס איז אפילו אויסגעקומען צו פאָהרען דורך אַ פאָר געדיכטע, גרויסע וועלדער, נאָר אין אַזאַ וועג, ווי פון שקלאָוו קיין מאָהילעוו, פלעגט מען זיך אָפט בעגעגענען מיט פוהרען, וועלכע פאָהרען דאָס אַהער, דאָס אַהין; מיט אַ בעל עגלה, וועלכער פאָהרט פון מאָהילעוו, מיט אַ קאָמיסיאָנער, וועלכער פאָהרט פון שקלאָוו אָדער אַזוי מיט אַ פאָהרער, וואָרום שקלאָוו מיט מאָהילעוו זענען דאַמאָלסט געווען טאַקי אָט, ווי אַ שטוב מיט אַ קאַמער — דער אַהין, דער אַהער.

יאָ. אַמאָל פלעגט מען אין שקלאָווער געגענד אומפאָהרען אויף אַנדערע שליטענס, ניט ווי איצטיגע. געמאַכט געוועזן זענען זיי אַזוי: עס איז געווען אַ פּראָסטער שליטען, אָט אַזאַ, אויף וועלכען מען פיהרט געהילץ, בערווענעס, סלופּעס, נאָר אַ לאַנגער, און אויף דעם הוילען שליטען פלעגען זיך אַרויפשטעלען קערב, אַזוינע מין לובקעס, געמאַכט פון גראָבע קאָרע, און ווי פיעל מענשען עס זענען געפאָהרען, אַזוי פיעל קערב פלעגט מען אַוועקשטעלען אויפ'ן שליטען — פאַר איטליכען פאָהרער אַ בעזונדערער קאָרב. האָט מען אָנגעלעגט אַ סך היי אין די קערב, מען האָט זיך אָנגעטהון אין די גוטע, וואַרימע טכוירענע פוטערס מיט די טייערע באָבער=קאָלנערס און מיט די רייכע שטריימעלס

רב אהרן

אויפ'ן קאפ — א מאל זענען דאך געווען די שטריימעלס אזוינע קיילעכדיגע מיט היינגענדיגע עקלעך ארום און ארום, און זעהר וואַרים זענען זיי געווען — און מען פאהרט. די נאכט איז געווען א לינדע און א ליכטיגע, אנגעטהון איז מען [redacted] געווען וואַרים, דער וועג איז געווען גוט. דער שליטען האט זיך געגליטשט אויף דעם ווייסען שניי־וועג און מען פאהרט.

און וואס טהוט ר' משה מיט ר' אהרן שקלאָווער, ווען זיי פאהרען אין וועג? רעדט מען דאך צווישען זיך וועגען א ענין, וועגען א הארבע סוגיא אין פסחים. אין כתובות אדער אין עירובין אדער גאר וועגען א ירושלמי און אז מען רעדט צווישען זיך וועגען א סוגיא, צואמפערט מען זיך, דער זאגט אזוי און דער זאגט אנדערש. האט מען זיך פערטראכט. מען האט זיך אזוי צואמפערט, אז אינטליכער האט זיך פערטיפט פאר־זיך אין דעם ענין, וועגען וועלכען מען האט גערעדט. און אז אזוינע מענשען, ווי ר' משה און ר' אהרן שקלאָווער, פערטראכטען זיך, זענען זיי דאך שוין דאן ניט אויף דער וועלט; זיי ווערען דאן אויס מיענשען און עס איז דאך שוין דאן פאר זיי ניטא ניט קיין וועלט, ניט קיין מענשען, ניט זיי אליין, ניט קיין אנדערע — מען טראכט. און דער בעל־עגלה פאהרט זיך גאנץ גיך קוקענדיג פאר־אויס זיך אין דעם ווייסען שניי־וועג אריין.

אין מיטען חאפט זיך ר' משה, ניטא ר' אהרן. ניטא אויפ'ן שליטען, ניט ער, ניט דער קארב, אין וועלכען ער איז געזעסען. דערשראָקט זיך זעהר ר' משה, הייסט ער דעם פוהר־מאן, ער זאל זיך אבשטעלען. פאהרט מען שוין ניט ווייטער און מען קעהרט זיך אום צוריק זוכען ר' אהרנ'ען. און מען פאהרט שוין טריט ביי טריט און מען זוכט. די נאכט איז דאך געווען א ליכטיגע, א העלע. דער שניי איז קלאר, ווייס און מאכט העל די נאכט. אין הימעל די שטערען לייכטען, און די לבנה האט דאך א טבע, אז ווינטער לייכט זי ליכטיגער, ווארום אז מען פאהרט ווינטער אין א לבנה־נאכט זעהט מען אפילו אויף דעם שניי דעם פערד'ס שאטען. פאהרט מען טריט ביי טריט און מען קוקט פאראויס זיך, און ארום זיך, אויפ'ן וועג און מען זוכט ר' אהרנ'ען. מען דערזעהט פון ווייטען, ביים זייט פון וועג, נעבען וואלד עפעס עהנליך צו א קארב, שטעלט מען אב דעם פערד.

מען גערהט אראָב פון וואָגען, מען קריכט אין דעם טיפען שניי, ביז וואַנען מען דערזעהט פאר זיך אַ אָבגעהאַקטען בוים און מען קעהרט זיך אום טרויעריגע צוריק צום שליטען. אָדער מען דער־זעהט פון ווייטען פאראויס זיך עפּעס אַ געדיכטעס, אַ שוואַרצעס, טהוט מען דעם פערד אַ טריב גיכער. מען פאָהרט צו — עס איז גאָר אַ בוימדעל, פאָהרט מען זיך ווייטער נאָך גיכער פער־זאָרגט ווי פריהער. ערשט פון ווייטען האָט מען דערזעהען עס שטעהט אויפ'ן מיטען וועג דער קאָרב און ר' אהרן אין איהם — איז מען דאָך מלא שמחה: גוט, פאַראַן ר' אהרן. געטראָפען האָט דאָס, ווי עס ווייזט אויס, אַזוי: אַלע זענען געווען פער־טראַכט, געפאָהרען איז מען גיך, איז נעבען אַ בוימדעל האָט זיך דער שליטען אַ קלאַפּ געגעבען, האָט זיך עטוואָס אַ קעהר געטהאָן אָן אַ זייט און דער קאָרב האָט זיך אַראָבגערוקט פון שלי־טען אויפ'ן וועג. קיינער האָט דאָס ניט בעמערקט, און מען איז זיך אַוועקגעפאָהרען ווייטער. וויל מען אַפאָהר מהאָן גיכער, נעה־מען ר' אהרנ'ען, ערשט מען האָט דערזעהען, אַ בער איז אַרויס פון וואַלד און געהט גלייך צום קאָרב, וואו עס איז געזעסען ר' אהרן. איז דאָך אַ סכנה — שטעלט מען זיך אָב. און מען וואַרט פון ווייטען צו זעהען, וואָס וועט זיין דער סוף. דער בער איז זיך אַזוי געגאַנגען שטיל און גלייך צו ר' אהרנ'ען. ר' משה קוקט וואָס דאָ טהוט זיך. און אין האַרצען איז ביי איהם פול כחר: וואָס וועט זיין מיט ר' אהרנ'ען?

אין דערינען האָט ר' אהרן בעמערקט דעם בער. ר' אהרן האָט זעהר רוהיג און קאַלטבלוטיג אויפגעהויבען זיין שטריימעל הויך אויפ'ן קאָפּ אַזוי, אַז זיין גרויסער שטערן איז אינגאַנצען אָב־געדעקט געוואָרען, און קוקט רוהיג גלייך דעם בער אין די אויגען אַריין. ווי איינער זאָגט: נאַ, קוק אויף מיין שטערן! און דער־בער געהט זיך שטיל און גלייך צו ר' אהרנ'ען, און זיי קוקען ביידע איינער אויף דעם צווייטען. ר' אהרן אויפ'ן בער, דער בער אויף ר' אהרנ'ען.

און ר' משה קוקט, וואָס דאָ וועט זיין. דער בער איז זיך צוגעגאַנגען נאָהענט צו ר' אהרנ'ען. האָט זיך אָבגעשטעלט. שטאַרק איינגעקוקט זיך אין ר' אהרנ'ס פנים אַריין און האָט זיך שטיל, רוהיג אומגעקעהרט צוריק אין זיין וועג און איז זיך אין וואַלד־

אַרייַן.

איז מען דאָך געוואָרען מלא שמחה, מען איז באַלד צוגע־לאָפען צו ר׳ אהרנ׳ען, מען האָט צוריק אַרויפגעשטעלט דעם קאָרב אויפ׳ן שליטען און מען איז אַוועקגעפאָהרען.

אין וועג, אַז מען איז שוין אָבגעפאָהרען ווייַט פון דעם מקום הסכנה, האָט ר׳ משה געפרעגט בייַ ר׳ אהרנ׳ען. וואָס איז געוועזען דער ענין פון אויפהויבען דעם שטרייַמעל און אָבּרעקען פאַר׳ן בער דעם שטערן. האָט איהם ר׳ אהרן דערקלערט:

אַז ער האָט דערזעהען דעם בער, ווי ער געהט גלייַך צו איהם, האָט ער באַלד דערפיהלט די סכנה. האָט ער גענומען און האָט פאַר איהם אָבגעדעקט זייַן שטערן: און ממה נפשך, זאָל דער בער זעהען: איז דער צלם אלקים אויף זייַן שטערן גאַנץ, וועט ער דאָך איהם גאָר נישט טהאָן; וואָס דען נִיט, איז דאָך באָה שעתו, איז דאָך געקומען די צייַט — ...

אַמאָליגער בטחון!

מען פאהרט צום רבי'ן.

מֶען פָאהרְט צום רֶבִ'ן.

— איך געדיינק... און וואָס זאָל איך דיר זאָגען? עפּעס עס געדיינקט זיך... עס געדיינקט זיך, פון יענע יאָהרען, אַלץ אַלץ... און אַזוי קלאָר, קלאָר, און עפּעס אַזוי פרעהליך ווערט אויפ'ן האַרצען, אַזוי לעבעדיג... האַ, וואָס זאָגסטו?... עפּעס... עפּעס... איך ווער גאָר אַנ'אַנדערער... ניט אָט דער „עובר בטל'ניק" אָט וועלכען דו זעהסט איצט פאַר דיינע אויגען — אַנ'אַנדערער!... איך לעב זיך אָב!... איך דערמאָהן זיך... איך דערמאָהן זיך... און עפּעס... עפּעס...

האַ, וואָס זאָגסטו?... אוי-אוי-אוי...

ווען ס'איז — קלער איך... אַ מענש איז דאָך — אַ מענש און קלערט... קלער איך ווען עס איז: וואָס וואָלט געווען אַז אַ מענש וואָלט געלעבט אויף דער וועלט אָהן שינויים?... אָבער לגמרי אָהן שינויים... אָט מען וואָלט שטענדיג געווען יונגע לייטלעך... מען וואָלט שטענדיג געווען אַזוי לעבעדיג, אַזוי פרעהליך, ווי אין די יונגע יאָהרען... מען וואָלט שטענדיג געווען געזונד... מען וואָלט ניט עלטער געוואָרען, מען וואָלט ניט שטאַרבען... ה.מ... האַ, וואָס זאָגסטו?... אַ מענש איז דאָך—אַ מענש און קלערט... און קלערט אָפּט נאַרעשקייטען אויך... האַ, וואָס זאָגסטו?... מען דערצעהלט פון דעם ראָכמעסטריווקערם וועגען—די פוילישע האָבען דאָך האָלט צו זאָגען ווערטלעך... — איינמאָל זאָגט ער: „ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשי בראשית", איז דאָך אין פלוג, זאָגט ער, צוליב וואָס דאַרפען די מענשען דעם חידוש פון מעשי בראשית אַלע טאָג?... נאָר וואָס דען? ווי

לע — ובטובו... ווײַלע מיר זענען מאמינים אַז „ער״ איז כלו טוב... און אַלץ, האָס „ער״ טהוט איז פון איהם אַ גרויסע טובה... — ובטובו!...

יאָ... איז געדײַנק איך... דאָס האָט געטראָפען מיט שענע עטליכע יאָהר צוריק אָבער גאָר שענע עטליכע יאָהר... אײַנמאָל, עטליכע טעג פאַר ראש השנה — ראש השנה האָבען מיר דאַן געהאַט דאָנערשטאָג און פרײַטאָג, און דאָס איז געווען זונטאָג — זענען מיר, איך, רב גדליה דער קרעמער, חיים דער גאַרבער, ירוחם אבא דער שײַנקער און רב ברוך דער סופר, שוין אַלע אונז צו לאַנגע יאָהר, פערזעסען זיך אין בית המדרש שפּעטלעך נאָך מעריב. און וואָס טהוען חסידים, אַז מען בלײַבט עטליכע צוזאַמען אין בית המדרש? זיצט מען דאָך, מסתמא, און מען שמועסט זיך מכח דעם רבי׳ן, מכח אַ מאמר זײַנעם, מכח זײַנעם אַ ווערטעל, דער מען דערצעהלט פון איהם אַ מעשה, אָדער מען רעדט מכח אַ חסיד, מכח דעם, יענעם, ווי דער שטײַגער איז — מען שמועסט. ווי אַזוי דאָס איז געקומען צו רײד, געדײַנק איך שוין איצט ניט, נאָר מען איז געזעסען און גערעדט. אין בית המדרש איז שוין געווען פינסטער, נאָר ס׳איז עפּעס קאַלטלעך געווען, און דער שמש האָט אײַנגעהײַצט די הרובע. זיצט מען זיך אַנטקעגען דעם פײַער, ווער אויף אַ בײַנקעל, ווער די פיס אונטער זיך אויף דער ערד און מען רעדט. זיצט מען זיך און מען רעדט און מען רעדט... און מען האָט זיך צונויף גערעדט, אַז מען פיהלט, אַז מען דאַרף פאָהרען אויף ראש השנה אין קאָפּוסט צום רבי׳ן. אויף שבועות איז מען אפילו געווען בײַ איהם, נאָר... מען פיהלט, אַז עס ציהט... עס שלעפּט... מען דאַרף פאָהרען... מען מוז פאָהרען!... וואָס זאָל זײַן? אין רבי׳ן האָט מען טאַקע אויף אַנ׳אמת מאמין געווען... [illegible] אויף אַמאָליגען אופן... טאַקע — בלב ונפש... און עס איז טאַקע דאַמאָלסט געווען צו ווען צו פאָהרען, און אין ווען צו גלויבען... וואָרום, גלויב ניט?!... אַז מען האָט טאַקע געזעהען בחוש, ממש מען האָט אָנגעטאַפּט מיט די הענד, אויף איטליכען טריט — און ווי זיי זאָלען זיך, די אַמאָליגע, די אמת׳ע צדיקי הדור, ניט סטאַרען זיך צו בעהאַלטען זײערע מעשים פון מענשישע אויגען — זײערע גרויסע נסים און זײער גדלות... און

ווער זאָל גלויבען איז טאַקע דאַן אויך געווען... וואָס זאָל זיין? — אַמאָליגע חסידים און אַמאָליגע רביים!... יאָ... נו, איז געבליבען אַז מען זאָל פאָהרען.

דער הויפט אָנפיהרער אין דער נסיעה איז געווען רב ברוך דער סופר. דו האָסט דאָך געהערט מכח איהם? ה...מ... וואָס זאָל זיין?... דאָס איז געווען אַ יוד, איינער. פון די געהויבענע יודען... אין אַמאָליגע יאָהרען פון די יחידי סגולה!... אויף איהם דערצעהלט מען דאָך, אַז ווען עס איז געווען דער גרויסער גירוש פון מאָסקווע, אָט, — אָט, דער לעצטער גירוש... און אַ סך, וועלכע גאָט ווייס צו האָלטען אפילו זייערע קינדער וויסען אַז זיי וואַקסען חאָטש פון יודען, און ווער רעדט שוין מכוח זייערע אייניקלעך, אוראייניקלעך... ווארום ווי מען דערצעהלט זיך אָן, האָט מען דאָך דאָרטען אין מאָסקווע הייסט עס געלעבט ממש ווי גוים... און ווער רעדט מכח לערנען, דאַווענען, תפילין לייגען. אַ סך האָבען זיך גאָר פערגעסען, אַז עס איז פאַרהאַן תפילין אויף דער וועלט. יאָ... און דערנאָכדעם, אַז מען האָט טאַקע דערצעהלט יעדערען גאָר אַזוי פראָסט, אָפען און טאַקע ביד חזקה אויך... אַז דו ביסט אַ יוד... איז דאָך אַ סך הערצער האָבען זיך דערמאָהנט אָן גאָט און האָבען זיך אומגעקערט מיט'ן גאַנצען הארצען צו יודישקייט, צום דאַוונען, צו די תפילין, און עס איז דאָך דאַן געוואָרען דאָס גרויסע איינגעלויף נאָך בתים... וואָס זאָל זיין?... איז דערצעהלט מען אויף איהם, אויף רב ברוך דעם סופר:

אין איינעם אַ פריה מאָרגען מען זעהט — ער לויפט מיט אַ זאַק בתים אויף די פּלייצעס, מיט אַ זאַק אַ גרעסערען פאַר איהם אַליין — ער איז דאָך געווען אַ קליינינקער, אַ קורטשינקער און אַ דאַרינקער — און ער לויפט מיט אַזאַ שמחה פרעגט מען דאָך ביי איהם:

— אַ וואוהין, אַ וואוהין איז דאָס, רב ברוך?

— אין שקלאָוו, אין שקלאָוו — ענטפערט ער איילענדיג — דאָרטען האָבען זיך דאָך בעזעצט אַ סך מאָסקווער בעלי־תשובות...

— נו, איז וואָס פרעגט מען.

— און איך וויל — מאַכט ער מיט שמחה — און איך וויל. אַז די בעלי תשובה זאָלען טאַקע טראָגען מיינע בתים... מיינע בתים...

און איז אװעקגעלאָפֿען צו פֿוס מיט דעם זאַק בתּים אין שקלאָװ...

מם... פֿון די יחידי סגולה!

יאָ... איז דאָך דער הױפּט אָנפֿירער אין דער נסיעה געװען ער, רב ברוך דער סופֿר, הײסט עס. נאָר װאָס האָפּט מען אַ פֿוהר? געװען איז דאָך עס בײַ נאַכט און פֿאָהרען מוז מען פֿאָהרען ניט שפּעטער װי אױף מאָרגען פֿריה. װאָרום דער װעג איז געװען אַ שלעכטער, אױפֿ'ן גאַס האָט געגאָסען אַ שלאַקס־רעגען — דער אָסיען איז דאַמאָלסט געװען זעהר אַ פֿריהענדיגער. דאָס איז געװען אין יענעם יאָהר, װען די ערשטע טעג סוכּות איז מען שױן געפֿאָהרען אױף שליטען — און פֿאָהרען האָט מען געהאַט אַ װיאָרסט זיבּעציג. און קומען האַרט פֿאַר די ערשטע פֿאַרנאַכטיגע חסידים האָט זיך אױך ניט געװאָלט. נו, טאָ װאָס טוט מען? איז געפֿאַלען רבּ ברוך אױף אַזאַ המצאה: מען זאָל דינגען זעליג דעם בעל־עגלה. אַ פֿערדעל האָט אפילו זעליג דער בעל־עגלה געהאַט ניט קײן אַי — אַי. נאָר דערהױפּט װאָס דערװײַל װעט זעליג אױך זײַן בײַם רבּ'ן אױף ראש השנה.

װאָרום דער זעלביגער זעליג דער בעל עגלה איז געװען אַ ברענענדיגער חסיד, אַ גרױסער מאמין אין איהם, און אַ שענער יודע ספֿר, און ער איז גאָר ניט געװען קײן בעל־עגלה אױך... אָט... ער האָט זיך געהאַט אַ פֿערדעל און פֿלעגט זיך פֿיהרען װען אַ װאָגען משא אין שקלאָװ... פֿון שקלאָװ... יאָ... איז געבּליבּען אַזױ. געהען מיר תּיכף, גלײַך פֿון בית המדרש, אין דעם גרױסען שלאַקס־רעגען, אַװעק צו זעליג דעם בעל עגלה און דערצעהלען איהם די מעשה. װערט ער דאָך מלא שמחה און איז גרײט אױף מאָרגען פֿריה, אַ שעה דרײַ פֿאַר סליחות, צו פֿאָהרען. בּלײַבּט דאָס אַזױ.

אױף מאָרגען — מיר זענען אױפֿגעשטאַנען, מען האָט זיך צונױפֿגעקליבּען אַלע צו רבּ ברוכ'ן און מען װאַרט אױף זעליגען. מען װאַרט אַ האַלבּע שעה, אַ שעה ער איז ניטאָ. געהט מען דאָך אַװעק צו איהם, זעהען װאָס איז די מעשה? און אױפֿ'ן גאַס איז חושך מצרים, אײנער דעם אַנדער'ן האָט ניט געזעהען... געהט מען זיך אַזױ צו איהם און אָט, אָט מען פֿאַלט... מען קריכט אַרױף אױף אַ שטוב, אַ בערװענע, מען געהט... מען

קומט צו זעליגען, מען קלאַפּט אָהן אין פענסטער — מען ענט־פערט ניט. מען הויבּט אָן קלערען וואָס קען דאָס זיין? ערשט מען האָט דערזעהען בּיי איהם אין סטאָדאָלע, נעבען זיין שטוב, עס איז דאָ פייער. געהט מען אויך אין סטאָדאָלע. מען געהט אַריין, ערשט ער זיצט דאָרטען. אַ סמאָליאַטשיק, אַריינגעשטעקט אין וואַנד, בּרענט איבּער זיין קאָפּ — קיין קעראָסין איז דאָך נאָך דאַן ניט געווען — און ער פעריכט דעם חאָמוט. און וואו? ער האָט נאָך אפילו ניט אָנגעהויבּען זיך צו גרייטען צו דער נסיעה: דער וואָגען שטעהט זיך אין ווינקעל, דער פערד ליגט און דרעמעלט און ער זיצט זיך און פעררירכט דעם חאָמוט.

— סטייטש, מאַכט צו איהם ר׳ בּרוך, שלימזל׳ניק, נאָך דיינע הכּנות נאָך וועלען מיר דאָך קומען אין קאָפּוסט ערשט אויף איבּער אַ יאָהר שבועות. און פאַר וואָס פעררירכטסטו ניט דעם חאָמוט אין שטוב, וואָלט דאָך די אַרבּייט געהען גיכער?

— גערעכט, — מאַכט ער געלאַסען צו אונז, — נאָר איך וועל אייך ענטפערען אויף אַלץ: ערשטענס איז דעם חאָמוט מוז מען פעררירכטען, וואָרום אַ פערד אָהן אַ חאָמוט איז גאָר קיין פערד ניט. ניין! אַ פערד איז אַלע מאָל אַ פערד! נאָר דעם וואָגען שלעפּט ער דאַן ניט... און צווייטענס, ווידער צו הערען די קללות פון מיין פלונית׳טע דערפאַר וואָס איך פאָהר אָבּ אויף יום־טוב פון דערהיים, איז בּעסער צו זיצען דאָ און חאָטש דער־פראָהרען ווערען פון קעלט.

— שוטה, — זאָג איך צו איהם — וואָלסטו זאָגען דיי־נער, אַז דו פאָהרסט צום רבּי׳ן..

— הערסטו, — מאַכט ער, — אָט דערפאַר גופא שילט זי זיך דאָך...

— סטייטש, — מאַכט רבּ בּרוך — אַזאַ ארורה!..

— און וואָס איז דער וואונדער? שמייכעלט רבּ גדליה דער קרעמער — בּדידי הוה עובדא... איך האָבּ אויך אַ אשה און האָבּ טאַקי אויך געזאָגט איהר. אַז איך פאָהר צום רבּי׳ן און זי האָט טאַקי אויך געשאָלטען, און לא די וואָס דעם טלית און תפילין האָט זי מיר ניט געלאָזען נעהמען, ווערט זי מיך נאָך אַ גאַנצענעם יאָהר נאָכאַנאַנד שילטען און שילטען פאַר דער נסיעה.

— מיינע אויך, חאַפּט אונטער חיים דער גאַרבּער.

לאַכטמען . . .

בקיצור, אהין — אַהער — מען האָט זיך אַרויסגעקליבען פון שטעדטיל נאָך סליחות און נאָכ׳ן דאַוונען — שוין היבש אויפ׳ן טאָג. און מען פאָהרט. פאָהרט מען . . . יאָ . . . פאָהרט מען . . . עס פערשטעהט זיך, אַז מען פאָהרט מיט זעליג דעם בעל עגלה — איז וואָס זאָל זיין? דאָס רייסט זיך אָב אַנאַטאָסע, די לייצעס צורייסען זיך די רעדער סקריפּען, דעם חאָמוט דאַרף מען אין מיטען דערינען איבער אַ נייס פערילכטען — ס׳מאַכט דאָך ניט אויס . . . יאָ . . . פאָהרט מען . . . מען איז אָבגעפאָהרען אַ וויאָרסט פערציג, אויף מאָרגען שוין — ערשט אין מיטען דערינען, אין מיטען אַ דאָרף, דער פערד האָט זיך פערהאַמפערט, האָט זיך אָבגעשטעלט און — ניט פון אָרט . . . און וואָס הייסט ניט פון אָרט? אָט טאַקי ווי איינער זאָגט: עד כאן, און גאָר . . . פּרובט דאָך זעליג מיט גוטען, מיט בייזען — גאָר נישט . . . פּרובט דאָך זעליג ווייטער, מיט דער אַנדער זייט בייטש, הויבט דער פערד אויף די הינטערשטע פיס און פאַרשפּריצט אונז מיט בלאָטע, מיט קויט און — ניט פון אָרט. פּרובען מיר אַראָבגעהען פון וואָגען — עס העלפט אויך ניט. און ניט וואָס דער פערד וויל אונז ניט פיהרען, ער וויל טאַקי, ווייזט אויס, אַז מיר זאָלען איהם פיהרען . . . נו, טאָ, וואָס טהוט מען? . . . נאָר מילא מיטען פערד — נו, . . . אַ פערד . . . אָבער וואָס טהוט מען מיט זעליגען . . . זעליג וויל דאָך זיין אויף ראש השנה ביים רב׳ן . . . וואָס טהוט מען? . . . איז געבליבען, אַז מען זאָל לאָזען דעם וואָגען אין דאָרף ביי אַ גוי און דעם פערד זאָל זעליג נעהמען פאַר׳ן פאָוועד, און מען זאָל געהען צו פוס אין קאָפּוסט—נו, און אָהן אַ וואָגען וועט דאָך שוין דער פערד יאָ נאָך געהען נאָך אונז.

— אגב, שמייכעלט ר׳ ברוך — וועלען מיר אפשר אויפ׳ן וועג אָנטרעפען אַ מתנגדיש שטעדטיל וועלען מיר איהם ד׳אָרטען לאָזען פאַר אַ רב . . .

מען לאַכט . . .

בקיצור, טהוט מען אַזוי און מיען געהט צו פוס . . . דער טאָג איז געווען זעהר אַ קאַלטער, קויטיג איז געווען —

אָט ווי עס טרעפט אין אַ שלעכטען אָסיען. און מען גערט, מען טאָפּטיעט אין די קויט, טיאָב, טיאָפּ, טיאָפּ. איין פוס אַרײַן אין די קויט, די אַנדערע אַרויס, טיאָפּ, טיאָפּ, טיאָפּ... און דער רעגען גיסט... און וואָס הייסט — ער גיסט? ער שמײַסט אין פנים אַרײַן און גיסט אויפ'ן קאָלנער און טאַקע אונטער'ן קאָלנער אויך... און מען גערט... מען גערט... מען שלעפּט זיך צו פוס אין קאָפּיסט.

— ווי עס ווײַזט אויס, זאָגט זעליג אַרויס שלעפּענדיג די פוס פון אַ בלאָטע, אין וועלכער ער איז אַרײַנגעפאַלען — הויבען אָן מקוים צו ווערען מײַן ווײַבס קללות.

— שוטה, מאַכט צו איהם ר' גדליה דער קרעמער, — ווען מײַן ווײַבס קללות וואָלטען אָנהויבען מקוים צו ווערען, איז די ערשטע זאַך, האָבען בײַ מיר מײַנע פיס געדאַרפט, חלילה, אָבגענומען ווערען, און אַ דאַנק גאָט — עס גערט זיך; אדרבה...

מען המצ...ט זיך און מען גערט... עס זענען שוין נאַס געוואָרען אויף אונז די קליידער, די אייבערשטע, די אונטערשטע, נאָר עס גערט זיך... מען גערט אין קאָפּיסט צו פוס...

שפּעט אין דער נאַכט זענען מיר קוים אַרײַנגעפאַלען אײַנגעמאַטערטע אין חאָלטוריע, אין אַ קרעטשים אַ וויאָרסט עלף צוועלף פון קאָפּיסט. מיר זענען אַרײַן אין קרעטשים און מיר האָבען זיך גאָר אָבגעלעבט. עס איז ליכטיג, וואַרעם, און אגב האָבען מיר דאָרטען געפונען אַ פּאָר בעקאַנטע חסידים, און אַזוי, וועלכע פאָהרען צום רבי'ן. וואָס זאָל זײַן?... מען איז דאָך צו איהם געפאָהרען פון דער גאַנצער וועלט... און אויך אַ עגונה, אַ פערביטערטע יודענע איז געפאָהרען צום רבי'ן. מיר האָבען אפילו איהר געזאָגט: וואָס עפּעס האָט זי אויסגעקליבען דוקא ראש השנה, ווען עס איז אַזוי פיעל אורחים פאַר'האַן און עס איז זעהר שווער צו צוקומען צו איהם?... יאָ... איז... ע... שלום עליכם, עליכם שלום... מען רעדט, מען האָט גענומען אַ ביסעל משקה, מען דערמאָהנט פאַר אַ יאָהריגען ראש־השנה און מכח די אורחים, וועלכע זענען דאָן געווען, מכח דעם מאמר, וועלכען ער האָט פאַר אַ

יאָהרען געזאָגט, מען דערמאָהנט אַ ווערטעל זיינס, אַ מעשה פון איהם — מען שמועסט. און מען האָט זיך געלייגט שלאָ= פען; ווער אויף דר׳ערד, ווער אויפ׳ן טיש אויף אַ בענקל. איינגעמאַטערט איז מען דאָך געווען, איז מען טאַקע באַלד איינגעשלאָפען.

אויף מאָרגען — ערב ראש השנה, הייסט דאָס, איז מען אויפגעשטאַנען, אָבגעזאָגט „זכר ברית", עס איז געוואָרען טאָג, און מען דאַרף געהן ווייטער, נאָר מען איז אַזוי פון נעכטען פערמאַטערט — די פוס ווילען גאָר ניט געהען. טאָ וואָס טהוט מען?... ניט גוט... ערשט ווי מיר שטעהען אַזוי נעבען פענסטער פאַר׳דאגה׳עט און קוקען אין גאַס אַרויס, ערשט א פאָר גוטע פערד, אָבער וואָס הייסט גוטע?! איינ= געשפּאַנט אין אַ גוטע, טהייערע בריטשקע לויפען צום קרע= טשים.

— אַי, — מאַכט זעליג, — ווען איך וואָלט געהאַט אַזאַ פאָר פערדלעך, וואָלט איהר ביי מיר געווען נאָך נעכטען אין קאָפּיסט.

— ניט שיט קיין זאַלץ אויף די וואונדען, — מאַכט צו איהם רב ברוך.

און מיר קוקען זיך אַזוי אין פענסטער. ערשט מיר קוקען זיך צו גוט, מיר זעהען — אַ בעקאַנטער פנים. נאָך אַ ווײַלע — און מיר דערקענען איהם. און דאָס איז טאַקע געווען ר׳ שלום דער אַרענדאַר. ער איז דאָך געווען דער פייערדיגער חסיד, אַ מורא׳דיגער עושר און דער גרויסער עניו, מיט אַלעמען אויף „דו", און צו איהם אויך אויף „דו", און אַ גרויסער חכם — אַ מדינה=חכם!... יאָ... ערשט דאָס פאָהרט רב שלום דער אַרענדאַר. און ער פאָהרט צו גלייך צום קרעטשים

— איהר וועט זעהען — מאַכט ר׳ ברוך צו אונז — וואָס דאָ וועט זיין...

— נו, אדרבה, — זאָגט זעליג שמייכלענדיג.

ר׳ שלום איז אַריין אין קרעטשים. נו, און שלום עליכם, עליכם שלום, מען פרעגט זיך וואָס מען זעהט זיך, און מען פרעגט וואוהין פאָהרט ער. ווערט ער אין כעס:

— וואָס הייסט וואוהין פאָהר איך? אויף ראש השנה

אין קאַפּיסט.

נו, איז מען מלא שמחה. בעט מען דאָך בײַ איהם אויף משקה — איז ער מסכים דערצו. אין דערינען איז ער אַרוים־געגאַנגען זאָגען דעם קוטשער, אַ יונגער יונגעל, אַז ער וועט זיך דאָ אָבשטעלען אויף אַ קלײַנע ווײַלע, מאַכט צו אונז רב ברוך:

— הערט, מען דאַרף איהם אָבטהון...

— וואָס הײַסט? — פרעג איך.

— מען דאַרף — זאָגט ער — זעצען זיך אין זײַן ברישקע, אויף זײַנע פּאָר פערד און אַוועק פאָהרען אין קאַפּיסט.

— יאָ!... — זאָגען אַלע — ר׳ ברוך איז גערעכט.

— און ער? — פרעג איך.

— עט, — מאַכט צו מיר רב ברוך — ביסטו דאָך גאָר אַ מתנגד. מיר וועלען איהם דאָ לאָזען זעליגס פערד; אַ וואָגען וועט ער דאָ אויך קריגען אין דאָרף — געלט האָט ער דאָך בײַ זיך. איך וועל שוין זעהען אַלץ מאַכען צו רעכט.

לאַכען מיר אַלע פון דער המצאה...

און וואָס מײַנסטו? עס איז ניט געווען אַזוי? וואָס זאָל זײַן?... ווען רב שלום איז אַוועקגעגאַנגען צו זײַן פּריץ, וועלכער האָט דערבײַ געוואוינט האָט מען גענומען און מען האָט דעם קוטשער אויסגענאַרט, מען האָט איהם וואו אויף אַ ווײַלע אַוועק געשיקט. פאַר רב שלום׳ן האָט מען איבערגעלאָזען בײַם קרעטשמער אַ צעטעל אין וועלכען מען האָט מודיע געווען פון דער מעשה און מיר האָבען זיך אַרײַן געזעצט אין זײַן בריטשקע און... אין אַ שעה אַרום איז מען געווען אין קאַפּוסט. און וואָס הײַסט מען איז געפאָהרען — ווי די גרעסטע פריצים!...

אַ גאַנץ יום־טוב האָט מכח דעם גע׳רעש׳ט גאַנץ קאַפּוסט, אַלע חסידים האָבען דערפון געוואוסט. ס׳האָט געקערט די וועלט!...

און צום סוף אַז ער איז געקומען, שפּעט בײַ טאָג, צו שלעפּען זיך, און טאַקע אויף זעליג׳ס פערדעל — האָט מען נאָך געקנס׳ענט, אַז ער זאָל געבען אַ האַלבען טאָפּ זעכציגער דערפאַר, וואָס מען האָט איהם אויסגענאַרט... אַ האַלבען טאָפּ האָט ער אַלײן מוסיף געווען, אויף אונזערע הענד, פאַר דער

המצאה...

— — — — — — — — — — — —

און אז מען האט דערצעהלט די מעשה דעם רבין —
האט דער רבי א שמייכעל געטהון!..

אַמאָליגע שׂמחות
ב. קראַטקא

אַמָאלִיגֶע שִׂמְחוֹת.

וואָס זאָל איִך דיִר זאָגען? — פאַר מיִר... פאַר מיִר.. וועלכער געדענקט נאָך ווי אַמאָל איִז געווען, ווי אַמאָל האָט מען געלעבּט, איִז שווער איִצט צו לעבּען... שווער... עפּעס דו געפינסט זיִך קיין אָרט ניִט... וואו דו זאָלסט זיִך ניִט קעהרען און ווענדען, — אַלץ ניִט דאָס... ניִט דאָס... ניט דאָס וואָס אַמאָל... לגמרי ניִט דאָס וואָס צַמאָל... האַ? וואָס? ניִט אַזוי?..

אָט, למשל, אַמאָליגע יודישע שמחות. ווי יודען פלעגען אַמאָל פרעהליִך זיין אום יום-טוב און איִצטער... זעהסטו דען איִצט אויף די יודישע פּנים'ער דעם עונג יום-טוב, דעם תענוג פון שמחה, די עבודה צו גאָט דורך שמחה?.. פיִהלסטו דען איִצט אום יום-טוב, אַז יודען זענען דאָך יודען?.. אַלץ אַזוי פערזאָבל'ט, טרוקען און וואָכעדיִג... און וואָס מייִנסטו? יודען האָט זיִך דאַן בּעסער געלעבּט, דערפאַר איִז מען געווען פרעהליִ-כער? עט!.. יודען זענען אַלע מאָל געווען איִן גלות... נאָר וואָס דען? מען איז געווען מיִט מעהר בּרען. מיִט מעהר היִץ, מיִט מעהר פייער איִן די הערצער, און בּמילא איִז שוין געווען מעהר אמונה, מעהר בּטחון, און אויך די שמחות זענען געווען ידוישע — מיִט אַ היץ, מיט אַ פייער און מיִט'ן גאַנצען לייב און לעבּען... וואָס זאָל זיין? עפּעס... עפּעס... אַנ'אַנדער וועלט איִז דאַן געווען!.. אַנדערע מענשען. אַנדערש האָט מען גע-לעבּט... אַנדערש...

איִך געדענק נאָך ווי איִצטער, ווי אָט נעכטען, נעכטען איִז דאָס געווען. דער עיקר הוליען פלעגט בּיי אונז זיין שמחת-

בית השואבה. מילא וועגען שמחת תורה, וועגען דעם ווי מיר פלעגען אַמאָל פרעהליך זיין שמחת תורה איז דאָך טאַקי בפועל ממש, מען דאַרף זיצען טעג מיט נעכט און דערצעהלען וועגען דעם, וואָס הייסט מען האָט זיך משמח געווען? עס איז דאָך טאַקי געווען די אמת׳ע שמחת התורה... מען איז אַרויס פון זיך... אָבער בפועל ממש אַרויס פון זיך... מען האָט פערגעסען אָן אַלץ; און יודען האָבען זיך געפרעהט מיט דער תורה... און וואָס הייסט משמח געווען!.. אז איך זאָג דיר, דו וואָלסט מעהר נישט געדאַרפט זעהן, וואָס עס האָט זיך אָבגעטהאָן אַמאָל אַ שמחת תורה מיט ר׳ נחום דעם מלמד: וואָס? דו האָסט ניט געהערט פון ר׳ נחום דעם מלמד? דו ווייסט ניט וועגען איהם? ר׳ נחום דער מלמד איז דאָך געווען ביי אונז אין שטעטעל דער גרעסטער מלמד פאַר גמרא-קינדער. געווען איז ער דער גרויסער עובד און דער גרויסער, פאַרברענטער חסיד. דאָס רוב „זמן״ פלעגט ער אפילו אָבזיין אין קאָפּיסט ביים רבי׳ן. איהם פלעגט שטענדיג שלעפּען אין קאָפּיסט, צום רבי׳ן, צו די חסידות... „ניט אין קאָפּיסט, פלעגט ער טענה׳ן. בין איך ניט איך... עפּעס, עפּעס עס ציהט מיך אַהין...״ נאָר דאָך די גוטע קינדער פלעגט מען אַוועקגעבען צו איהם. ווייל ווען ער פלעגט שוין יאָ לערנען מיט זיי, איז ניט געווען קיין גלייכען צו זיינע עמקות און צו זיין הסברה. און שטענדיג איז ער געווען יום-טוב׳דיג, שטענדיג אָנגעטהון אין זיין אַטלעסענער קאַפּאָטע מיט דעם זיידענעם גאַרטעל, — אַ הדרת פנים האָט ער דאָך געהאַט ניט אַ געוועהנליכען, ער איז דאָך געווען אַ הויכער און אַ לעבעדיגער, זיין פנים איז געווען אַ ליכטיגער, מיט אַ בּרען, מיט אַ קאָך, און זיינע אויגען זענען געווען אַזוינע ליכטיגע און אַזוינע ווייסע, גוטע. איז אַז מען פלעגט איהם דערזעהן אין זיין אַטלעסענער קאַפּאָטע מיט דעם זיידענעם גאַרטעל, פלעגט עפּעס ווערען פרעהליך און אַזוי יום-טוב׳דיג אויפ׳ן האַרצען מען דערצעהלט, אַז איינמאָל אין אַ וואָכעדיגען טאָג האָט מען ביי איהם אַ פרעג געטהון:

— ר׳ נחום, וואָס זייט איהר אַזוי יום-טוב׳דיג, וואָס פאַר אַ יום-טוב איז היינט ביי אייך?..

— ערשטענס — מאַכט ער — האָב איך היינט גערעכענט

צו פאַהרען אין קאַפּיסט... אגב וויל איך „איהם" דינען מתוך שמחה. איך פרעה זיך, וואָס „ער" איז אַלע טאָג מחדש די מעשי בראשית... דאָס איז טאַקי ביי מיר אַ גרויסער יום-טוב...

איז האָסטו געדאַרפט זעהן ר׳ נחום׳ען שמחת תורה! זיין משמח זיין זיך... זיינע נגונים... היינט זיין טאַנצען, זיין הוליען... וואָס זאָל זיין—מען איז געווען פרעהליך מיט דעם גאַנצען לייב און לעבען, דערפאַר וואָס גאָט האָט אונז אַ תורה געגעבען... און וואָס דאַרפסטו גאָר אַ סך? איך רעד שוין ניט וועגען גאָר אַמאָליגע שמחת תורה׳ס. אָט אפילו גאָר ניט לאַנג, גאָר ניט לאַנג מיט אַ יאָהר צעהן, צוועלף צוריק איז דאָך אויך עפּעס אַ קלייניגקייט ווי יודען פלעגען זיין פרעהליך שמחת תורה?..

איך געדענק... המ.. חע—חע—חע... עפּעס אַזוי געדענקט זיך דאָס מיר!... ס׳איז אפילו אַ קלייניגקייט! נאָר איך וועל דאָס קיינמאָל ניט פערגעסען... איינמאָל אַ שמחת תורה... אָט שוין דאָ ניט לאַנג, אין די לעצטע יאָהרען. אָט ווען קאַזנאַ האָט דעמאָלט געמאַכט דעם שאָסיי פון אונז ביז שקלאָוו און ר׳ שמואל דער פּאָדריאַדטשיק האָט אָנגענומען פון קאַזנאַ דעם דאָזיגען פּאָדריאַד. זענען מיר געווען ביים רב. שמחת תורה פלעגט מען דאָך אַ גאַנצען טאָג פון נאָכ׳ן דאַווגען אָן פאַרברייננגען ביים רב. אַזוי איז ביי אונז שוין געווען אַ חזקה. איז אַרום אַ זייגער צוויי-דריי ביי טאָג—מען חאַפּט זיך, ניטאָ צווישען אונז ר׳ שמואל דער פּאָדריאַדטשיק. געווען איז מען שוין היבש ניט ביי זיך, היבש פרעהליך. ר׳ שמואל׳ן האָבען אַלע ליעב געהאַט; ער איז דאָך געווען אַ גרויסער נדבן און און אַ גרויסער הוליאַקע... האָט מען אָנגעהויבען צו מאָנען, וואו איז דאָס עפּעס ר׳ שמואל? מען זאָגט זיך דערביי אַ המצאה אַ גלייך ווערטעל. דער זאָגט אַז ר׳ שמואל׳ס ווייב איז אַ מתנגד׳ס אַ טאָכטער און זי מיינט אַז שמחת תורה דאַרף דער מאַן עסען וואַרמעס ביי זיך אין דער היים. מיט ווייב און קינדער צוזאַ-מען. דער זאָגט אַז ר׳ שמואל אַליין איז געוואָרען אַ מתנגד און האָט זיך געלעגט מסתמא אָברוהען, הקיצור עס איז געוואָ-רען אַ גילוי הדעת אַז מען זאָל געהן נאָך איהם און רופען איהם

צום רב. ער האָט געוואוינט אפילו ווייט, אַביסעל אונטער שטאָדט. נאָר וואָס פאַר אַ תירוץ איז דאָס ביי חסידים? ווייט צו ניט ווייט — מען דאַרף ברענגען ר׳ שמואל׳ן. האָט מען גע־נומען טראַכטען, ווער זאָל געהן נאָך איהם, וואָרום שיקען צו איהם האָט מען געדאַרפט נאָך איהם אַזאַ מענשען, וואָס זאָל ניט אַנדערש ברייננגען איהם. חאָטש ער וועט אפילו ניט ווע־לען געהן. הויבט זיך אויף ר׳ נחום און זאָגט:

— איך געה. איך ברייננג איהם איין... גיט מיר נאָר מיט זיך אברהם דעם ישובניק.

ר׳ אברהם דער ישובניק איז אויך געווען אַ גרויסער למדן און אַ גרויסער חסיד. גערופען האָט מען איהם דער ישובניק, ווייל'ע זיין פאָטער האָט אַמאָל געוואוינט אויפ׳ן ישוב און מיט ר׳ שמואל׳ן איז ער געווען זעהר אויסגעבונדען. ר׳ אברהם פון זיין זייט האָט זיך אויך אויסגערופען. אַז ער געהט, עס האָט זיך אפילו ווער אָבגערופען, אַז ער איז מסופק, צי אַי ר׳ נחום אַי ר׳ אברהם שטעהען נאָך גלייך אויף זייערע פיס, נאָר ר׳ נחום האָט אויף איהם עטליכע מאָל געזאָגט: „מתנגד!״ האָט זיך אַוועקגעשמעלט און איז זיך דורכגעגאַנגען הין און צוריק פאַר אַלעמען אין די אויגען, אויף אַ גלייכער ברעט און האָט מוסיף געווען, אַז אויב מען וויל, זאָל אַבאַ, איך הייסט דאָס, אויך געהן מיט זיי. און אלע האָבען מסכים געווען. אַז מיר דרייען, הייסט ר׳ נחום, ר׳ אברהם און איך, זאָלען געהן נאָך ר׳ שמואל׳ן און זאָלען ניט אַנדערש ברייננגען איהם צו שלעפען צום רב. נו, בלייבט דאָס אַזוי. זאָגען אונז אַלע צו, אַז מען וועט וואַרטען אויף אונז, מען וועט ניט טרינקען, ביז מיר וועלען ניט קומען מיט ר׳ שמואל׳ן. און מיר האָבען זיך גענומען קליי־בען אין וועג, ר׳ נחום האָט גענומען מיט זיך אַ פלעשעל משקה, ר׳ אברהם האָט גענומען מיט זיך אַ גלעזעל. איך האָב געחאַפט עטליכע זויערע אוגערקעס און מיר זענען אַוועק נאָך ר׳ שמואל׳ן. נו, ס׳פערשטעהט זיך אַז ביז וואַנען מיר זענען דערגאַנגען צום סוף שטעדטעל איז שוין אונזער פלעשעל משקה ליידיג געוואָרען. איז מען זיך אַביסעל מצער אויף דעם און מען געהט זיך שוין אַביסעל שווערליך אויף די פיס, ווייטער. ביים אַרויסגעהן פון שטעדטעל מאַכט צו אונז ר׳ נחום:

— הערט, מיר וועלען זיך אפשר גאר צוזעצען און איבער־חזר'ן א מאמר חסידיש...

טראכטען מיר וועגען דעם און געהען זיך, ארויסגעהענדיג פון שטעדטעל מאכט ר' נחום צו ר' אברהמ'ען:

— אברהם!

— וואס? — פרעגט ער.

— עס דרעהט זיך — מאכט ר' נחום.

— דער קאפ? — פרעגט ר' אברהם.

— ע!... מאכט ר' נחום — ביסטו דאך טאקי א ישובניק און א מתנגד אויך דערצו. וואס עפעס דער קאפ? — א נייער גיים... טאמער פערקעהרט?... די וועלט... די וועלט דרעהט זיך... ווארום וואס ס'אי... דו זעהסט ניט? אט די הימלען. די ערד, דער וואלד דארטען... דארטען... אלץ דרעהט זיך און אזוי געשווינד', געשווינד...

געהען מיר זיך ווייטער. אין דערינען פרעגט מיך ר' נחום:

— אבא, דו גלויבסט אין רבי'ן?..

איך בין אין כעס געווארען.

— ע!.. — מאכט ער צו מיר — ביסטו דאך אויך א מתנגד! איך לאך דאך דאס... נאר... אבער... גוט... גוט וואלט מיר איצט געווען, ווען איך וואלט איצט זיין אין קאפיסט ביים רבי'ן... עס איז גאר אנ'אנדער שמחה... דו ווייסט אז ער איז נעבען דיר... דו ביסט ניט אליין... עס איז יום־טוב, לעבעדיג... דו פיהלסט, אז דיר איז ליכטיג... פרעהליך... און איצט צופט עפעס דארטען אין הארצען... עס שלעפט מיך עפעס... עס ציהט אהין... אהין... אין קאפיסט... צו איהם... אמת?.. אמת?..

אין דערינען מיר חאפען זיך, מיר ליגען אלע דריי אויף דר'ערד.

— אברהם! — מאכט ר' נחום

— וואס? — פרעגט ר' אברהם.

— לאמיר זיך זעצען...

מיר האבען זיך אוועקגעזעצט

— אברהם! — מאכט ווידער ר' נחום.

— וואס? — פרעגט ער.

— אַ האַרטער ברוק . . . — קלאָגט זיך ר׳ נחום — פון שטיינער . . . האַרט . . .

— טאַקי האַרט . . . האַרט . . . — האָבען מיר מסכים געווען .

— אין דערינען האָט ר׳ נחום פערקאַסערט דעם ארבעל פון זיין רעכטער האַנד , האָט אויסגעשטעלט דעם רעכטען אַגודל און מאַכט צו ר׳ אברהם׳ען :

— אברהם , ווייסטו וואָס ? . .

— וואָס ?

— איבערקעהרען מיט דעם אגודל דעם ברוק ? . . איבער־קעהרען ? . .

ר׳ אברהם האָט זיך דערשראָקען .

— מען דאַרף ניט . . . דאָס איז דאָך פון קאַזנאַ . . . ניט טשעפּע זיך מיט זיי . . . מען דאַרף ניט ! . .

— ניין ? . . דו ווילסט ניט ? . . דאַרף מען ניט . . . — האָט ר׳ נחום מסכים געווען און האָט צוריק אָבגעקאַסערט דעם אַרבעל . . .

און וואָס זאָל זיין ? מיר זענען זיך אַזוי אָבגעלעגען אויפ׳ן ברוק ביז שפּעט אין דער נאַכט . . . מאַכט דאָך ניט אויס ! . . יאָ . . . איז דאָך דאָס וועגען שמחת תורה הייסט דאָס . . . אָבער איך וויל דיר דערצעהלען ווי אַזוי מיר פלעגען דאָס אָבהוליען אַ מאָל אַ שמחה בית השואבה . . . וואָס הייסט הו־ליען ! . . איך זאָג דיר , אז איך דערמאָן זיך . . . אז איך דערמאָן זיך — הויבט מיך פון אָרט . . . עפּעס . . . עפּעס . . .

— אַנ׳אַנדער וועלט איז דאַמאָלט געווען . . . אַנ׳אַנדער וועלט ! . .

יאָ . . . איז וועגען שמחת בית השואבה .

די אמת׳ע הוליאַקעס זענען ביי אונז געווען אָט טאַקי דער זעלביגער ר׳ נחום דער מלמד , ר׳ אברהם דער ישובניק , ר׳ יוסף דער קרעמער — אַ געהויבענער יוד ! — און ר׳ שואל דער חזן , איינער פון די אַמאָליגע געהויבענע חזנים און אַ גרויסער יודע אין קבלה . ער איז געווען אַ דאַרינקער , אַ קליינטשקער , מיט משונה גרויסע אויגען און ער איז עפּעס תמיד געווען אומע־דיג , תמיד געווען פערקלערט , פערטראַכט און פאַר זיך . . . מיר פלעגען איהם רופען דער „עצבן“ . נאָר אז עם פלעגט קו־

מען אַ יום=טוב, ווען ער פלעגט נעהמען אַ ביסעל משקה, פלעגט ער גאָר ווערען אַ אַנדער מענש. מען פלעגט איהם גאָר ניט דערקענען. ער פלעגט דעמאָלט ווערען אַזוי פרעהליך, אַזוי לעבעדיג און פלעגט אַזוי משמח זיין אַלעמען . . . מיר פלעגען זיך גאָר וואונדערען, ווי קומט דאָס צו איהם.

איז מוצאי יום=טוב די ערשטע טעג, הייסט דאָס די ערשטע נאַכט חול=המועד, גלייך נאָך מעריב, פון שול, פלעגען אָט זיי זאַלבע=פיערט, איך און נאָך עטליכע פון אונזערע אויך מיט זיי, פלעגען מיר זיך אַוועק צום רב. מען פלעגט זיך זעצען אין סוכה, מען פלעגט זיך צונויפלייגען צווישען זיך אויף משקה און מען פלעגט נעהמען צו ביסלעך. נו. מען פלעגט שמועסען, דער־צעהלען מעשיות פון רבי'ן, מען פלעגט זאָגען אַ ניגון און מען האָט פערבראַכט. אין דערינען פלעגען זיך צונויפקלייבען די איבעריגע אונזערע עס פלעגט שוין ווערען אַ ביסעל פרעהליכער, אין סוכה פלעגט ווערען ענג און מען פלעגט אָנהויבען צו זוכען אַ היתר אויף אַריבערצוגעהן פון סוכה אין שטוב. דער זאָגט אַז אַ וואָלקען געהט, אַ צווייטער — אַז אַ רעגען שפריצט שוין אונטער, אַ דריטער — אַז עס איז טאַקי גלאַט קאַלט און ענג אין סוכה. דער רב פלעגט אפילו אויף דעם אונטערקוויינקלען, ער פלעגט אָנהויבען שיקען מענשען אויפ'ן גאַס זעהן, צי עס איז טאַקי דאָ אַ חשש רעגען — הקיצור, מען פלעגט אַריבער אין שטוב אַריין.

אַריבערגעהענדיג פרעהליך, לעבעדיג, מיט אַ ניגון אין שטוב אַריין, איז די ערשטע זאַך געווען צו שיקען איבער=אַ=ניים נאָך משקה, שיקען נאָך הערינג און אַריינטראָגען אין שטוב די קאַדישקע זויערע אוגערקעס, וואָס די רבי'צען פלעגט שוין פאַר אונז אָנגרייטען פון מיטען זומער אָן. אויך פלעגען עטליכע פון אונז אַריינטראָגען האָלץ און איינהייצען דעם אויווען. עס איז ביי אונז שוין געווען אַ מנהג, אַז אַלע שמחת בית השואבה זאָל מען הייצען דעם אויווען און קאָכען קאַרטאָפעל. און קאַרטאָפעל פלעגט מען טאַקי אָנקאָכען עטליכע טעפּ. ווארום אַז מען פלעגט ווערען גוט שכור, פלעגט מען דאָך אויסקעהרען די קאַפּאָטעס אויפ'ן לינקען זייט, הייסט דאָס,

מיט דעם אונטערשלאג ארויף, מען פלעגט אויסשיטען די געקאכטע קארטאפעל אויף דער פאדלאגע און מען פלעגט זיך אוועקלאזען איבער'ן שטוב גליטשען... דערצו פלעגען צוויי־דריי מענשען נעהמען זיך פאר'ן שיילען די קארטאפעל און צוגרייטען די הערינג.

און עפעס אזוי געדיינקט זיך מיר אט די אמאליגע שמחה־בית־השואבה'ס... אזוי געדיינקט זיך מיר... איינמאל, געדיינק איך, אט אז מען האט געהאלטען אין אזא מדרגה. דער עולם איז שוין געווען א ביסעל ניט ביי זיך. אין עס־צימער ביים רב איז שוין געווען גאנץ פרעהליך, מען האט געטרונקען, געזאגט לחיים, איבערגע'חזר'ט א צדיק'ס א ווערטעל, מען האט געזאגט ניגונים און מען האט זיך שוין אנגעהייבען משמח צו זיין. אין קיך, נעבען דעם עס־צימער, זענען זיך געווען, מעהר נישט ווי צוויי, דריי מענשען. זיי האבען געהייצט דעם אויווען און געשיילט די קארטאפעל. פאר'ן שיילען די הערינג, האט זיך דאן גענומען ר' שואל דער חזן. איז ער זיך געשטאנען אליין, ביי א טיש, אין א ווינקעל אין קיך, און האט זיך געשיילט די הערינג, און דעריבער האט זיך ר' שואל, זייענדיג פערטיפט אין זיין ארבייט, פערזונגען זיינעם א „אדם יסודו מעפר”. אלע מאל איז דאך אנגעקומען זעהר שווער איינצובעטען איהם, אז ער זאל עפעס זינגען זיינם א שטיקעל חזנ'יש. אזוי א ניגון פלעגט ער יא זינגען, אבער א שטיקעל חזנ'יש, ניט ביים עמוד, פלעגט ער בשום אופן ניט וועלען זינגען. נאר איצט, ווייזט אויס, האט ער זיך פערטראכט און האט זיך פערזונגען. און זיין שטימע איז דאך געווען א זיסע, א איידעלע און ווען ער פלעגט זאגען א אומעדיגע זאך, פלעגט אזוי רייסען ביים הארץ און אזוי געשמאק איז געווען צו הערען איהם. אלע זענען תיכף שטיל געווארען. אין עס־צימער זענען אלע געבליבען שטעהן ממש ווי פערגליווערטע, דער מיט א גלעזעל אין האנד, דער מיט'ן פלעשעל משקה, און ווער מיט א גאפעל... מען האלט איין אין זיך דעם אטהעם און מען הערט. איך קיך פלאקערט דער אויווען, עס שטעהען צוויי־דריי מענשען מיט קארטאפעל און מעסערס אין די הענד, און זענען אויך ממש ווי צוגע־

שמידטע צו זײַערע ערטער. און ר׳ שואל זאָגט זיך זײַן „אדם יסודו מעפר״, און אַז ר׳ שואל פּלעגט זאָגען אַ זאַך, פּלעגט עפּעס זײַן אַזוי אויסגעטײַטשט יעדעס וואָרט... אַזוי פערשטאַנדיג... ער וויינט און דערצעהלט, אַז אָדם יסודו מעפר... אַז אַ מענש איז כחלום יעוף, ווי אַ חלום, וואָס פליהט אַוועק... כצל עובר, ווי אַ שאָטען, וואָס געהט פאַר־בײַ... כרוח נושבת, ווי אַ ווינד, וואָס בלאָזט אַוועק... און עפּעס אַזוי ווייך, האַרצרײַסענדיג, בעט זיך עפּעס וואָס זײַן שטים... עפּעס אַזוי ווי אויף אַלץ איז ער זיך מודה, אַלץ אמת, אַלץ אמת: אַ מענש איז טאַקי כחרס הנשבר... כענן כלה, ווי אַ וואָלקען, וואָס ווערט ניט... טאַקי סופו לעפר, אַ מענש איז טאַקי אַ שטיק ערד... נאָר דאָך בעט ער זיך עפּעס פאַר וואָס... ער וויינט און בעט זיך ווי אַ קליין קינד אַזוי ווייך... אַזוי גוט... מיר זענען אַלע געשטאַנען און געהערט און אַזוי פערנומען האָט אונז בײַם האַרצען... און עס האָט זיך געוואָלט, אַז אָט מעהר, נאָך מעהר זאָל ער דערנעהמען אונזער האַרץ... אָט נאָך וואָס ווײַטער... ווײַ־טער... בעסער... נאָך... נאָך...

ער האָט געענדיגט. און מיר האָבען אַלע עפּעס ניט געוואוסט, וואו זענען מיר... ער אַליין האָט זיך אויך עפּעס צוטומעלט און עפּעס משונה אַרומגעקוקט זיך... נאָר ר׳ נחום דער מלמד האָט זיך אויפגעכאַפּט דער ערשטער:

— רבי — איז ער צוגעגאַנגען צום רב מיט טרעהרען אין די אויגען — מען דאַרף איהם קנס׳נען...

מיר האָבען אַלע געשוויגען.

— אמת... — האָט ר׳ נחום געטענה׳ט — ער זינגט גוט, ער איז אַ גרויסער חזן. אָבער עס איז דאָך יום־טוב... ער האָט אונז אומעדיג געמאַכט...

דערווײַל זענען מיר אַלע געקומען צו זיך.

— יאָ... יאָ... — האָבען מיר אַלע געשריען — קנס׳ענען, קנס׳ענען...

עס איז געוואָרען אַ טומעל, אַ רעש. נאָר בײַ יעדערען אין האַרצען איז נאָך עפּעס אַזוי שווער געוועזן... מען האָט נאָך ביט געקענט אין גאַנצען קומען צו זיך... עס האָט עפּעס

געפּרעסט, געפּרעסט אין האַרצען . . . ר׳ שואל איז צוגע=
גאַנגען דערווײַל צום טיש, האָט גענומען עטליכע קעלישקעס
און איז זיך אַוועק, דאַכט זיך אַזוי זיך, אָן אַ זײַט, אין אַ
ווינקעל. און אין אַ ווײַלע אַרום האָט זיך דערהערט: זײַן גע=
שמאַקע, זיסע שטימע צוגיסט זיך אין אַ פרעהליכען חסידישען
ניגון. ער זינגט אַ חסידישען ניגון אָהן ווערטער, אַזאַ פרעה=
ליכען, אַזאַ לעבעדיגען, און אַזוי וועקט ער אַלעמען פרעהליך
צו זײַן; עס ווילט זיך נאָכזינגען מיט איהם, עס ווילט זיך פּאַטשען
מיט די הענד, עס הויבט צו טאַנצען, און ר׳ שואל זינגט און
וואָס ווײַטער אַלץ זיסער, געשמאַקער, אַלץ פרעהליכער,
לעבעדיגער, הייסער, אויפ׳ן האַרצען ווערט גרינג, פרעהליך,
וואַרים און עס עפּענען זיך די מײַלער, עס הויבען זיך די פּים,
מען לייגט אַרויף הענד אויף הענד — און מען געהט אַוועק אַ
רעדעל. און וואָס הייסט אַ רעדעל? מען זינגט און מען טאַנצט
מיט אַזאַ מין חדוה, מיט אַזאַ מין שמחה. און ר׳ נחום דער
מלמד האָט געחאַפּט אויף אַ קניע ר׳ שואל׳ן — ער איז דאָך
געווען אין צווייען העכער און געזינטער פאַר איהם — טאַנצט
מיט איהם אויף איין פּוס און שרײַט: „לעבעדיגער, לעבעדיגער,
לעבעדיגער!“ און עס איז אַוועק אַ פרעהליכס, אַ חסיד׳ישע
פרעהליכס!... און וואָס זאָל זײַן? וואו קנס, ענען? וואָס קנס׳ע=
נען? — מען איז פרעהליך!...

יאָ... איז וואו האַלט איך... הייסט דאָס דערבײַ...
אַז מען פלעגט נעהמען הייצען דעם אויווען, מען פלעגט זיך
נעהמען צו שײַלען די קאַרטאָפעל און צום וואַשען די הערינג.
אין דערינען פלעגט אָנקומען אונזער קאַפּעליע. די קאַפּעליע
אונזערע איז בעשטאַנען פון דרײַ מענשען. בעריל דער שמיד,
אַ געזונטער פּשוט׳ער יוד, נאָר זעהר אַנ׳איבערגעגעבענער די
חסידים און אַ מוקיר=רבנן און אין אַמאָליגע צײַטען אַ עהרליכער
יוד. ער איז געווען מיט׳ן פּײַקעל. פישעל ר׳ ליב׳ס, אויך אַ
געהויבענער יוד און אַ יודע נגן, ער איז געווען מיט דער באַנ=
דורע. און מיטען פידעל איז געווען ר׳ שלום חאַצקעלס, נאָך אַ
יונגער מאַן און אַ גרויסער מקורב בײַם רבי׳ן. די קאַפּעליע אונ=
זערע האָט דאָך געהאַט אַ גרויסען שם אין גאַנצען געגענד.
מען פלעגט דאָך זיי בעטען אויף חתונות, נאָר זיי האָבען זיך פון

דעם אַלע מאָל אָבגעזאָגט, מעהר נישט אין אַ יום-טוב-צייט, אָדער ווען אויף אַ חסיד'ישע שמחה אָדער אַזוי עפּעס אַ יומא דפּגרא פלעגען זיי קומען משמח זיין דעם עולם.

אַז די קאַפּעליע פלעגט קומען, פלעגט מען זיי מקבל פּנים זיין מיט אַ ברייטען גוט-יום-טוב, מיט אַ חסידישען ניגון, מיט בראַנפען. עס פלעגט אויך טרעפען, אַז מען פלעגט זיי חאַפּען אַלע דרייען צוזאַמען אויף די הענד, מען פלעגט זיי טראָגין אין דער הויך און טאַנצען מיט זיי. און די ערשטע זאַך זייערע איז געווען, אַז זיי זאָלען שפּילען און ר' נחום מיט ר' אברהמ'ען זאָלען זיך געהן זייערען אַ טאַנץ. און דו האָסט געדאַרפט הערען, ווי די קאַפּעליע פלעגט דאָס שפּיעלען, און זעהען, ווי ר' נחום מיט ר' אברהמ'ען פלעגען זיך געהן זייער טאַנץ!... עפּעס אויפ'ן האַרצען פלעגט דעמאָלט ווערען אַזוי וואַרעם... אַזוי וואַרעם... די קאַפּעליע האָט געשפּילט און פלעגט עפּעס אַזוי גלעטען דאָס האַרץ... עפּעס אַזוי גוט..., אַזוי געהויבען... אַזוי מיט שמחה... און ר' נחום מיט ר' אברהמ'ען, ביידע גוטע, פרומע יודען און פייערדיגע חסידים געהען זיך זייער טאַנץ... און זיי טאַנצען אַזוי גרינג, אַזוי שעהן, אַזוי גוט, מיט התלהבות... דאַכט זיך, אַז זיי טאַנצען אין לופטען, די פּאָדלאָגע ריהרען זיי גאָר ניט אָן... עפּעס אין דער לופטען... אין דער לופטען... ר' אברהם האָט פערקאַשערט זיינע פּאָלעס אין גאַרטעל אַריין, זיינע פּוס בייגען זיך און פלעכטען זיך אין דער לופטען. ער קאַשערט זיינע הענד אין דערהויך און רופט צו ר' נחום'ען: „נחום, לעבעדיגער, לעבעדיגער, לעבעדיגער!“ און ר' נחום טראָגט זיך חנ'ודיג, לייכט ווי אויף פליגעל, ענטקעגען ר' אברהמ'ען, מאַכט מיט התלהבות מיט די הענד איבער'ן קאָפּ און רופט: „אברהם, העכער, העכער, העכער!“... און אונז הויבט פון די ערטער, עס טראָגט אונז אויך מיט זיי, עס ציהט אונז איינס צום צווייטען, עס שלעפּט צו זיין צוזאַמען, צוזאַמען... אַלע צוזאַמען... אַלע אינאיינעם... מיר האַלטען זיך ניט איין און הויבען אָן צו פּאַטשען מיט די הענד און עס רייסט זיך אַרויס ביי אונז אַלעמען מיט אַ מאָל אַ ניגון און מען הויבט אָן אַלע מיט התלהבות:

— וואָס מיר זענען זענען מיר,
אָבער יודען זענען מיר . . .
וואָס מיר טהוען טהוען מיר,
אָבער גאָט דינען מיר.

און ר' נחום האַפּט אונטער אויף זײַן שטײַגער.

— וואָס מיר זענען זענען מיר,
אָבער יודען זענען מיר . . .
וואָס מיר טהוען טהוען מיר,
אָבער צום רבי'ן פֿאָהרען מיר . . .

און מיר קלעפּען זיך צונויף אַלע צוזאַמען . . . אַלע אינ־איינעם, הענד אויף הענד, הערצער צו הערצער און מיר געהען זיך אַוועק אַ חסידישע רעדעל מיט התלהבות, מיט דביקות, מיט אַ ברען, מיט אַ היץ, מיט אַ פֿײַער . . . און עס לייגט זיך די שטוב פֿאַר שמחה . . .

אָט דאָס איז געווען די ערשטע אַרבײַט פֿון דער קאַפּעליע. נאָכדעם, איז אויב עס איז געווען אַ גוטע, ליכטיגע נאַכט, פֿלעגט מען זיך אַוועק אין בית־המדרש פֿערקויפֿען שיר המעלות'ן. געהענדיג אין שול און פֿון שול, פֿלעגט מען אויפוועקען די גאַנצע שטעדטיל מיט אונזער זינגערײַ און טענץ. מען פֿלעגט זיך געהן מיט ליכט אין די הענד און מען פֿלעגט זיך דרעהען רעד־לעך און זינגען . . . הײַנט וואָס עס האָט זיך אָבגעטהון אין שול גופא. אונזערע טענץ אַרום בימה! . . . נאָר עס פֿלעגט טרעפֿען אַז מען פֿלעגט אין שול ניט געהן און דער רב פֿלעגט זאָגען פֿאַר אונז אַ מאמר חסידיש . . . נאָך די חסידיש פֿלעגט מען נאָך ווע־רען בײַ זיך מעהר התלהבות'דיג, מעהר געהויבען און מען פֿלעגט נעהמען בעטען ר' שואל'ן דעם חזן, אַז ער זאָל אָנהויבען זײַן „תחית־המתים". און קײַן סך פֿלעגט ער זיך טאַקי ניט לאָזען בעטען. תחית־המתים איז געווען אַזאַ מין טאַנץ, וואָס נור ר' שואל האָט איהם געקאָנט. ער פֿלעגט בעווײַזען, ווי אַ מענש גוסס'ט, ווי ער שטאַרבט און דערנאָך שטעהט ער אויף צו תחית־המתים. און די קאַפּעליע פֿלעגט דערבײַ צושפּילען עפּעס איהרען

אַנ'אײַנגענעם ניגון לכתחילה צו דעם דאָזיגען טאַנץ. און אַזוי פלעגט זײַן:

מיר פלעגען זיך אַלע אַוועקשטעלען אין אַ גרויסער רעדעל אַרום און אַרום און לאָזען אַ גרויסען לײדיגען אָרט אין מיטען פאַר דער קאַפּעליע און פאַר ר' שואל'ן. ר' שואל פלעגט זיך אַזוי אַוועקשטעלען אין תחילת קאַלטבלוטיג, עפּעס אַזוי זיך, ווי ניט איהם מײנט מען דאָס, און פלעגט זיך שטעהן. די קאַפּעליע דערווײַל פלעגט אָנהויבען צו שפּיעלען איהר ניגון. עפּעס אַזאַ שטילען, אומעדיגען. די פידעל — אַזוי אײדעל, שטיל און אַזוי עצבות=דיג, די באַנדורע ברומט געלאַסען און דער פּײַקעל קלאַפּט רוהיג אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ... אין דערינען ווערט ר' שואל'ס פּנים בלײַכער און בלײַכער, עס הויבען זיך אָן צו ווײַזען אויף איהם אַזוינע ביטערע קנײטשען... די קאַפּעליע הויבט אָן צו שפּילען אומעדיגער און ר' שואל'ס פּנים פלעגט ווערען בלאַסער, די קנײטשען טיעפערע, גרעסער און מיט אַזוי פיעל יסורים... זײַן קערפּער הויבט אָן צו ווערען אַלץ קלענער, קלענער, קאָרטשעט זיך אײַן און מען בעמערקט עפּעס גאָרניט, ווי אַזוי ווערט ער אַלץ נידעריגער, נידעריגער... מיר פלעגען אַלע שטעהן געפּאַקט אײנער אויף דעם צווײטען, מיר פלעגען שטעהן שטיל, אײַנהאַלטענדיג אין זיך דעם אָטהעם און קוקען אויף איהם... ר' שואל פלעגט אָנהויבען צו קרעכצען און עפּעס אַזוי שווער, אַזוי ביטער און עס פלעגט זיך אָנהויבען די גסיסה, און עפּעס ער פלעגט דאָס אַזוי מאַכען, אַז עפּעס פּונקט, פּונקט ווי אַנ'אמת'ע גסיסה... אַ רגע פלעגט ער ווערען ווי פרעהליכער, דער פּנים עטוואָס לעבעדיגער, די אויגען ליכטיגער, די וועהטאָגען אויפ'ן פּנים לײַכטער, און נאָך דעם — ווידער דאָס זעלביגע צוואוועהטאָגדיגע פּנים, די זעלביגע יסורים און אַזוי ביטער קרעכצען... איך זאָג דיר אָט פּונקט, פּונקט ווי אַ מענש בײַ דער גסיסה, פאַר'ן טויט... עפּעס גלײַך ווי ער ראַנגעלט זיך, ווי ער האַלט מלחמה מיט'ן טויט... אַ רגע דוכט זיך, אַז ער איז מנצח... ער בלײַבט לעבען... און אין אַ ווײַלע אַרום איז ווידער דער טויט מנצח איהם... און די קאַפּעליע דערבײַ — עפּעס וואַרפט זיך אויך אַהין און אַהער... אַ ווײַלע, דאַכט זיך, ווי די פידעל וויל אָנהויבען פרעהליכער צו ווערען, די

באנדורע און דער פּײַקעל האַלט זי אונטער, און אין אַ ווײַלע אַרום קלאַגט ווידער די פידעל און עפּעס אַזוי ביטער, מיט אַ געבעט און עפּעס ווי מיט אַ כעס... גלײַך ווי זי וויל דאָס ניט לײַדען... און די באַנדורע ברומט מיט גרויס רוגזא... עפּעס ווי זי רעדט ענטקעגען וועמען מיט כעס, מיט צאָרען... אַט ממש... ממש.. ווי זי פרעגט בײַז מיט ווערטער, פאַר וואָס קומט אַ מענשען אַזוי צו לײַדען?... און דער פּײַקעל בײַזערט זיך, קלאַפּט שטאַרק אָזוי שרײַענדיג, אַזוי מיט געוואַלד... אַ היבשע צײַט פלעגט דויערען די גסיסה... מיר פלעגען שטעהן און קוקען מיט אויס־געשטעלטע אויגען און עס פלעגט זיך עפּעס דאַכטען, אַז אַלץ קומט דאָס פאַר אויף אַ אמת... און מיר פלעגען עפּעס אַזוי וואַרטען, וואָס וועט זײַן דער סוף... עס פלעגט עפּעס אַזוי דריקען אין האַרצען און מיר פלעגען אַזוי וואַרטען צו זעהן, ווער וועט מנצח זײַן?... ער וועט לעבען?... לעבען?... אין דע־רינען פלעגט דער פּײַקעל עפּעס ווי פּלוצלונג אַ קלאַפּ געבען, די באַנדורע פלעגט משונה אַ קרעכץ טהאָן און די פידעל — גלײַך ווי די סטרונעס האָבען אין איהר פּלוצלונג געפּלאַצט... און ר' שואל פלעגט בלײַבען ליגען אויף דער ערד אַ טויטער... בײַ אונז פלעגט זיך וואָס אָברײַסען אין האַרצען... אַ ווײַלע פלעגט ווערען אַזוי שטיל אין שטוב. מען האָט אפילו קײַן אָטהעם פון אַ מענשען ניט געהערט. און מיר פלעגען שטעהן אַלע שטילע און בלאַסע... אין דערינען פלעגט ר' שואל אָנהויבען, קוים וואָס מען פלעגט בעמערקען, צו ריהרען זיך... אַ ריהר טהאָן מיט אַ האַנד, מיט אַ פוס. אויף זײַן פנים פלעגען זיך אָנהויבען בעווײַזען לעבעדיגע תנועות און אַלץ ביסלעכווײַז, ביסלעכווײַז... די אויגען פלעגען זיך עפענען, ווערען לעבעדיגער, דער פנים ליכטיגער און פרעה־ליכער, פרעהליכער. ביז וואַנען ער פלעגט זיך געבען מיט אַמאָל אַ שטעל מיט אַ פרעהליכען, פול מיט שמחה, אויסגעשריי:

— תחית־המתים... תחית־המתים!...

מיר פלעגען זיך אַלע עפּעס ווי אויפכאַפּען, ממש ווי פון אַ ביטערען שווערען חלום... די קאַפּעליע פלעגט שוין דערוויי־לע צוגיסען זיך מיט אַ פרעהליכען, הײַסען חסיד'ישען ניגון, ר' נחום געהט שוין דערווײַל אַ טענצעל, שרײַענדיג מיט התלהבות „תחית־המתים... תחית־המתים!..." ר' שואל ציהט צו אידם

אַ האַנד און זינגט אַזוי וואַרעם, אַזוי פרעהליך... און די קאַפּעליע שפּילט און אַזוי לוסטיג, אַזוי הייס, אַזוי רופט דאָרט עפּעס אין האַרצען משמח צו זיין זיך... עס שלעפּט ווידער פרעהליך צו זיין... עס שלעפּט ווידער איינעם צום צווייטען... בעהעפּטען זיך אינאיינעם... אַלע צוזאַמען, צוזאַמען... עס ציהען זיך ווידער הענד צו הענד, עס הויבען זיך די פיס און עס רייסט זיך ווידער אַרויס ביי אַלעמען מיט אַמאָל אַ געזאַנג מיט התלהבות:

— וואָס מיר זענען זענען מיר,
אָבער יודען זענען מיר...
חאָטש אין גלות זענען מיר,
אָבער אַ גאָט האָבען מיר...

און עס גיסט זיך צונויף אַ רעדעל?... מיט כלות־הנפש, מיט דביקות, מיט התלהבות... די קאַפּעליע שפּיעלט מיט אַ ברען, מיט אַ היץ, מיר העלפען איהר אונטער מיט כונות, מיט התלהבות אין טאַנצען... און טאַנצען... און וואָס הייסט טאַנצען?... אָט טאַקי גאַר איינגאַנצען פערגעסענדיג אָן זיך, אָן אַלעמען, אָן דער גאַנצער וועלט... אויפ'ן האַרצען איז גרינג, ליכטיג, מען איז מלא שמחה, מען טאַנצט און עס דוכט זיך, אַז אַליץ טאַנצט, אַליץ... מיר, די שטוב, די גאַנצע שטעדטעל. הימלען, די ערד, די גאַנצע וועלט איז מלא שמחה... פול מיט אַ ברען, מיט אַ פייער — די גאַנצע וועלט איז אַ התלהבות'דיגער רקוד פאַר גאָט און עס טאַנצט און זינגט...

און מיר ווערען איינגאַנצען ניט אויף דער וועלט —

אָט אַזוי, אָט אַזוי האָט מען זיך דאָס אַמאָל משמח געווען...

אַמאָליגע שמחות!...

עָס אִיז אַ שְׂרֵפָה.

אָט אַזוֹי אִיז עָס אַלִץ אַמאָל גָעוועָן... אַמאָל גָעוועָן...
אַמאָלִיגָע יוּדעָן, אַמאָלִיג לעָבּעָן, אַמאָלִיגָע אמוּנה... אוּן
אִיךְ דעָרצעָהל דִיר אַלִץ וועָגעָן דעָם ווִי אַמאָל האָבּעָן יוּדעָן גָע־
לעָבּט, גָעגְלַייבּט אִין גָאָט אִין דעָר תּוֹרה אִין רבּי'ן אוּן דאָס
האַרץ טוּהט מִיר אַזוֹי וועָה, עָס צוּפּט בּיַים האַרצעָן, עָס
קלעָמט... אָט עָפּעָס ממש ווִי אַייגָער שטעָהט הִינטעָר מִיר
אוּן טעָנה'ט: „רבּ אבּא, רבּ אבּא, דאָס אִיז דאָךְ אָבּעָר אַלִץ
אַמאָל גָעוועָן... אַמאָל גָעוועָן..."

אוּן אִיצט... אִיצט?... אִיךְ זאָג דִיר, פאַר מִיר,
פאַר אַ מעָנשעָן פוּן דִי אַמאָלִיגָע, אִיז שווער אִיצט צוּ לעָבּעָן,
שווער, בִּיטעָר... בִּיטעָר... — אוֹי — אוֹי — אוֹי...

דִי קוּמסט, למשל, אִין בּית־המדרש אַרַיין — נִיטאָ דאָס
אַמאָלִיגָע דאַווענעָן. דוּ קוּקסט אִין מזרח־וואַנד, אפילוּ אִין
מערב־זַייט — נִיטאָ אַמאָלִיגָע יוּדעָן. נִיטאָ... דוּ בּלַייבּסט
אַמאָל אִין בּית־המדרש נאָךְ מעריב, דעָר בּית־המדרש אִיז
פּוּסט, אַלַיין בִּיזטוּ אִין אִיהם — נִיטאָ דאָס אַמאָלִיגָע לעָרנעָן.
וואוּ דוּ זאָלסט זִיךְ נִיט קעָהרעָן אוּן ווענדעָן, אוּמעָטוּם פּוּסט.
פּוּסט אוּן ווִיסט. אוּן דאָס עצם שטעָדטִיל גוּפא, נִיט דאָס
אַמאָלִיגָע שטעָדטִיל, עָפּעָס אַזוֹי פעָר'אָבל'ט אִיז דאָס אִיצט.
פעָר'חוֹשכ'ט, פעָר'יתוֹמ'ט — לגמרי נִיט ווִי אַמאָל... —
אוֹי־אוֹי־אוֹי...

אוּן וואָס זאָל אִיךְ דִיר זאָגעָן? — אִיךְ קוּק זִיךְ ווען צוּ
אָט צוּ דִי הַיינטִיגָע, אִיךְ קוּק זִיךְ ווען אַיין אִין זַייעָרעָ גָעגָאָל־
טעָ פּנים'ער. אַלִץ אִיז דאָךְ בּיַי זַיי, בּיַי דִי הַיינטִיגָע „אָהן"...

אָהן תּורה, אָהן אמונה, אָהן בּערד און פּיאות. אַלץ אָהן... אָהן...

מען דערצעהלט דאָך אויף דעם קעלמער מגיד, ער האָט אַמאָל געזאָגט:

— רבונו־של־עולם! — זאָגט ער — וואָלט שוין בּיי זיי, בּיי די היינטיגע, געווען אָהן לייב אָהן לעבען אויך...

ער, דער קעלמער! — ער האָט דאָך בּיי זיך געהאַט די תּקיפות צו שילטען זיך...

יאָ. איז קוק איך זיך ווען צו צו זיי און איך קלער זיך מיר: אָט דאָס זענען יודען?... און טאַקע זייערע פּנים׳ער זענען עפּעס אַזוינע פערנאַרישטע, פערגרעבטע... עס איז ממש שווער צו קוקען זיי גלייך אין פּנים אַריין... און איך טראַכט זיך: וואָס טראַכטען זיי זיך, די היינטיגע?... שוין־זשע טהוּען זיי גאָר קיינמאָל ניט א טראַכט, אַז א מענש לעבט ניט אייביג, אַז א מענש איז מעהר נישט ווי א מענש, אַז מען דאַרף ווען שטאַרבען... און שוין־זשע טהוען זיי גאָר קיינמאָל ניט א קלער, וואָס וועט זיין דער סוף? וואוהין געהט מען עס... צו וואָס פיהרט עס?...

און איך האָב זיך ליעב ווען צו שמייכלען פון זיי, פון די היינטיגע, העהעהע — אַז איך דערמאָהן מיך, לאַך איך...

ס׳איז געווען א מעשה לענגער, פאַר עטליכע יאָהרען צו־ריק. דו האָסט דאָך געקענט רב גרשונ׳ען? ער איז דאָך שוין איצט אונז צו לאַנגע יאָהר. רב גרשון איז דאָך געווען א יוד פון די אַמאָליגע יודען. מיט א סך תּורה און מיט דער גרוי־סער אמונה — א געהויבענער יוד! זיין זוהן אָבער בערל — ער איז נאָך איצט אויך א בּחור — איז שוין געווען גאָרניט אַזאַ ווי עס האָט געדאַרפט זיין רב גרשונ׳ס א זוהן. וואָס זאָל זיין? — טאַקע אָהן תּורה, אָהן יראת שמים, מיט א געגאָל־טער באָרד — אָט פון די היינטיגע. ניט איין מאָל האָט זיך פאַר מיר רב גרשון נעבעך געקלאָגט אויף דעם. נור וואָס האָט ער געקאָנט העלפען? ער איז עפּעס אין דעם שולדיג גע־ווען? עס איז דאָך ממש געגליכען צו א שרפה... עס בּרענט, עס בּרענט אַרום און אַרום א העליש פייער. האָט עס פער־

חאַפּט אפילו רב גרשונ׳ס שטוב אויך. איך האָב איהם אפילו געזאָגט אַמאָל:

— סטײַטש — מאַך איך — רב גרשון, וואָס שווײַגט איהר, ווי אַזוי לאָזט מען עס? מען נעהמט אַן מיטלען ווײַס איך? — מיט בײַזען, מיט גוטען, אַהין, אַהער.. סטײַטש...

טהוט ער אַ קרעכץ און זאָגט צו מיר:

— רב אבא, איהר זאָלט אַזוי רײַדען... איהר זענט דאָך עפּעס אַ קלוגער יוד. וואָס קאָן איך העלפען?... עס האָט אונז אַרומגעחאַפּט ממש אַ העליש פײַער. עס איז אַ שרפה... אַ שרפה, רב אבא. נעהמט מען זיך לעשען, מיט בײַזען, הײַסט עס, צופלאַקערט זיך דערמאָלט דאָס פײַער נאָך גרעסער. וואָס דען, מיט גוטען? — ברענט עס זיך פון זיך אַליין... אַזוי ציז אַזוי, עס ברענט... ניט גוט, שלעכט... עס איז אַ שרפה...

אַ קלוגער און אַ געהויבענער יוד געווען!

יאָ. איז אײַנמאָל, י״ט כסלו בײַ־נאַכט איז עס געווען, י״ט כסלו בײַ־נאַכט פלעגען מיר זיך, אין די לעצטע יאָהרען, צונויפקלויבען צו רב גרשונ׳ען. אונזערע עטליכע פלעגען זיך קומען צו איהם. מען פלעגט נעהמען אַ ביסעל משקה פערבײַ־סען און מען פלעגט זיך דערצעהלען מעשיות פון די צדיקים, פון די חסידים און וואָס צו דערצעהלען איז פאַרהאַן — אַמאָ־ליגע צדיקים און אַמאָליגע חסידים!... אויך פלעגט מען זאָ־גען אַ דבר תורה, מען פלעגט איבער׳חזר׳ן אַ מאמר חסיד׳יש — מען פלעגט פערברײַנגען. זענען מיר זיך אַזוי, י״ט כסלו בײַ־נאַכט, געזעסען בײַ רב גרשונ׳ען. מען האָט שוין גענומען אַ ביסעל. איך בין שוין אַ ביסעל פרעהליכער געוואָרען. אין מי־טען איז מיר עפּעס הײסליך געוואָרען. בין איך אַוועק אין אַ צווײטען צימער. רב גרשון האָט דאָך געוואוינט זעהר רײַך, מיט די סך חדרים. איז פערבראַכט האָבען מיר זיך בײַ איהם אין דעם גרויסען זאַל און איך בין זיך אַוועק אין אַ׳נאַנדער צימער אָבצוקיהלען זיך אַ ביסעל. דאַרף איך גראָד אָנטרעפען אין אַ צימער וואו רב גרשונ׳ס זוהן, בערל, הײַסט עס, זיצט זיך און ניט אַליין, מיט עטליכע מײדלעך. און טאַקע — עט־ליכע... ער זיצט זוך אָהן אַ היטעל און אַזוי גאַנץ נאָהנט

היבש נאָהנט נעבען זיי, נעבען די מיידלעך. ס'ווייזט אוים ער האָט זיך נעבעך גאָרניט געריכט, אַז ווער פון אונזערע זאָלען אין צימער אַריין. און מען איז זיך עפּעס אַזוי פרעהליך, צוהיצט. מען האָט געקאָנט מיינען, זאָג איך דיר, אַז זיי האָבען אויך לכבוד י"ט כסלו אַ ביסעל משקה גענומען. העהעהע... נו, מען האָט מיך דערזעהן, האָט מען זיך עפּעס אָנגעוואָהרען. בערל האָט זיך אויף גיך אָבגערוקט פון זיי, האָט געחאַפּט און אָנגעטהון די היטעל, עס איז געוואָרען אַ טומעל. וואָס זאָל זיין? — דערזעהן רב אבא'ן האָט מען זיך פערשעמט.

— עט — מאַך איך — בערל, וואָס איז אַזוי דער טומעל? זיצט, זיצט. עס איז דאָך היינט ביי חסידים אַ יום-טוב, י"ט כסלו.

— אגב — זאָג איך איהם — ניט שרעקט זיך אַזוי פאַר מיר מיט יונגע בין איך אויך אַ יונגער.

אַזוי הייסט עס זאָג איך איהם. איך, רב אבא. גלויבט ער עס מיר. — ניט קיין גרויסער פּיקח! — און בעט מיך זיצען.

זעץ איך זיך. קוק איך זיך אַזוי אויף איהם, אויף בערלען, אויף זיין געגאָלטער באָרד און טראַכט וועגען דעם היפך צווישען דעם טאַטען און דעם זוהן. דאָרטען אין זאַל זיצט זיך רב גרשון מיט נאָך עטליכע. מען איז זיך אַלע געהויבענע יודען, די גרויסע חסידים, די גרויסע מאמינים, מען זאָגט זיך אַ דבר-תורה. און רב גרשון האָט טאַקע אַ באָרד און פיאות, זיצט טאַקע אין היטעל און אפילו אין אַ יאַרמאָלקע אונטער'ן היטעל אויך... חע-חע-חע... וואָס זאָל זיין? — מען איז יודען. און דאָ אין דעם צימער זיצט זיך זיין זוהן, בערל, אָהן אַ באָרד און פיאות, אָהן אַ היטעל און איז זעהר ווייט אי פון אמונה, אי פון תורה, אי פון חסיד'יש און זיצט זיך טאַקע בחורים וגם בתולות, טאַקע וגם בתולות... יאָ, — פערדריסט דאָך עס... און איך קלער ביי זיך, מען דאַרף חאָטש פון איהם אַ שמייכעל טהון. מאַך איך צו איהם.

— בערל, הער, דו ביזט דאָך — זאָג איך — אַ יונגער, אַרום עטליכע און צוואַנציג, איך בין שוין — אַנ'אַלטער יוד, אַ בן שבעים. וואָס וועט זיין אַז איך וועל טהון אַזאַ זאַך, וואָס דו

ווֶעסט מיר ניט קאָנען נאָכטהון?

קוקט ער דאָך אויף מיר און וואונדערט זיך. ווארום וואָס? איך, רב אבא, אַנ'אַלטער יוד, האָב פאַר איהם מעהר כח, בּין פאַר איהם פלינקער, וואָס? וואָס קאָן איך אַזוינס טהון?

— וואָס קוקסטו — זאָג איך — דו מיינסט אַז איך וועל נעהמען און וויל אַ בלאַט גמרא אָבלערנען? ניין... ניין...

פערשעמט ער זיך. ווארום פון לערנען איז דאָס וויַיט געווען.

— נו, — זאָג איך — לאָמיר זיך וועטען און טאַקע אין בּוטעל אַריק.

דערוויַיל זענען נאָך עטליכע פון אונזערע אַריַין אַהער אין צימער. ר' גרשון איז אויך געקומען. מען האָט דערהערט אַז רב אבא רעדט — איז מען זיך געקומען הערען.

קוויַינקעלט ער זיך עפּעס. ער וויל כלומר'שט ניט. נאָר אונזערע האָבען איהם אײַנגערעדט. רב גרשון האָט איהם אויך אײַנגערעדט. האָט איהם געהייסען, כדי זעהן, וואָס וועט דאָ זיַין.

נו, וועטען מיר זיך אין אַ בּוטעל אַריק, שטעל איך זיך אַוועק. שטעל אַוועק בּערלען געגען מיר. אַלע קוקען מיט אויסגעשטעלטע אויגען וואָס דאָ וועט זיַין. און איך הויב אָן. נעהם איך און שטעל זיך אַוועק אויף אַ שטוהל. שטעלט זיך בּערל אויך אַוועק אויף אַ שטוהל. גנעה איך פון שטוהל אַראָב. געהט ער אויך פון שטוהל אַראָב. הויב איך אויף אַ האַנד — ער אויך. קריך איך אויפ'ן טיש אַרויף — ער אויך, צוריק פון טיש אַראָב — בּערל אויך אַראָב. הויב איך אָן ווידער אויפ'ן שטוהל און פון שטוהל פון שטוהל און אויפ'ן שטוהל און וואָס וויַיטער געשווינדער, געשווינדער, און בּערל טהוט נאָך און אַלץ גיך, געשווינד. און אַלע קוקען וואָס דאָ וועט זיַין. מען קוקט. און אָט אַזוי ווי מיר לויפען בּיידע געשווינד אויפ'ן שטוהל און פון שטוהל, פון שטוהל און אויפ'ן שטוהל, טהו איך זיך אַזוי אומגעריכט אַשטעל אַוועק געגען בּערלען. חאַפּ מאַן לאַנגע בּאָרד אין האַנד און טהו אַ חאַפּ אַריַין מיַין בּאָרד אין מויל אַריַין. בּערל חאַפּט אויף גיך זיַין מאָרדע אין האַנד, עפּענט דאָס מויל און... מע־ע־ע־ע... — ער האָט ניט וואָס צו חאַפּען...

חע־חע־חע... — וואָס זאָל זיַין? ער איז רויט געוואָרען פאַר בּזיונות. אַלע האָבען זיך פונאַנדערגעלאַכט. ער לאַכט נעבּיך

אויך, ער לאַכט. אָבער ער איז רויט ווי אַ צונטער.
און אַט מיט דעמזעלבען בערלען פלעג איך זיך ווען דורכ-שמועסען אויך. ווײַס איך? — מען דאַרף הערען וואָס אַ מענש קלערט זיך. אגב דאַרף מען טאַקע וויסען, וואָס אַזוינע צו ענטפערן. דע מה שתשיב... און מײַנסטו אַז זײַ, די הײַנטי-גע, קאָנען חאַטש אויפוויַיזען מיט אַ שכל, אַז זײַ זענען גע-רעכט? — איך פלעג איהם, אַט דעם בערלען, אַלע מאָל אָבשטעלען. ער פלעגט מיר ניט האָבען וואָס צו ענטפערן.
אַ בײַ-נאַכט אַמאָל בין איך זיך געזעסען בײַ רב גרשון'ען. אין צימער איז זיך בערל אויך געזעסען, זיצען מיר זיך בײַדע, פרעג איך איהם:
— הער, בערל, מיט רב אבא'ן מעגסטו זיך נאָך דורכ-שמועסען. זאָג-זשע מיר. דו גלויבסט טאַקע ניט?
— ניין — זאָגט ער — ניין, רב אבא, איך גלויב ניט. לאַך איך דאָך. הײַסט עס פון איהם, פון איהם הײַסט עס לאַך איך. אָבער אין האַרצען טהוט גוט וועה...
— וואָס איז דער פשט, מאַך איך זיך קאַלטבלוטיג — וואָס איז דער פשט, דו גלויבסט ניט?
— איך גלויב ניט — זאָגט ער.
זאָג איך צו איהם:
— וואָס הײַסט, דו גלויבסט ניט? גלאַט געשעדט אין דער וועלט אַרײַן. איך גלויב ניט, איך גלויב ניט. רייד ווי אַ מענש, ווײַז מיר אויף מיט אַ שכל, פאַרוואָס גלויבסטו ניט — מאַכט ער צו מיר:
— ווײַזט איהר, רב אבא, מיר אויף מיט אַ שכל אַז איך זאָל יאָ גלויבען.
— אַזוי — זאָג איך — איך זאָל דיר אויפוויַיזען מיט אַ שכל? — אײנס איז אמונה למעלה מן השכל... און אגב, זאָג איך, אויב דו ווילסט, אדרבה... קום-זשע אַקאָרשט אַרויס אויפ'ן גאַס, איך וועל דיר ווײַזען די הימלען, די שטע-רען, די לבנה... די גאַנצע מעשי בראשית... אַנו, קאָן עס עפּעס ווערען פון זיך אַלײַן?...
האָט ער דאָך ניט וואָס צו ענטפערן, מאַכט ער צו מיר:

— א׳יב אַזוי, נאָך אײַך נאָך, אַז די וועלט האָט גאָט באַשאַפֿען, טאָ ווער האָט גאָט אַלײן באַשאַפֿען?

דאָ בין איך שון אין כעס געוואָרען:

— ביזטו דאָך — מאַך איך — אַ יונגעל. וואָס הייסט? וואָס באַשאַפֿען, ווען באַשאַפֿען, ווער באַשאַפֿען? גלאַט געָרעדט, געפּלוידערט. וואָס, ווען? רייד ווי אַ מענש — זאָג איך — רייד ווערטער, קלאָר, רייד עפּעס מיט אַ שכל, מיט אַ זין, רייד אַז מען זאָל הערען וואָס די רעדסט. גלאַט געָרעדט, געפּלוידערט. וואָס באַשאַפֿען, ווען באַשאַפֿען, ווער באַשאַפֿען? וואָס? ווען?... וואָס?...

וואָס זאָל זיין? — ער האָט ניט געהאַט וואָס צו ענטפֿערן...

פרעג איך ביי איהם ווייטער בדרך משל:

— לאָמיר זיך — זאָג איך איהם — פֿאָרשטעלען, אַז אײנער אַ מענש, למשל, ראובן, דאַרף געהן אין וועג. ער מוז געהן. דער וועג. אין וועלכען ראובן דאַרף געהן, פֿיהרט דורך אַ גרויסען, געדיכטען וואַלד. אין וואַלד, זאָגען אַנדערע, זענען דאָ גזלנים. פֿאַרהאַן וואָס זאָגען אַז ניט. עס איז אַ ספק. מען זאָגט אַז יאָ. און מען זאָגט אַז ניט. און אין וועג מוז ער געהן. און דער וואַלד איז אַ גרויסער, אַ געדיכטער, איז אויב ראובן איז ניט קײן חסר דעת, ער איז חאָטש וויפֿיעל עס איז ביים זינען, וועט ער פֿון ספק וועגען נעהמען מיט זיך אַ שטעקען... און ממה נפשך, זענען אפֿילו קײן גזלנים ניטאָ אין וואַלד. איז וואָס האָט ער דאָ אַזוי אָנגעוואָהרען? האָט ער אומזיסט גענומען מיט זיך אַ שטעקען. אָבער מעהר גאָר... דו פֿערשטעהסט — טענה איך צו איהם — שטאַרבען מוזען מיר, אַלע, אַלע מוזען מיר שטאַרבען... אין וועג מוז מען געהן... און פֿאַרהאַן וואָס זאָגען — אַזוי זאָג איך איהם — פֿאַרהאַן וואָס זאָגען, אַז ס׳איז דאָ אַ גאָט, אַז אויף יענער וועלט איז פֿאַרהאַן אַ גהינום, אַ גן עדן, אָט אַלץ אין וואָס יודען גלויבען. איהר, די היינטיגע גלויבט עס ניט. איהר זענט זיך אין דעם מסופק. אויף געווים ווייסט איהר דאָך אויך ניט. ווארום וואָס? איהר האָט עפּעס אויף דעם ראיות? וואָס?... נור גלאַט, עס איז ביי אײַך אַ ספק. נו, איז מילא

איך, אַז איך האָב מײַן גאַנץ לעבען געדינט גאָט, געלערנט, געדאַווענט, געלעגט תפילין — געווען אַ יוד. איז וואָס האָב איך דאָ אַזוי אָנגעוואָהרען? אפילו נאָך אײַך נאָך, איז וואָס? איך וועל קומען אויף יענער וועלט און ווי איהר מײַנט וועט זיך אַרויסווײַזען, אַז איך האָב אומזיסט געדאַווענט, געלעגט תפילין, נו, איז וואָס, איז וואָס האָב איך דאָ אָנגעוואָהרען?... אָבער איהר, די הײַנטיגע — טאָמער יאָ?... אפשר זענען טאַקע מיר, די וואָס גלויבען, גערעכט... טאָמער יאָ...

— דו פערשטעהסט — זאָג איך צו איהם — טאָמער יאָ... טאָמער...

ער האָט געשוויגען. שטום געווען ווי די וואַנד. וואָרום, וואָס זאָל ער מיר אויף דעם ענטפערען? — ער האָט ניט געהאַט וואָס צו זאָגען.

און וואָס זאָל איך דיר זאָגען? — איך פערשטעה זיי ניט, די הײַנטיגע, איך פערשטעה ניט... און רייד שוין ניט וועגען דעם, ווי אַזוי נעהמט עס און מען ווארפט פון זיך אַראָב אָט דאָס אַלץ אין וואָס מען האָט אַזוי פיעל דורות געגלויבט. און גלאַט וואוהין פיהרט עס אַזאַ דרך, וואָס וועט פון יודען ווערען? נור איך פערשטעה ניט, ווי אַזוי לעבט מען עס גלאַט אויף דער וועלט און מען גלויבט ניט אין גאָט... איך פערשטעה ניט... עס טרעפט דאָך ווען אין לעבען אַ עת צרה, אַן׳אומגליק, צו וועמען ווע_ט מען זיך דאַן?... מיט וואָס טרייסט מען זיך?... מיט עס שטאַרבט דאָך, ווען אַ טאַטע אַ מאַמע, אַ ברודער אַ שוועסטער, אַ פרוי, אַ קינד... אויב מען זאָל ניט גלויבען אין גאָט, אין יענער וועלט, ווי אַזוי טראָגט מען עס אַריבער?... ווי אַזוי?... הײַנט ווי אַזוי לעבט מען עס גלאַט אויף דער וועלט, אויב מען גלויבט ניט?... איך פערשטעה ניט... איך פערשטעה ניט...

איך טהו ווען עס איז אַ טראַכט. אַ מענש איז דאָך אַ מענש און טראַכט ווען. ווייס איך וואָס עס טראַכט, אַלערליי נאַרישקייטען! טהו איך זיך ווען אַ טראַכט אויף זייער שטייגער. אָט זעהן ווי אַזוי טראַכטען עס די הײַנטיגע. טהו איך זיך ווען אַ טראַכט, ווי אַזוי איז עס, אַז מען גלויבט ניט. איך שטעל זיך

אויף אַ רגע פאַר: ניטאָ קיין מנהיג אויף דער וועלט. ניטאָ קיין גאָט... איז איך זאָג דיר, ממש דער מח טהוט מיר דאַן אַ הויב פון אָרט... דער מח ריהרט זיך בײַ מיר... די גאַנצע וועלט ווערט פאַר מיר פוסט און וויסט, תוהו ובוהו. פינסטער ווערט מיר אין מײַנע אויגען און די הימלען פאַלען... ממש די הימלען פאַלען אַראָב אויף מײַנע פּלײצעס, אויפ'ן קאָפּ. זיי דריקען מיך און עס ווערט מיר פינסטער, פינסטער... די הימלען פאַלען... ווי אַזוי לעבען זיי, די הײַנטיגע? ווי אַזוי עסען זיי, טרינקען, שלאָפען? און זיי זענען דאָך ווען פרעהליך אויך, זיי זינגען, זיי לאַכען... ווי אַזוי לעבט מען עס, אַז מען גלויבט ניט? ווי אַזוי?...

און דאָס ניט גלויבען וואַקסט פון טאָג צו טאָג, פון מינוט צו מינוט, עפּיס עס וואַקסט, עס וואַקסט פון אַלע ווינקעלעך, פון אַלע עקען. און אַזוי גיך וואַקסט עס. דאַכט זיך אָט ערשט, אָט ערשט, אין מײַנע יאָהרען. מען איז דאָך דאַן יודען געווען. און איצט, איצט... דו חאַפּסט זיך און קוקסט, וואָס איז עס?... וואו זענען עס עפּיס די אַמאָליגע יודען, דאָס אַמאָליגע לעבען, די אמונה... וואו איז עס נעלם געוואָרען... פּוכט איז אַרום דיר. עפּיס אַ פרעמדע וועלט, פרעמדע מענשען. וואָס איז עס?... און אַזוי קאַלט ווערט דיר. אַזוי קאַלט... — אוי-אוי-אוי...

און עס טרעפט, איך שטעה זיך אויף ווינטער פריה. אַ זײַנער דרײַ פאַר-טאָג. עפּיס עס שלאָפט זיך ניט... די בײנער ברעכען אפילו, דער קאָפּ טהוט וועה, נור עס שלאָפט זיך ניט. שטעה איך מיר אויף. גיס אָב נעגעל-וואַסער. זאָג ב' ברכות. און עפּיס איך געפין זיך אין שטוב קיין אָרט ניט. ניט ווי אַמאָל, אַמאָל... אַז איך פלעג זיך מיר אויפשטעהן אין דער-פריה, איך פלעג זיך מיך פיהלען דאַן אַזוי הײמליך און פלעג זיך מיר אַוועקזעצן אין שטוב לערנען אויפ'ן קול, פרעהליך... און איצט געפין איך זיך אין שטוב קיין אָרט ניט. אין טאַקע אַזוי: דו טהוסט אַ קוק אין צימער, דאָרט וואו דאָס אײניקעל שלאָפט. ווער רעדט ווענען שלאָפען זין אַ יאַרמולקע. קיין ארבע כנפות איז צווישען זײַנע אויסגעטהוענע בגדים אויך ניטאָ. און אַז ער וועט אויפשטעהן ביזטו זיך דאָך אין זײַן דאַווענען אויך מסופק. טהוט דאָך דערפון וועה דאָס האַרץ... איך קאָן אין שטוב ניט אײן זײַן, געה איך זיך אין

בּית־המדרש אַוועק. איך גיי זיך אַליין אין גאַס דאָס שטעדטיל שלאָפֿט. סײַדען אַ בעל־מלאכה איז ווי אויפֿגעשטאַנען פֿריה. ברענט זיך דאָרט אַ פֿײַערל אין זײַן פֿענסטער און ער אַרבײַט. דאָס גאַנצע שטעדטיל זעהט עפּיס אויס אַזוי פֿער׳אבל׳ט. די אַלטע הײַזער זענען אַזוי פֿער׳יתום׳ט. איך קום אין בית־המדרש אַרײַן. צינד אָן אַליכט זעץ זיך מיר אין אַ ווינקעל. נעהם אַ ספֿר אין האַנד. אָבער עס לערנט זיך עפּיס ניט. אין האַרצען דריקט עפּיס. עס דריקט... איך דערמאָהן מיך אויף אַמאָל... אַמאָל... אָט דאָ, אויף דעם אָרט איז געשטאַנען און געדאַווענט אַ רבֿ ברוך דער סופֿר, דאָ אַ רבֿ נחום דער מלמד, דאָרטען אַ רבֿ ישראל, אַ רבֿ בער, אַ רבֿ מאָטע, אָט דאָ האָבען זיי געלערנט, דאָרטען אין ווינקעל פֿלעגט דער בעל משפּיע, אַז ער פֿלעגט קומען, די חסיד׳יש חזר׳ן און מיר אַלע פֿלעגען הערען. אָט דאָ אַרום דער בימה פֿלעגען מיר דאָס אַמאָל אַלע אַ שמחת תּורה, אַ שמחת בית השואבה, טאַנצען און פֿרעהליך זײַן... און איצט... איצט... אויסגעשטאָרבען זענען אַלע, פּוסט איז איצט און וויסט... און דער בית־המדרש איז אייך אַזוי אַלט, אַזוי חרוב געוואָרען, עס דוכט זיך דיר אַז אָט־אָט פֿאַלט ער אײַן... און עפּיס עס שלעפּט דיך דאַן צו געהן צום אָרון הקודש, אַ קוק געבען צי זענען נאָך דאָ אין איהם די ספֿרי תּורות... עפּיס ממש דו האָסט מורא צו האָט מען זיי פֿון דיר ניט גע׳גזל׳ט... און דאָס האַרץ דריקט, דריקט... און דו פֿיהלסט זיך עפּיס אַזוי אַליין... אַ נעבּיך... אַליין אין אַלטען בית־המדרש. און אין מח פֿלאָנטערן זיך ביטערע מחשבות. מיר לערנט זיך דאַן ניט. איך פֿערמאַך דעם ספֿר, נעהם אַ תּהלים אין האַנד. אין בית־המדרש איז פֿינסטער, דאָס ליכט קוים וואָס עס לײַכט מיר און איך זיץ זיך אַזוי אין ווינקעל און זאָג תּהלים. און פֿאַר דיר בעט איך דיך אויסזאָגען: איך זאָג תּהלים און טרעה־רען גיסען זיך פֿון מײַנע אויגען... איך וויין, איך וויין... עס איז עפּיס אויפֿ׳ן האַרצען אַזוי ביטער, אַזוי ביטער... האַ?... וואָס?... וואָס קוקסטו אַזוי אויף מיר?... טרעהרען האָבען זיך געשטעלט אין מײַנע אויגען?... עס קלעמט דאָס האַרץ, עס קלעמט... וואָס ועט עס זײַן דער סוף פֿון אַזאַ דרך?... עס איז אַ שׂרפֿה... אַלץ ברענט... די יודישקײַט. די אמונה... מיר דוכט זיך, אַז גאַנצענע בתי־מדרשים ברענען... און בנינים

פאַלען איין . . . עס איז אַ שרפה. פערלעשען עס, מיט בייזען, צופלאַקערט זיך דאָס פייער נאָך מעהר . . . מיט גוטען — ברענט עס פון זיך אַליין . . . עס ברענט . . . עס ברענט . . . עס איז אַ שרפה . . .